

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 343.982:343.137.5

ЧЕЧОТКА ІРИНА РОМАНІВНА

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І. Р. Чечотка**

Науковий керівник **Чорноус Юлія Миколаївна,**
доктор юридичних наук, професор

Київ–2026

АНОТАЦІЯ

Чечотка І. Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

У дисертації сформовано теоретичні положення та надано практичні рекомендації з питань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

На підставі вивчення наукових праць учених з'ясовано, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх було предметом наукових досліджень. Однак недостатньо висвітленими є криміналістичні особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, що засвідчує необхідність подальшого дослідження.

Обґрунтовано, що поняття «криміналістичне забезпечення» з теоретичного аспекту може бути схарактеризовано як окреме вчення науки криміналістики, що спрямоване на формування наукового підґрунтя для застосовуваних криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності за динамічних умов, пов'язаних зі змінами законодавства, науково-технічним прогресом, реалізацією актуальних завдань суспільства і завдань кримінального провадження. З практичного погляду має йтися про застосування криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності в кримінальному провадженні, які реалізують правоохоронні органи (сторона обвинувачення), адвокатура (сторона захисту) і суд (органи правосуддя). Власне криміналістичне забезпечення має таку структуру: теоретичною основою є загальна теорія криміналістики і три структурні елементи: криміналістична техніка (техніко-криміналістичне забезпечення), криміналістична тактика (тактико-криміналістичне забезпечення), криміналістична методика (методико-криміналістичне забезпечення). Особливою є сфера реалізації криміналістичного забезпечення – кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Комплексно проаналізовано правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Нормативно-правові акти, які регламентують криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, систематизовано за такими групами: 1) нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус дитини як члена суспільства й представника правової держави; 2) нормативно-правові акти, які регламентують правовідносини з дитиною під час виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень; 3) нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження та визначають засади кримінального провадження щодо неповнолітнього; 4) нормативно-правові акти, які регламентують питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Комплексний підхід дав змогу сформулювати пропозиції до врегулювання окресленої сфери правовідносин.

Ключове значення як правова основа має Кримінальний процесуальний кодекс України, що регламентує особливості реалізації прав, свобод й обов'язків неповнолітнього підозрюваного, проведення процесуальних дій за його участю, з огляду на практику Європейського суду з прав людини. Акцентовано на дотриманні положень міжнародного права, які є частиною правової системи України (Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») 1985 року).

Опрацьовано іноземний досвід криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх з метою визначення особливостей його залучення до національної правозастосовної практики. Вивчено досвід реалізації криміналістичного забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх на прикладі низки іноземних держав (Велика Британія, Канада, Республіка Грузія, Федеративна Республіка Німеччина). На підставі здійснених досліджень виокремлено засади, які комплексно з позицій кримінального процесу

та криміналістики має бути враховано під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, утілюють найкращий досвід провідних іноземних держав.

Виокремлено напрями реалізації техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на інноваційні підходи до реалізації поставлених завдань: створення умов для проведення слідчих (розшукових) дій; фіксація перебігу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій; ведення й використання даних систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків; залучення спеціальних знань, зокрема відповідних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, які використовують власний арсенал засобів техніко-криміналістичного забезпечення; залучення експертів і проведення експертиз.

Визначено, що до засобів тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх належать тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції, а також виокремлено тактику проведення слідчих (розшукових) дій. Зосереджено увагу на ключовому засобі тактико-криміналістичного забезпечення – тактичному прийомі. Окреслено тактичні прийоми, які реалізує слідчий щодо неповнолітнього підозрюваного, поведінка якого переважно характеризується протидією досудовому розслідуванню.

Аргументовано позицію, згідно з якою процесуальне інтерв'ю слід розглядати як систему тактичних прийомів, що реалізують у межах допиту неповнолітнього підозрюваного, з метою використання отриманих результатів у доказуванні під час кримінального провадження.

З'ясовано, що методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх має призначенням сформувати криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Кожна криміналістична методика має вирізнятися як специфікою складу кримінального правопорушення, так й індивідуальним суб'єктом його вчинення (неповнолітнім), іншими криміналістично значущими ознаками. З огляду на дані практичних досліджень, акцентовано на побудові криміналістичних методик, які найчастіше вчинюють неповнолітні та мають підвищений ступінь суспільної

небезпечності. Ідеться про формування криміналістичної методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, хуліганства, кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків тощо.

Обґрунтовано пропозицію стосовно доцільності включення до структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми таких питань: а) взаємодії слідчого із правоохоронними, державними органами, закладами освіти, громадськими організаціями; б) профілактичної діяльності слідчого й інших компетентних суб'єктів щодо попередження злочинності неповнолітніх.

На підставі результатів теоретичних й емпіричних досліджень сформовано міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, наприклад: забезпечення ефективності роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини та задоволення її інтересів; оперативність досудового розслідування; дотримання принципів відновного правосуддя; роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно до віку та вручення пам'ятки підозрюваному неповнолітньому, законному представнику про права, гарантії та соціальні послуги з боку держави, а також з огляду на особливі потреби окремої категорії неповнолітніх – дітей з інвалідністю, певними особливостями розвитку; проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання; призначення законного представника з огляду на думку неповнолітнього, їхні довірливі відносини; заміна законного представника неповнолітнього за умови, коли його дії спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього; можливість залучення як законного представника неповнолітнього попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання; обмеження участі законного представника в проведенні процесуальної дії з огляду на рекомендації психолога; забезпечення виїзду ювенального прокурора та спеціально уповноваженого (ювенального) слідчого на місце вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень (злочинів); застосування слідчим,

дізнавачем, прокурором заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події за умови наявності неповнолітнього; залучення до кримінального провадження психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, включений до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема психологів системи освіти, соціальної сфери, і поліції; залучення до проведення огляду місця події, залежно від слідчої ситуації, спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС, спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії Національної поліції України, судово-медичного експерта; забезпечення виїзду на місце події працівника служби у справах дітей, інших компетентних суб'єктів для оцінки рівня безпеки дитини, організації надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, зокрема психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги; забезпечення проведення процесуальних дій з огляду на найменшу травматизацію неповнолітнього тощо.

Висвітлено проблематику вдосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії слідчого з такими суб'єктами, як прокурор, психолог, педагог, лікар, інспектор ювенальної превенції. У контексті виконання завдань криміналістичного забезпечення розслідування увагу зосереджено на таких суб'єктах взаємодії, як спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення Національної поліції України та працівник Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

Встановлено, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх має особливості, які відрізняють його від загального порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. Ефективність кримінального провадження щодо неповнолітніх залежить від його комплексного криміналістичного забезпечення, з огляду на традиційні криміналістичні засоби, методи та прийоми, а також криміналістичні інновації.

Обґрунтовано, що хоча головним завданням прокурора є прокурорський нагляд за проведенням досудового розслідування, слідчий і прокурор взаємодіють у межах кримінального провадження шляхом участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, за умови їх безпосереднього проведення прокурором, під час виконання доручень і вказівок прокурора, а також прийняття основних процесуальних рішень у кримінальному провадженні (повідомлення про підозру, направлення обвинувального акта до суду тощо). Така діяльність у кримінальному провадженні потребує криміналістичного забезпечення та має певну специфіку за умови залучення як учасників кримінального провадження неповнолітніх.

Аргументовано, що взаємодія слідчого зі спеціалістом-криміналістом спрямована на виконання ключових завдань щодо збирання, дослідження та використання криміналістично значущої інформації. Реалізує завдання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх і взаємодія слідчого з працівниками Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, іншими спеціалістами в кримінальному провадженні.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення, кримінальне провадження, досудове розслідування, неповнолітній, підозрюваний, дитина, слідчий, ювенальна юстиція, психолог, спеціаліст-криміналіст, спеціальні знання, криміналістична методика, слідчі (розшукові) дії, міжнародні стандарти, взаємодія.

ANNOTATION

Chechotka I. Forensic support of criminal proceedings against minors. –
Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 “Law”.
National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation develops theoretical provisions and provides practical recommendations on the forensic support of criminal proceedings involving juveniles.

Based on the analysis of scholarly works, it has been established that criminal proceedings involving juveniles have been the subject of academic research. However, the forensic aspects of such proceedings remain insufficiently explored, which indicates the need for further study.

It is substantiated that the concept of “forensic support” can be characterized, from a theoretical perspective, as a separate doctrine within the science of criminalistics, aimed at forming a scientific foundation for the application of forensic tools, methods, and techniques under dynamic conditions associated with legislative changes, scientific and technological progress, and the need to address pressing societal challenges in order to achieve the objectives of criminal proceedings. From a practical perspective, forensic support refers to the application of forensic tools, methods, and techniques in criminal proceedings, implemented by law enforcement bodies (the prosecution), the bar (the defense), and the court (judicial authorities). The actual forensic support is presented in the following structure. The theoretical basis is the general theory of forensics, and three structural elements are: forensic technique (technical-forensic support), forensic tactics (tactical-forensic support), forensic methodology (methodological-forensic support). The sphere of implementation of forensic support is special – criminal proceedings against minors.

The legal framework of forensic support in criminal proceedings involving juveniles has been comprehensively analyzed.

The regulatory legal acts governing forensic support in such proceedings have been systematized into the following groups: (1) legal acts regulating the legal status of the

child as a member of society and a representative of a rule-of-law state; (2) legal acts governing legal relations with the child during the detection, disclosure, investigation, and prevention of criminal offenses; (3) legal acts regulating the legal status of a juvenile as a special participant in criminal proceedings and defining the principles of such proceedings; (4) legal acts regulating issues of forensic support in criminal proceedings. A comprehensive approach has made it possible to formulate proposals for improving the regulation of this area of legal relations.

The Criminal Procedure Code of Ukraine plays a key role as a legal basis, as it regulates the specific features of the exercise of rights, freedoms, and obligations of a juvenile suspect, as well as the conduct of procedural actions involving them, taking into account the case law of the European Court of Human Rights. Emphasis is placed on compliance with the provisions of international law, which form part of the legal system of Ukraine, including the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the «Beijing Rules», 1985).

Foreign experience in the forensic support of criminal proceedings involving juveniles has been examined in order to determine the possibilities for its incorporation into domestic law enforcement practice. The experience of several foreign states (including the United Kingdom, Canada, Georgia, the Federal Republic of Germany, and others) has been studied. Based on the research conducted, key principles have been identified which, from both criminal procedural and forensic perspectives, should be considered in juvenile proceedings and reflect best practices of leading foreign states.

The directions of implementation of technical and forensic support of criminal proceedings against minors are identified, taking into account innovative approaches to solving the tasks set: creating conditions for conducting investigative (search) actions; recording the progress and results of investigative (search) actions; maintaining and using data from criminal registration systems and forensic records; involving special knowledge, in particular, relevant specialists, in conducting investigative (search) actions who use their own «arsenal» of technical and forensic support means; involving experts and conducting examinations.

It has been determined that the means of tactical-forensic support in criminal proceedings involving juveniles include tactical techniques, tactical combinations, and tactical operations, as well as the tactics of conducting investigative (search) actions. Particular attention is paid to the «key» means of tactical-forensic support –the tactical technique. Tactical techniques used by investigators in relation to juvenile suspects, whose behavior is often characterized by resistance to pre-trial investigation, have been identified.

It is substantiated that procedural interviewing should be considered as a system of tactical techniques implemented within the interrogation of a juvenile suspect, aimed at using the obtained results as evidence in criminal proceedings.

It is determined that the methodological and forensic support of criminal proceedings against minors is intended to form forensic methods of investigation of criminal offenses committed by minors. Accordingly, each forensic method should be characterized by both the specifics of the composition of the criminal offense and the individual subject of its commission (minor), other forensically significant features. Based on practical research data, particular emphasis is placed on developing methodologies for the investigation of offenses most commonly committed by juveniles and posing a high degree of social danger, such as theft, robbery, aggravated robbery, hooliganism, and criminal offenses in the field of illicit drug trafficking.

A proposal is substantiated regarding the expediency of including in the structure of forensic methodologies for investigating criminal offenses committed by juveniles: (a) issues of interaction between investigators and law enforcement agencies, state authorities, educational institutions, and civil society organizations; (b) issues of preventive activities carried out by investigators and other competent entities aimed at preventing juvenile delinquency.

Based on theoretical and empirical research, international standards for the forensic support of criminal proceedings involving juveniles have been formulated. These include, inter alia: ensuring the effectiveness of the work of the pre-trial investigation body and the prosecutor with due regard to the protection of the child's rights and best interests; promptness of the pre-trial investigation; adherence to the principles of restorative justice;

explanation of rights in a manner accessible to the juvenile in accordance with their age, along with the provision of a written notice to the juvenile suspect and their legal representative outlining rights, guarantees, and state-provided social services, taking into account the special needs of certain categories of juveniles, including children with disabilities and developmental features; conducting procedural actions by specially authorized juvenile investigators, inquiry officers, and prosecutors who have undergone specialized training; appointment of a legal representative with due regard to the juvenile's opinion and the existence of a relationship of trust; replacement of the legal representative where their actions are driven by personal interests or contradict the interests of the juvenile; the possibility of involving, as a legal representative, a person pre-designated by the guardianship and custody authority who has received specialized training; limiting the participation of the legal representative in procedural actions based on a psychologist's recommendations; ensuring the attendance of a juvenile prosecutor and a specially authorized (juvenile) investigator at the scene of a criminal offense committed by a juvenile; application by investigators, inquiry officers, and prosecutors of measures to involve a psychologist for immediate attendance at the scene, where a juvenile is present; involvement in criminal proceedings of a psychologist with appropriate professional qualifications, included in the Register of Psychologists engaged in proceedings involving minors and juveniles through regional centers for the provision of free secondary legal aid, including psychologists from the education, social, and police sectors; involvement, depending on the investigative situation, of a specialized mobile laboratory of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs, a mobile forensic laboratory of the National Police of Ukraine, and a forensic medical expert during the examination of the crime scene; ensuring the presence at the scene of a representative of the child protection service and other competent entities to assess the child's safety and organize the provision of comprehensive social assistance, including psychological, medical, and free legal aid; and ensuring that procedural actions are conducted in a manner that minimizes trauma to the juvenile, among others.

The study identifies issues related to improving forensic support in criminal proceedings involving juveniles, particularly in enhancing the effectiveness of interaction between the investigator and such actors as the prosecutor, psychologist, educator, physician, and juvenile prevention officer. In the context of achieving the objectives of forensic support for investigations, particular attention is given to interaction with a forensic specialist from the forensic support units of the National Police of Ukraine and personnel of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

It is emphasized that criminal proceedings involving juveniles have specific features that distinguish them from the general procedure established by criminal procedural legislation. The effectiveness of such proceedings depends on comprehensive forensic support, incorporating both traditional forensic tools, methods, and techniques, as well as forensic innovations.

It is substantiated that although the primary task of the prosecutor is to supervise the pre-trial investigation, the investigator and the prosecutor interact throughout the criminal proceedings by participating in investigative (search) actions (including those conducted directly by the prosecutor), executing the prosecutor's instructions and orders, and making key procedural decisions (such as notification of suspicion and referral of an indictment to the court). This activity requires forensic support and acquires specific features when juveniles are involved as participants in the proceedings.

It is demonstrated that the interaction between the investigator and the forensic specialist is aimed at addressing key tasks related to the collection, examination, and use of forensically significant information. The objectives of forensic support in criminal proceedings involving juveniles are also addressed through the interaction of the investigator with personnel of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and other specialists involved in the proceedings.

Keywords: forensic support, criminal proceedings, pre-trial investigation, juvenile, suspect, child, investigator, juvenile justice, psychologist, forensic specialist, specialized knowledge, forensic methodology, investigative (search) actions, international standards, interaction.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Чечотка І. Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 138–145. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.18>
2. Чечотка І. Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2025. № 75. С. 96–100. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.20>
3. Чечотка І. Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх: іноземний досвід та вітчизняна практика. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 9. С. 210–218. DOI: 10.36919/3041-1149
4. Чечотка І. Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Т. 2. С. 247–253. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.31>
5. Чорноус Ю., Чечотка І. Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С. 80–88. DOI: 10.33270/05267101.8

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Чечотка І. Р. Поняття і зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 30 трав. 2025 р.). Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2025. С. 188–190.
7. Чечотка І. Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного*

стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Івано-Франківськ, 21 жовт. 2025 р.). Івано-Франківськ : Ун-т Короля Данила, 2025. С. 133–136.

8. Чечотка І. Р. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, І. І. Мотиль та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 560–564.

9. Чечотка І. Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства* : матеріали наук.-практ. конф. (Рівне, 5–6 груд. 2025 р.). Одеса : Мол. вчений, 2025. С. 203–207.

10. Чечотка І. Р. Правовий статус дитини «у конфлікті із законом» у кримінальному провадженні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 796-799.

11. Чечотка І. Р. Тактико-криміналістичні засоби у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови* : зб. наук. ст. за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 23 квітня 2026 р.) Житомир : Поліський національний університет, 2026. С. 40-43.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	
1.1. Стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх	29
1.2. Правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.....	40
1.3. Досвід іноземних країн щодо криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх	73
Висновки до розділу 1	85
РОЗДІЛ 2. НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	
2.1. Техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх	89
2.2. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх	113
2.3. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх	121
Висновки до розділу 2	135
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	

3.1. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних стандартів	138
3.2. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії.....	165
Висновки до розділу 3	200
ВИСНОВКИ	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	225
ДОДАТКИ	248

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дослідження криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх обумовлена низкою чинників. По-перше, узгодження кримінального провадження з міжнародними та європейськими стандартами узгоджується з пріоритетними напрямками розвитку нашої держави, що визначено в нормативно-правових актах України. По-друге, залучення можливостей криміналістики сприяє розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, досягненню завдань кримінального провадження та реалізації профілактичної функції. По-третє, неповнолітній як особливий учасник кримінального провадження потребує індивідуального підходу для максимального забезпечення його прав, свобод і законних інтересів, а також для ефективної реалізації поставлених завдань у кримінальному провадженні. По-четверте, сфера криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх полягає в постійному розвитку й удосконаленні, зокрема завдяки постійній інтеграції наукового знання, розвитку науково-технічного прогресу.

Статистичні дані щодо кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, викликають занепокоєння. Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, 2024 року виявлено 1604 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (вік неповнолітніх: 14 років – 108 осіб; 14–15 років – 456 осіб; 16–17 років – 1040 осіб), 2025 року – 1670 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (вік неповнолітніх: 14 років – 141 особа; 14–15 років – 489 осіб; 16–17 років – 1040 осіб). За січень–квітень 2026 року виявлено 368 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (вік неповнолітніх: 14 років – 19 осіб; 14–15 років – 71 особа; 16–17 років – 182 особа) [29]. Комплексний аналіз статистичних даних засвідчує доволі високі показники кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, передусім віком 16–17 років (близько 70 %), що створює загрози щодо переходу злочинності дитячої до дорослої, системної антисоціальної деформації особистості.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх реалізується в особливому, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України порядку. Ідеться про формування цілісної системи ювенальної юстиції, яка максимально враховуватиме права, свободи та законні інтереси неповнолітніх учасників кримінального провадження. Нині в нашій державі реалізується Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р.

Неповнолітній у кримінальному провадженні, у разі вчинення кримінального правопорушення, перебуває «у конфлікті із законом», може набувати правового статусу підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Саме на цю категорію неповнолітніх буде спрямовано нашу увагу в дисертаційному дослідженні. Однак під час учинення кримінального правопорушення та в межах виконання завдань розслідування неповнолітній «у конфлікті із законом» може взаємодіяти з неповнолітнім «у контакті із законом», а саме неповнолітнім потерпілим, свідком, тож аспекти цієї проблематики охоплені предметом дослідження.

З огляду на численні зміни правового та суспільного життя держави, процес кримінального провадження щодо неповнолітніх зазнає постійних змін й удосконалення, що потребує посиленої уваги дослідників. Важливим є належне криміналістичне забезпечення цієї сфери. Окреслені й інші обставини засвідчують актуальність наукового дослідження.

Теоретичною основою дисертації є наукові праці сучасних учених-криміналістів, що формують засади інституту криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Це роботи В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. О. Гусевої, О. Л. Дульського, В. А. Журавля, А. П. Запотоцького, А. В. Іщенка, В. А. Колесника, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, О. В. Одерія, І. В. Пирога, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, В. М. Стратонова, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, Д. М. Цехана, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського,

С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. В. Шепітька, Б. В. Щура, В. В. Юсупова та ін.

Особливості реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх у контексті наук кримінального процесу та криміналістики висвітлено в напрацюваннях А. О. Антощука, Ю. О. Гресь, Ю. Б. Комаринської, М. В. Корнієнка, Г. Ю. Нікітіної-Дудікової, А. О. Суворової та ін.

Однак проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх не досліджено на монографічному рівні, немає цілісних наукових і навчально-методичних праць за цим напрямом.

З огляду на зазначене, вбачається необхідність комплексного висвітлення проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, формування теоретичних засад і дієвих практичних рекомендацій у контексті сучасного стану реформування кримінального процесуального законодавства, оновлення теорії кримінального процесу та криміналістики, урахування інноваційних напрямів розвитку практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р.; Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки України на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 3 лютого 2022 року № 109); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 21 травня 2024 року № 326).

Тема дисертації затверджена Вченою радою НАВС 24 вересня 2024 року (протокол № 21).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- висвітлити стан наукової розробленості проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;
- систематизувати правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;
- розглянути досвід іноземних країн щодо криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх і запропонувати напрями його впровадження в національну правозастосовну практику;
- окреслити зміст техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;
- проаналізувати зміст тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;
- з'ясувати зміст методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;
- запропонувати шляхи вдосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних і європейських стандартів;
- визначити шляхи вдосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері діяльності органів досудового розслідування під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Предмет дослідження – криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *методи формальної*

логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) надали можливість дослідити стан наукових досліджень з проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (підрозділ 1.1); виокремити напрями вдосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (розділ 3). У дослідженні використано *спеціально-правові* методи: *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм національного й іноземного законодавства, міжнародних договорів, наукових категорій, визначень і підходів (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2); *догматичний (формально-логічний)* – для висвітлення змісту основних понять дисертації: «криміналістичне забезпечення», «ювенальна юстиція», «зелена кімната», «дитина», «неповнолітній» (розділи 1, 2); *системно-структурний* – для формування алгоритмів виконання завдань техніко-, тактико- й методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (підрозділи 2.1–2.3); *метод системного аналізу* – для комплексного узагальнення складових криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (розділ 2); *статистичний* – задля підтвердження висновків дисертації статистичними даними, опрацювання емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); *соціологічний* – для обґрунтування висновків дисертації результатами анкетування практичних працівників (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні звіти, статистичні узагальнення Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України, Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України за 2021–2025 роки та січень–квітень 2026 року; статистичні, аналітичні матеріали та рішення Європейського суду з прав людини за період 2015–2025 років і січень–квітень 2026 року; вироки Єдиного державного реєстру судових рішень за 2014–2025 роки; результати анкетування 190 слідчих, 63 спеціалістів-криміналістів підрозділів Національної поліції України, 50 прокурорів, 52 працівників Експертної служби МВС України, 35 суддів судів загальної юрисдикції. Емпіричні дослідження проводили в усіх регіонах України. Використано особистий практичний досвід авторки в правоохоронних органах України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому сформовано теоретичні положення та практичні рекомендації з питань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, визначено низку положень, висновків і рекомендацій, які становлять наукову новизну, зокрема:

вперше:

– систематизовано міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх: ефективність роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини; оперативність досудового розслідування; проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором; залучення захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення; призначення законного представника з огляду на думку неповнолітнього; роз'яснення доступним способом неповнолітньому підозрюваному інформації про права й обов'язки; залучення до проведення огляду місця події залежно від слідчої ситуації спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС, спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії Національної поліції України (НПУ), судово-медичного експерта, психолога, педагога, працівника служби у справах дітей, інших компетентних суб'єктів; застосування комплексу заходів щодо недопущення травматизації неповнолітнього під час процесуальних дій; забезпечення допиту неповнолітнього під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею; проведення процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини, за методикою «зелена кімната», у спеціально облаштованому приміщенні, на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги; встановлення даних, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, застосування заходів реагування тощо;

– запропоновано пропозиції щодо напрямів підвищення ефективності взаємодії слідчого з іншими суб'єктами: прокурором (участь у проведенні слідчих

(розшукових) дій, їх безпосереднє проведення прокурором, виконання доручень і вказівок прокурора, прийняття основних процесуальних рішень); спеціалістом-криміналістом (виконання завдань щодо збирання, дослідження та використання криміналістично значущої інформації); працівниками Експертної служби МВС України (залучення як експертів шляхом призначення судової експертизи, як спеціалістів для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, консультаційна діяльність); інспектором підрозділу ювенальної превенції (участь у реалізації профілактичних заходів, запобігання та припинення кримінальних протиправних діянь за участю неповнолітніх, надання допомоги в розслідуванні відповідних фактів, участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до ст. 496, 500 КПК України); психологом, педагогом і лікарем (залучення як спеціалістів для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, надання консультацій; заходи, спрямовані на надання допомоги дитині, яка перебуває «у конфлікті із законом»; залучення як експертів шляхом призначення судової експертизи) – для реалізації завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

– надано пропозиції щодо розширення підстав залучення працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів і спеціалізованої пересувної лабораторії як доповнення Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події (наказ МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339) такою підставою залучення, як «вчинення неповнолітньою особою або щодо неповнолітньої особи тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, пов'язаного із застосуванням насильства». Це сприятиме ефективнішому виявленню, вилученню та дослідженню криміналістично значущої інформації під час проведення огляду місця події та з метою виконання завдань кримінального провадження;

удосконалено:

– теоретичні засади та практичні рекомендації, які комплексно з позицій кримінального процесу і криміналістики має бути враховано під час кримінального

провадження щодо неповнолітніх, втілюють найкращий досвід іноземних держав, на підставі вивчення досвіду реалізації криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (Австралія, Велика Британія, Канада, Грузія, Франція, Німеччина);

– напроми реалізації тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх шляхом реалізації тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій та формування тактики проведення слідчих (розшукових) дій, з огляду на інноваційні підходи до реалізації поставлених завдань («процесуальне інтерв'ю»);

– тлумачення міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, зокрема як вимог до діяльності уповноважених суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх і його криміналістичного забезпечення, що відповідають найкращим міжнародним, європейським зразкам і залучені до національної правотворчої та правозастосовної діяльності;

– теоретичні засади та практичні рекомендації стосовно підвищення ефективності взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, а саме: прокурором, психологом, педагогом, інспектором ювенальної превенції. З огляду на виконання завдань криміналістичного забезпечення розслідування, ключову увагу спрямовано на висвітлення взаємодії з такими суб'єктами, як спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НПУ і працівник Експертної служби МВС України;

дістали подальшого розвитку:

– поняття «криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх», що з теоретичного погляду може бути схарактеризовано як окреме вчення науки криміналістики, спрямоване на формування наукового підґрунтя для застосовуваних криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності за динамічних умов, пов'язаних зі змінами законодавства, науково-технічним прогресом, реалізацією актуальних завдань суспільства та завдань кримінального

провадження. З практичного погляду йдеться про застосування криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності в кримінальному провадженні, що реалізують правоохоронні органи (сторона обвинувачення), адвокатура (сторона захисту) і суд (органи правосуддя);

– система правових засад, що регулює криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, побудована відповідно до таких груп: нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження; нормативно-правові акти, що регламентують кримінальне провадження щодо неповнолітнього; нормативно-правові акти, які регламентують питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Комплексний підхід дав змогу сформулювати пропозиції щодо врегулювання окресленої сфери правовідносин;

– обґрунтування позиції стосовно формування правових засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх як у контексті буквального тлумачення законодавства України, так і ширше – у контексті права як суспільного інституту, дотримання засад якого притаманне суспільству правової держави. Численні аспекти реалізації криміналістичного забезпечення, застосування різних техніко-криміналістичних засобів, прийомів, методів, тактичних прийомів та їх комплексів, запропонованих криміналістичних рекомендацій унаслідок неможливості «технічно» охопити всі аспекти такої діяльності відповідають не лише «букві» закону (положенням нормативно-правових актів), а й «духу» закону (праву);

– напрями реалізації техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на інноваційні підходи до виконання поставлених завдань: створення умов для проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (застосування слідчих валіз і пересувних криміналістичних лабораторій різної комплектації; використання можливостей «зеленої кімнати»; проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням); фіксація перебігу й результатів проведення слідчих

(розшукових) дій (підготовка протоколу та додатків (за обов'язковості відеозапису); проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції; ведення і використання систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків (профілактичний облік дітей, щодо яких заведено обліково-профілактичну справу; інформаційна підсистема «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»; криміналістичні обліки Експертної служби МВС України); залучення спеціальних знань, зокрема відповідних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, які використовують власний арсенал засобів техніко-криміналістичного забезпечення (участь спеціаліста-криміналіста, працівника Експертної служби МВС України, кінолога зі службовим собакою, вибухотехніка, спеціаліста у сфері інформаційних технологій, психолога, педагога, лікаря); залучення експертів і проведення експертиз (криміналістичних, товарознавчої, психологічної, судово-медичної, судово-психіатричної тощо);

— зміст методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, що полягає у формуванні криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Структура криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, має враховувати такі елементи: характеристика виду кримінального правопорушення, визначеного Кримінальним кодексом (КК) України; характеристика особи неповнолітнього правопорушника, інших криміналістично значущих елементів криміналістичної характеристики; типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, що обумовлюють алгоритм й особливості проведення першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; наступний етап розслідування; особливості використання спеціальних знань; питання взаємодії слідчого з іншими компетентними суб'єктами; реалізація профілактичної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й викладені в роботі положення, висновки та пропозиції впроваджено у:

– *правозастосовну діяльність* – для вдосконалення процесу криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (акт впровадження Головного слідчого управління НПУ від 5 червня 2025 року № 83217-2025);

– *освітній процес* – під час викладання навчальних дисциплін з криміналістики, підготовки навчально-методичних праць (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 18 лютого 2026 року № 22-ОП);

– *науково-дослідну діяльність* – для подальших досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 18 лютого 2026 року № 23-НД).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях на науково-практичних заходах, серед яких такі: «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року), «Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану» (м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 року), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану» (м. Київ, 28 листопада 2025 року), «Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства» (м. Рівне, 5–6 грудня 2025 року), «Міжнародна та національна безпеки: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 16 березня 2026 року), «Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови» (м. Житомир, 23 квіт. 2026 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійного наукового дослідження, а висновки та пропозиції, представлені в роботі, є особистим внеском авторки.

У співавторстві опубліковано одну наукову статтю – «Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження», у якій внесок здобувачки становить 70 % і полягає у формулюванні визначення поняття криміналістичного забезпечення кримінального провадження, його сучасного тлумачення та виокремлення напрямів розвитку.

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в одинадцяти наукових працях, серед яких п'ять статей, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, шість тез доповідей, опублікованих у збірниках науково-практичних конференцій і семінару.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (208 джерел на 24 сторінках) і чотирьох додатків (на 36 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки, з них основного тексту – 208 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

1.1. Стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Розглядаючи стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, доцільно висвітлювати проблематику в межах двох блоків:

- а) стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження;
- б) стан наукових досліджень проблем реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Саме на межі цих двох блоків узагальненої інформації можна сформулювати теоретичну основу щодо предмета дослідження – криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Актуальність дослідження окресленого аспекту проблематики, а саме формування теоретичного підґрунтя засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, засвідчують дані опитування практиків (додаток А). Зокрема, на запитання, чи потребують вони таких знань, 94,7 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 94,3 % суддів відповіли ствердно.

Отже, передусім зосередимо увагу на понятті «криміналістичне забезпечення», його дослідженні в працях українських учених.

Фундаментальний внесок у розроблення наукової категорії «криміналістичне забезпечення» зробив А. В. Іщенко. Керуючись логічним умовиводом, що засоби, методи, прийоми роботи з доказами розроблює криміналістика, учений підсумовує, що є підстави стверджувати про забезпечення саме криміналістикою розслідування злочинів. Ідеться про комплексну діяльність, яка охоплює врахування низки

чинників, обставин, пов'язаних з оптимальним наданням практиці відповідних засобів розкриття, розслідування та попередження злочинів. Оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнювальні схеми для методики розслідування злочинів і надає слідчим необхідний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [46, с. 13]. А. В. Іщенко за цим напрямом підготував наукові праці «Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень» (1996) [45], «Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень» (2003) [44] тощо.

На думку І. І. Дановської, криміналістичне забезпечення – це результат розвитку криміналістичної науки, цільова діяльність уповноважених на її здійснення згідно із законом органів і посадових осіб, яка полягає в усебічному вивченні потреб практики й розробленні на основі одержаних результатів ефективних і допустимих засобів, методів їх вирішення та реалізації заходів з їх упровадження в практику розслідування злочинів [23, с. 42].

Слушною є думка В. А. Журавля, що криміналістичне забезпечення – це система науково-технічних, організаційно-тактичних і методико-криміналістичних засобів, розроблених та впроваджених задля ефективного виконання діяльності органами кримінальної юстиції із запобігання злочинам, оптимізації їх розслідування та судового розгляду, здійснюваних на підставі наукових знань про закономірності виникнення, збирання, дослідження, оцінки й використання доказів, які виявляють у процесі кримінального провадження цієї категорії злочинів [34, с. 18].

Криміналістичним забезпеченням доказування в кримінальному провадженні, вважає З. М. Топорецька, є задоволення потреб процесу збирання, перевірки й оцінки доказів для встановлення предмета доказування технічними засобами, тактичними прийомами та методами криміналістики під час досудового розслідування і судового розгляду кримінального правопорушення, проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному процесі [153, с. 139].

Слушною видається думка Ю. М. Чорноус, яка визначає криміналістичне забезпечення як створення умов готовності й реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і криміналістичної методики, що ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та спрямовані на виконання завдань розкриття, розслідування і попередження злочинів [176, с. 149–155].

Нові публікації за цим напрямом підготував О. Л. Дульський, здійснивши аналіз у контексті комплексного дослідження криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження. Учений зазначає, що зміст криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження в змагальному кримінальному процесі виявляється в таких елементах: забезпечення потреб практичної діяльності уповноважених суб'єктів; наявність уповноважених суб'єктів, що передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві України; використання методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, тактики й методики; пізнавальна діяльність уповноважених суб'єктів, що передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві України, яка полягає в знаходженні, сприйнятті, витребуванні фактичних даних, а також окремих уповноважених осіб, спрямована на вилучення, збереження та фіксацію фактичних даних; збір тих фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження; збір фактичних даних відбувається відповідно до нормативно-правових актів, рішень Конституційного Суду України, постанов Пленуму Верховного Суду та з огляду на практику Європейського суду з прав людини; збір таких доказів як стороною обвинувачення, так і стороною захисту передбачає їхні рівні права на знаходження та витребування фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження [25, с. 366].

На нашу думку, поняття «криміналістичне забезпечення» з теоретичного погляду може бути схарактеризовано як окреме вчення науки криміналістики, що спрямовано на формування наукового підґрунтя для застосовуваних криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності за динамічних умов, пов'язаних зі змінами законодавства, науково-технічним прогресом, реалізацією

актуальних завдань суспільного життя та завдань кримінального провадження. З практичного погляду йдеться про застосування криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності в кримінальному провадженні, що реалізують правоохоронні органи (сторона обвинувачення), адвокатура (сторона захисту) і суд (органи правосуддя). Власне криміналістичне забезпечення має таку структуру: теоретичною основою є загальна теорія криміналістики і три структурні елементи: криміналістична техніка (техніко-криміналістичне забезпечення), криміналістична тактика (тактико-криміналістичне забезпечення), криміналістична методика (методико-криміналістичне забезпечення). Особливою є сфера реалізації криміналістичного забезпечення – кримінальне провадження щодо неповнолітніх, специфіка якого регламентована кримінальним процесуальним законодавством [181, с. 85].

Розглянемо складові криміналістичного забезпечення кримінального провадження.

На думку С. І. Перліна, слід розглядати техніко-криміналістичне забезпечення як багаторівневу складну систему, що буде відображати як сферу його застосування, так і її суб'єктів. Залежно від суб'єктів, діяльність яких потребує техніко-криміналістичного забезпечення, можна виокремити такі рівні: 1) техніко-криміналістичне забезпечення правозастосовної діяльності загалом; 2) техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції; 3) техніко-криміналістичне забезпечення діяльності окремих відомств (органів системи МВС України, Служби безпеки України, органів прокуратури тощо); 4) техніко-криміналістичне забезпечення діяльності окремих суб'єктів (слідчих, детективів, працівників оперативних підрозділів, експертів). Своєю чергою за сферою реалізації виокремлено такі рівні: 1) техніко-криміналістичне забезпечення здійснення судочинства за галузями (кримінального провадження, адміністративного, цивільного, господарського судочинства); 2) техніко-криміналістичне забезпечення окремих стадій і проваджень у кримінальному процесі (досудового розслідування та судового провадження); 3) техніко-криміналістичний супровід розслідування окремих видів злочинів як складова

техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування; 4) техніко-криміналістичне сприяння проведенню окремих слідчих (розшукових) дій, тобто допомога спеціалістів під час їх здійснення [103, с. 225].

У монографічному дослідженні Ю. М. Чорноус зазначає, що основний зміст тактико-криміналістичного забезпечення становлять відповідні тактико-криміналістичні засоби та рекомендації щодо їх застосування [175, с. 64]. Тож методико-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів ґрунтується на загальнотеоретичних положеннях криміналістичної методики, передбачає розроблення апробованих практикою криміналістичних рекомендацій щодо розслідування певних видів (груп) злочинів (відповідно до кримінально-правової та криміналістичної класифікації) [175, с. 70–71].

Важливо, що інститут криміналістичного забезпечення кримінального провадження діє під час як досудового розслідування, так і судового розгляду [181, с. 85].

Слушним видається висновок Ю. М. Мирошниченка, що в онтологічному аспекті криміналістичне забезпечення є складною, багатоплановою системою, що містить низку функціонально пов'язаних між собою генеральною метою підсистем, головними серед яких є наука криміналістика, криміналістична освіта та криміналістична практика. Кожна з них має власні компоненти, що також можуть бути розглянуті й описані як системи, які передбачають певні елементи – окремі процеси та їх результати, які мають власну структуру, зокрема об'єкти, суб'єкти, зв'язки, функції та завдання. Криміналістичне забезпечення правоохоронної та судової діяльності, розглядуване в розрізі системно-діяльнісного (процесного) аспекту, може бути репрезентоване як система наукової, педагогічної та прикладної діяльності з розроблення криміналістичних прийомів, методів і рекомендацій, передання знань про них суб'єктам зазначених видів діяльності, формування в них навичок і вмінь, необхідних для ефективного застосування криміналістичних засобів у кожній криміналістичній ситуації з метою позитивно-результативної реалізації ними професійних завдань і процесуальних функцій. З позицій ресурсного підходу криміналістичне забезпечення становить сукупність

криміналістичних технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій, а також криміналістичних знань і вміння суб'єктів, уповноважених на розкриття, розслідування та судовий розгляд кримінальних справ [87, с. 266].

Також обґрунтованою є думка Ю. М. Мирошніченка, що процес реалізації мети криміналістичного забезпечення вирізняється сукупність взаємопов'язаних, послідовних дій, серед яких: розроблення криміналістичних рекомендацій; доведення до відома співробітників правоохоронних органів результатів аналізу діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів, змісту злочинної діяльності й даних про ефективні методи та засоби протидії злочинності; безпосереднє використання співробітниками правоохоронних органів криміналістичних рекомендацій у практиці виявлення та розслідування злочинів [76, с. 12]. Розглядуване в цьому контексті криміналістичне забезпечення – це процес безперервного руху знання, під час якого воно проходить певні етапи, виконуючи на кожному з них відповідні функції [87, с. 265].

З огляду на те, що криміналістика структурно має чотири розділи, Є. В. Пряхін вважає логічним підсумувати, що в ній вирізняються щонайменше три види засобів прикладного спрямування, об'єднаних поняттям «криміналістичні засоби»: 1) засоби криміналістичної техніки; 2) засоби криміналістичної тактики; 3) засоби криміналістичної методики. Також учений стверджує, що є класифікація криміналістичних засобів відповідно до їх службової ролі в протидії злочинності: 1) засоби, що усувають чи суттєво ускладнюють можливість вчинення кримінальних правопорушень; 2) засоби встановлення причин й умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; 3) засоби захисту різних об'єктів від протиправних посягань; 4) засоби створення сприятливих умов для виникнення доказової інформації; 5) засоби отримання інформації про кримінальні правопорушення, які готують; 6) засоби припинення протиправних посягань [130, с. 10–11]. Однак ця класифікація, на нашу думку, лише частково характеризує засоби криміналістичного забезпечення, відображаючи його техніко-криміналістичну складову. Крім того, обираючи за основу таку класифікацію, слід урахувати, що один і той самий засіб криміналістичної техніки (наприклад,

засоби фото-, відеозапису) – можуть опинитися в кількох групах, зазначених автором, одночасно. Тому використання цієї класифікації «криміналістичних засобів відповідно до їх службової ролі в протидії злочинності» як теоретичної основи дослідження вбачається недоцільним.

Криміналістичне забезпечення кримінального провадження є доволі різноманітним під час практичної реалізації. Українські вчені підготували низку фундаментальних наукових праць, які відображають широкий діапазон проблематики.

За напрямом формування теоретичних засад інституту криміналістичного забезпечення: Іщенко А. В. «Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень» (Київ, 2003) [44]; Стратонов В. М. «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності» (Херсон, 2009) [146]; Чорноус Ю. М. «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів» (Вінниця, 2017) [175]; Юсупов В. В. «Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження)» (Київ, 2018) [193]; Шепітько В. Ю. «Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення до європейських стандартів у протидії злочинності» (Харків, 2017) [184, с. 4–11].

За напрямом формування техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження: Бідняк Г. С. «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств» (Дніпро, 2019) [4]; Коваленко В. В. «Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій» (Луганськ, 2007) [52]; Кравченко О. А. «Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів» (Запоріжжя, 2012) [66]; Пиріг І. В. «Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування» (Дніпро, 2015) [105]; Сімакова-Єфремян Е. Б. «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» (Харків, 2017) [139]; Щербаковський М. Г. «Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі» (Харків, 2016) [189].

За напрямом формування тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження: Ващук О. П. «Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи» (Одеса, 2017) [10]; Даніч Є. О. «Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту» (Київ, 2019) [22]; Колесник Ю. В. «Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні» (Київ, 2016) [55]; Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія (Харків, 2006) [60]; Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України (Київ, 2005) [155]; Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. «Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини у тактиці проведення слідчих (розшукових) дій» (Київ, 2021) [178, с. 38–47]; Яремчук В. О. «Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика)» (Харків, 2014) [195].

За напрямом формування методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження: Когутич І. І. «Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді» (Львів, 2009) [54]; Косміна Н. М. «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків» (Харків, 2011) [63]; Мировська А. В. «Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва» (Ірпінь) [85]; Нікітіна-Дудікова Г. Ю. «Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей» (Вінниця, 2022) [95]; Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті (Київ, 2006) [106]; Шрамко О. М. «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» (Київ, 2021) [187].

Зазначені й інші праці, відповідно до предмета дослідження науковців, порушували різні аспекти проблематики криміналістичного забезпечення кримінального провадження, сприяючи формуванню його цілісного правового

інституту. Напрацювання вчених слід розглядати як теоретичну основу власного дослідження.

Розглянемо наступну складову нашого дослідження, а саме формування теоретичних засад кримінального провадження щодо неповнолітніх, що підпорядковано загальним засадам, визначеним кримінальним процесуальним законодавством, але обов'язковим є врахуванням специфіки реалізації кримінального провадження щодо особливого суб'єкта – неповнолітнього. Цій проблематиці присвячено праці українських учених.

Слід враховувати, як зазначають О. В. Таран та С. С. Чернявський, що у кожному випадку відсутність або неналежна перевірка наукових припущень створюють ситуацію, коли теоретичні концепції без належного обґрунтування претендують на статус наукового знання, а також можуть впливати на законотворчий процес і правозастосування, що створює ризики впровадження положень, які можуть суперечити базовим принципам кримінального процесу або порушувати системну цілісність процесуальної форми, натомість саме верифікація через доктрину мала б підвищити якість як наукових досліджень, так і законодавчих рішень та актів правозастосування, що на них ґрунтуються [150, с. 58]. Вважаємо слушним зауваження вчених і у контексті власного дослідження слід підкреслити необхідність формування обґрунтованих теоретичних положень та їх перевірки емпіричними результатами.

Загальні засади здійснення кримінального судочинства щодо неповнолітніх у контексті міжнародних і національних стандартів висвітлено в монографічному дослідженні В. В. Романюка «Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх» [132] (2016).

О. О. Кочура в науковому дослідженні «Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження» висвітлює особливості здійснення досудового розслідування за участю неповнолітнього потерпілого, не оминаючи увагою й загальні питання правового статусу неповнолітнього учасника кримінального провадження [65]. Є. М. Гідулянова дослідила особливу категорію учасників кримінального провадження – малолітніх, що відображено в дисертації

«Кримінальне провадження у справах малолітніх» (2008) [18], О. Ю. Хахуцяк увагу спрямувала на проблеми захисту прав неповнолітніх обвинувачених у кримінальному процесі України (Київ, 2006) [157], О. Ф. Вакуленко – на досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх (Київ, 2017) [8].

Комплексний характер дослідження як позицій дотримання вимог кримінального процесу, так і криміналістики реалізовано в дисертації М. О. Пасеки «Особа неповнолітнього правопорушника як об'єкт криміналістичного дослідження» [102] (Київ, 2013).

Н. Й. Лакатош у монографічному дослідженні «Організаційно-правові основи ювенальної юстиції в Україні» (2019) провела аналіз ключових міжнародно-правових документів, які визначають організаційно-правові основи ювенальної юстиції, на основі чого розробила концепцію гармонізації національного законодавства відповідно до європейських стандартів. Виокремлено організаційні та правові основи ювенальної юстиції [73].

У роботі О. А. Нагорнюк-Данилюк «Медіація в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в кримінальному процесі України» (2021) [91] окреслено принципи й моделі медіації в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в іноземних державах. Обґрунтовано напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання процедури медіації в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в Україні.

З позицій діяльності сторони захисту проблематику кримінального провадження щодо неповнолітніх висвітлила К. О. Юсупова, зокрема в дисертаційному дослідженні «Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи участі захисника в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх» [194].

Специфіку реалізації дізнання щодо неповнолітніх вивчала О. Л. Камінська в монографічному дослідженні «Дізнання щодо неповнолітніх у кримінальному провадженні» (2022) [47].

Як окремі монографічні дослідження, так і наукові статті акцентують на процесуальних, криміналістичних і психологічних проблемах реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх. Це праці М. Ю. Веселова,

П. О. Коваленка, А. В. Устименка «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: порівняльний аналіз міжнародного і національного (українського) правового регулювання» (2016) [12, с. 83–87], С. І. Гречаної «Міжнародні стандарти тактики допиту неповнолітніх під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею» (2023) [21, с. 143–170], О. М. Крукевича «Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження» (2017) [72, с. 258–262], Ю. Б. Комаринської «Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством» (2021) [56, с. 82–90], Т. І. Мальованої «Склад та роль осіб, які беруть участь під час допиту дитини у кримінальному провадженні» (2015) [81, с. 307–311], О. А. Свириденко «Психолого-правова характеристика тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх» (2018) [134], Г. К. Тетерятник «Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні» (2017) [151, с. 115–119], Г. Ю. Нікітіної-Дудікової «Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей» (2022) [97], Г. Ю. Нікітіної-Дудікової, Ю. М. Чорноус «Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей» (2022) [98, с. 182–190], С. В. Харченка «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних» (2016) [156], В. Ю. Шепітька «Допит неповнолітнього: психологія і тактика» (1990) [182], Т. Г. Шмиголь «Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми» (2007) [185, с. 134–137] та ін.

На підставі вивчення наукових праць учених з'ясовано, що кримінальне провадження за участю неповнолітніх було предметом наукових досліджень. Однак недостатньо вивченими є криміналістичні особливості кримінального провадження за участю неповнолітніх, що тісно пов'язані між собою та потребують подальшого аналізу.

Отже, наукові дослідження, які висвітлюють питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, висвітлюють проблематику в межах двох блоків:

а) стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження (О. Л. Дульський, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Ю. М. Мирошніченко, І. В. Пиріг, В. М. Стратонов, З. М. Топорецька, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, В. В. Юсупов, В. Ю. Шепітько);

б) стан наукових досліджень проблем реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх (О. Ф. Вакуленко, Є. М. Гідулянова, О. Л. Камінська, О. О. Кочура, О. А. Нагорнюк-Данилюк, М. О. Пасека, В. В. Романюк, С. В. Харченко, О. Ю. Хахуцяк, В. Ю. Шепітько, К. О. Юсупова).

Однак власне криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх не було предметом окремого наукового аналізу, що й обумовило специфіку предмета наукового дослідження.

1.2. Правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Передусім розглянемо визначення правового статусу неповнолітнього в кримінальному провадженні.

Посилену увагу в законодавстві спрямовано на дотримання прав і свобод дитини як члена суспільства й неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження.

Слушно зазначає М. В. Костицький, що кримінально-процесуальний закон закріплює процесуальну форму кримінального судочинства, конкретизує положення Конституції України про гарантії та захист прав і свобод людини в кримінальному процесі. У зв'язку з цим слід з'ясувати, як співвідносяться кримінальне процесуальне право і кримінально-процесуальний закон. Те, що поняття «право» є ширшим за поняття «закон», є очевидним. Вони знаходяться в ієрархічному взаємозв'язку як ціле (право) і частина (закон). Закон є джерелом

права, але не єдиним і не монопольним. Поряд з ним є традиції, звичаї, міжнародні норми. З другого боку, новий КПК України закладає перспективу кримінально-процесуальної діяльності не лише в суворій відповідності до закону, а й відповідно до права, а отже, відповідно до справедливості, рівності, свободи, прав людини [64, с. 37].

Поділяючи такий підхід, акцентуємо на питанні формування правових засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх як у контексті законодавства України, так і ширше – у контексті права як суспільного інституту, дотримання засад якого притаманне суспільству правової держави. Численні аспекти реалізації криміналістичного забезпечення, а саме застосування різноманітних техніко-криміналістичних засобів, прийомів, методів, тактичних прийомів та їх комплексів, запропонованих криміналістичних рекомендацій унаслідок неможливості «технічно» охопити всі аспекти цієї діяльності відповідають не «букві», а «духу» закону, тобто праву.

Отже, сформуємо правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх комплексно й системно.

Основи правового статусу людини і громадянина, зокрема дитини як особливого члена суспільства, визначено в Конституції України [61]. Також правове становище неповнолітнього потлумачено в Сімейному кодексі України (2002) [141], зокрема в ст. 6 визначено, що «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття; малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітньою вважається дитина віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» [141].

Цивільний кодекс України (2003) [159] також зосереджує увагу на регулюванні цивільно-правових відносин за участю неповнолітніх. Наприклад, у ст. 33 цього Кодексу визначено засади цивільної відповідальності за участю неповнолітньої особи. У ст. 242 врегульовано представництво за законом. Зокрема, «батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх і неповнолітніх дітей; опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною; законним представником у випадках,

встановлених законом, може бути інша особа» [159]. Аналогічні положення діють під час залучення неповнолітніх до кримінального процесу, згідно з КПК України.

У ст. 1179 Цивільного кодексу України регламентовано відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою. У ст. 1206 цього Кодексу України увагу спрямовано на питання відшкодування витрат на лікування особи, яка потерпіла від кримінального правопорушення, зокрема вчиненого неповнолітнім.

Права дитини додатково регламентовано в Законі України «Про охорону дитинства» (2001) [127]. Цей нормативно-правовий акт пропонує комплексний підхід до забезпечення прав, свобод і створення умов для реалізації обов'язків дитини за різних суспільних відносин. Згідно зі ст. 4 Закону України, система заходів щодо охорони дитинства в Україні охоплює: а) визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних і соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий та соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами в цій сфері; б) забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного й інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності; в) проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, підтримки виробництва дитячого харчування, зокрема первинного виробництва, надання дітям пільг, переваг і соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства; г) встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди; д) створення умов для забезпечення наявності на ринку в достатній кількості дитячого харчування, що відповідає вимогам законодавства про безпечність й окремі показники якості харчових продуктів, зокрема шляхом запровадження пільгового кредитування та/або оподаткування операторів ринку харчових продуктів, митного та/або тарифного регулювання [127].

Визначаючи нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус дитини як члена суспільства та представника правової держави, слід акцентувати на спеціальних державних програмах, які спрямовані на сприяння реалізації законодавчих положень.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р схвалено Національну стратегію захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року [93], яка має комплексний та системний підхід до вирішення поставлених завдань на міжнародному й державному рівнях.

Важливо, що Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року охоплює проблематику правовідносин:

а) дитина в контакті із законом – це дитина, яка перебуває у сфері діяльності юстиції щодо дітей, зокрема дитина в конфлікті із законом, дитина, яка є потерпілою чи свідком у кримінальному провадженні чи справі про адміністративне правопорушення, дитина, яка опиняється в системі правосуддя в цивільних провадженнях;

б) дитина в конфлікті із законом – дитина, яку підозрюють, обвинувачують або визнають винною в учиненні кримінального правопорушення або щодо якої складено протокол про адміністративне правопорушення чи визнано такою, яка вчинила адміністративне правопорушення, або дитина, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України [93].

У контексті предмета дослідження привертає увагу стратегічна ціль 2 «Впровадження правових і процесуальних гарантій і механізмів для дітей, які контактують із системою кримінального правосуддя». Адже попри те, що в Україні вже реалізовано певні кроки, спрямовані на захист прав дитини в кримінальному провадженні, деякі важливі аспекти досі залишаються невирішеними. Законодавство не цілком узгоджено з міжнародними стандартами правосуддя, дружнього до дитини. Кримінальний процес переважно залишається орієнтованим на дорослих. Дитина, яка перебуває в конфлікті із законом, стала свідком чи

потерпіла від кримінального правопорушення, проходить той самий травмувальний шлях кримінальної юстиції, що й дорослі, з відповідними негативними наслідками для її психічного стану та майбутнього. Отже, виведення дітей, які перебувають у конфлікті із законом, із системи кримінального судочинства й часто перенаправлення їх до послуг на рівні громади активно практикують у різних правових системах. Ця практика слугує для запобігання негативним наслідкам участі в подальших провадженнях у системі ювенальної юстиції. Актуальним є питання застосування відновних підходів під час вирішення питання щодо застосування до неповнолітнього певного виду запобіжного заходу, забезпечення створення належних умов утримання під вартою. Практика реалізації пілотних проєктів «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» і «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» засвідчує необхідність урегулювання на законодавчому рівні питань застосування відновного правосуддя під час здійснення кримінального провадження, зокрема з метою виведення неповнолітнього з кримінального провадження. Залишаються невирішеними питання забезпечення участі у відновному правосудді неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, розроблення комплексу узгоджених додаткових засобів для реінтеграції та ресоціалізації неповнолітніх у конфлікті із законом і визначення суб'єктів, які будуть їх реалізовувати; розроблення механізму моніторингу результативності процедур, які забезпечують відновне правосуддя на державному рівні, тощо [93]. З цього приводу в наукових працях уже акцентовано на проблемних питаннях і необхідності їх вирішення [168].

Окреслимо деякі завдання, спрямовані на розв'язання наявних проблем і досягнення стратегічної цілі 2 [93], що охоплює предмет нашого дослідження:

- узгодження законодавства України з міжнародними стандартами правосуддя, дружнього до дитини;
- удосконалення системи збору даних щодо дітей, які перебувають у контакті із системою правосуддя, запровадження єдиних стандартів до ведення державними

органами статистичних даних щодо дітей, які постраждали від різних форм жорстокого поводження, зокрема внаслідок збройного конфлікту, а також щодо дітей, які стали свідками кримінальних правопорушень;

- закріплення на законодавчому рівні спеціалізації слідчих, дізнавачів, прокурорів у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх незалежно від процесуального статусу дитини, слідчих суддів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх підозрюваних, слідчих суддів, суддів у кримінальному провадженні про кримінальні правопорушення, учинені стосовно дітей, в окремих категоріях справ;

- упровадження єдиних критеріїв підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) фахівців, які беруть участь у кримінальних провадженнях за участю дитини, зокрема захисників, яких залучають для надання правничої допомоги дитині, яка бере участь у слідчих (розшукових) і процесуальних діях, незалежно від процесуального статусу дитини;

- покращення доступу до правосуддя для дітей, з огляду на їх найкращі інтереси, а також використання інформаційних матеріалів;

- забезпечення розроблення та затвердження методики (стандартів, протоколів) проведення процесуального інтерв'ю (допиту/опитування) з дитиною в кримінальному провадженні з огляду на кращі міжнародні практики та з дотриманням принципів правосуддя, дружнього до дитини;

- упровадження комплексних підходів щодо роботи з дітьми, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, і дітьми, які є суб'єктами кримінального правопорушення, проведення профілактичної роботи тощо;

- внесення змін до законодавства щодо обов'язкового залучення захисника дитини в кримінальному провадженні з моменту встановлення її причетності до вчинення кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, залучення представника дитини для захисту її інтересів під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю дитини на підставі постанови слідчого, прокурора, дізнавача;

- запровадження на законодавчому рівні відновних процедур для неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінальних правопорушень, а також виведення їх із системи кримінального судочинства;
- законодавче врегулювання повноважень прокурора в окремих категоріях проваджень на закриття кримінального провадження стосовно неповнолітнього, який перебуває в конфлікті із законом;
- внесення змін до законодавства щодо розширення переліку запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою, що застосовують до неповнолітніх, які не можуть бути передані під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, і потребують влаштування через неможливість залишення в родинному середовищі;
- розроблення та впровадження дієвого механізму здійснення невідкладного досудового розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх або у яких діти є потерпілими, забезпечення першочергового розгляду в суді кримінального провадження щодо неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи;
- впровадження дієвого механізму проведення з неповнолітніми, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, індивідуальної профілактичної та психологічної роботи, метою якої є перевиховання та налагодження соціальних зв'язків тощо [93].

Важливим є положення Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995) [124]. Серед системи органів, служб й установ, що опікуються питаннями дітей, посилену увагу слід зосередити на уповноважених підрозділах Національної поліції (ст. 5 Закону України) [124].

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції в контексті виконання завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх зобов'язані [124]: проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей; виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, учинені дітьми, уживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів; розглядати в межах своєї компетенції заяви й повідомлення про правопорушення, учинені дітьми; виявляти причини та умови,

що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, уживати в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей; розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) і спеціальні установи для дітей; виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво; виявляти осіб, які займаються виготовленням і розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту; виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, зокрема звільнених зі спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; здійснювати згідно з чинним законодавством гласні й негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, учинених дітьми або за їх участю; виявляти, вести облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність; проводити обшуки, вилучення та інші слідчі (розшукові) дії відповідно до кримінального процесуального законодавства; проводити за наявності законних підстав огляд дітей, речей, які є при них, транспортних засобів; вилучати документи і предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей; вести облік правопорушників, що не досягли віку 18-ти років, які потребують медичної допомоги, зокрема звільнених із спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей тощо. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції виконують також інші обов'язки й мають інші права, передбачені законодавством [124].

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» 2015 року, поліція відповідно до покладених на неї завдань: «у межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування за дітьми-сиротами й дітьми, позбавленими

батьківського піклування, уживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі (п. 17 ч. 1 ст. 23 КПК України) та ін. [123].

Проблеми виявлення, реагування, розслідування та запобігання домашньому насильству порушено в положеннях Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2017 року [118]. Згідно з п. 5 ст. 1 Закону України, запобігання домашньому насильству – це система заходів, що здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації, а також громадяни України, іноземці й особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки в приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих *дітей*, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі й обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються [118].

Неповнолітні можуть бути не лише постраждалими, а й суб'єктами вчинення домашнього насильства, у цьому контексті Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2017 року зазначає про такого суб'єкта, як «дитина-кривдник». А власне кривдник, згідно з п. 6 ст. 1 Закону України, є «особа, яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі» [118]. За умови вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, «дитина-кривдник» буде набувати статусу підозрюваного.

Важливе значення в регулюванні правовідносин з дитиною під час виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень мають підзаконні нормативно-правові акти. Наприклад, це Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України 2017 року [120]. У контексті здійснюваного дослідження слід зауважити, що основними завданнями (глава II Інструкції) підрозділів ювенальної

превенції Національної поліції України є: а) профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних й адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов, які цьому сприяють, ужиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; б) ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень і проведення з ними заходів індивідуальної профілактики; в) участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; г) ужиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; д) ужиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, зокрема здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; е) провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти; ж) взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей; и) здійснення в межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання [120].

Комплексно аналізуючи правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх, зупинимося на положеннях *КПК України*.

Передусім у ч. 1 ст. 3 КПК України визначено такі поняття: малолітня особа – дитина до досягнення нею віку чотирнадцяти років (п. 11); неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12) [71].

КПК України визначає засади кримінального провадження щодо неповнолітніх, адже, крім загальних положень, є особливості, передусім обумовлені необхідністю посилення гарантів прав і свобод дитини, реалізації виховної та попереджувальної функцій. Законодавець закріпив ці положення, визначаючи загальні засади кримінального провадження та спрямувавши увагу на особливості їх реалізації щодо неповнолітніх [163, с. 140–141].

Згідно з ч. 2 ст. 10 КПК України «Рівність перед законом і судом», зауважено, що «у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб

(неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями» [71].

Згідно зі ст. 12 КПК України «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність», передбачено особливі умови щодо дотримання цього положення щодо неповнолітніх: «про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому цим Кодексом. Затримана особа, особа, взята під варту або обмежена в праві на вільне пересування в інший спосіб, має право на зустріч із захисником (захисниками) у кримінальному провадженні, адвокатом (адвокатами), законним представником (законними представниками), який (які) представляє (представляють) особу під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, адміністративних, цивільних, господарських справ у суді, юристом (юристами), фахівцем (фахівцями) у галузі права, який (які) представляє (представляють) особу в Європейському суді з прав людини, а неповнолітня особа або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, також має право на зустріч із своїм (своїми) законним представником (законними представниками), негайно в розумний строк на її вимогу без обмеження в часі та кількості в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні в будь-який час за власною ініціативою та/або ініціативою захисника (захисників), законного представника (законних представників)» (ч. 3 ст. 12 КПК України) [71].

Відповідно до ст. 27 КПК України «Гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій», «кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито... Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише в разі: 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній...» [71] (п. 1 ч. 2 ст. 27 КПК України).

Згідно зі ст. 28 КПК України «Розумні строки», «кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, *неповнолітньої* особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно *малолітньої* або *неповнолітньої* особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово» [71] (ч. 4 ст. 28 КПК України).

Визначено й вимоги до складу суду в ст. 31 КПК України. Згідно з ч. 14 ст. 31 КПК України, «кримінальне провадження щодо розгляду стосовно *неповнолітньої* особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснює суддя, уповноважений згідно із Законом України “Про судоустрій і статус суддів” на здійснення кримінального провадження стосовно *неповнолітніх*. У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України “Про судоустрій і статус суддів” на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх» [71].

Доповнюючи, слід зауважити, що згідно зі ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (2016): «1. Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. 2. У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ. 3. У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх... 6. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді й високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений

здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді. 7. Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень ураховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення» [129].

Слід зауважити, що особливий правовий статус неповнолітнього підозрюваного відповідає засадам кримінального провадження, а й враховує особливості, пов'язані з додатковим забезпеченням його прав і свобод (глава 2 КПК України). Такі засади охоплюють як досудове розслідування, так і судовий розгляд.

Також слід керуватися практикою Європейського суду з прав людини. Адже міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, практика ЄСПЛ є складовою кримінального процесуального законодавства та новим джерелом розвитку науки криміналістики [173, с. 88].

КПК України регламентує окремі питання реалізації прав, свобод й обов'язків неповнолітнього підозрюваного, проведення процесуальних дій за його участю [169, с. 203].

Зауважимо, що реалізацію прав, свобод й обов'язків неповнолітнього підозрюваного здійснюють із залученням законного представника. Згідно зі ст. 44 КПК України, «якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній... до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній... Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику. Законний представник має право на невідкладну зустріч із підозрюваним, обвинуваченим за власною ініціативою та/або ініціативою підозрюваного, обвинуваченого без обмеження в

часі та кількості в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні в будь-який час з 8 години до 20 години» [71].

У кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх підозрюваних обов'язковою є участь захисника (ст. 52 КПК України), яку забезпечують у кримінальному провадженні щодо осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення віком до 18-ти років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою [71] (п. 1 ч. 1 ст. 52 КПК України); щодо осіб, стосовно яких передбачено застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою [71] (п. 2 ч. 1 ст. 52 КПК України).

Європейський суд з прав людини у справі С-603/22 (M.S., J.W., M.P.) у рішенні від 5 вересня 2024 року засвідчив необхідність дотримання процесуальних гарантій для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими в кримінальному провадженні, а саме їхнє право на захисника (адвоката), зокрема після досягнення віку 18-ти років; діти, які є підозрюваними або обвинуваченими в кримінальному провадженні, повинні отримувати разом з особою, яка несе батьківську відповідальність, не пізніше ніж до першого допиту цих дітей поліцією або іншим правоохоронним чи судовим органом, простою та доступною мовою, яка враховує конкретні потреби та вразливість цих дітей, інформацію про їхні права; слід визнавати недопустимими викривальні докази, що містяться в заявах дитини, зроблених під час допиту поліцією з порушенням права на доступ до адвоката; слід надавати допомогу дітям, які є підозрюваними або обвинуваченими, з боку адвоката – за необхідності призначеного судом адвоката – до допиту поліцією або іншим правоохоронним чи судовим органом і, щонайпізніше, до їх першого допиту, по-друге, заборонено допитувати цих дітей як підозрюваних за відсутності такого адвоката під час їхнього допиту [202].

У КПК України регламентовано правовий статус та особливості залучення законного представника неповнолітнього потерпілого (ст. 59 КПК України), представника персоналу органу пробації (ст. 72-1 КПК України) у кримінальних

провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого. Також регламентовано особливості складення ним досудової доповіді за таких умов (ст. 314-1 КПК України).

Згідно з ч. 4 ст. 135 КПК України, порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні теж має особливості, а саме повістку про виклик неповнолітньої особи вручають переважно її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику. Інший порядок вручення повістки допускається лише у випадку, якщо це обумовлене обставинами кримінального провадження.

Привід як примусове супроводження особи, до якої його застосовують, особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час щодо неповнолітнього не застосовує (ч. 3 ст. 140 КПК України).

За умови реалізації ухвали слідчого судді, суду про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, клопотання розглядає слідчий суддя, суд невідкладно, але не пізніше ніж за 24 год з моменту надходження такого клопотання до суду. Про час і місце розгляду клопотання повідомляють прокурора, особу, стосовно якої вирішують питання про примусове годування, її захисника, керівництво відповідної установи попереднього ув'язнення, закладу охорони здоров'я, а в разі вирішення питання про примусове годування *неповнолітнього* підозрюваного, обвинуваченого – також батька або матір, усиновлювача або законного представника та відповідні служби у справах дітей (ч. 3 ст. 206-1 КПК України) [71].

Згідно зі ст. 213 КПК України, у разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

Є певні винятки щодо строків досудового розслідування. Зокрема, згідно з п. 2 ч. 3 ст. 219 КПК України, з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування має бути закінчене: «протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо

підозрюваний не визнає вини або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім» [71].

Посилену увагу в контексті правових засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх має бути спрямовано на правове регулювання участі останніх у проведенні слідчих (розшукових) дій.

Особливості має правове регулювання допиту неповнолітніх. Згідно зі ст. 226 КПК України, «допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання...» [71].

Слід зауважити, що, згідно з ч. 3 ст. 224 КПК України, «у разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої особи її допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи» [71].

Специфіку має проведення такого різновиду допиту, як «одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України), адже в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи й статевої недоторканності особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях не може бути проведено за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним [71].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю *малолітньої* або *неповнолітньої* особи передбачено участь законного представника, педагога, психолога або лікаря (ст. 227 КПК України). До початку слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюють їхнє право за дозволом ставити уточнювальні запитання *малолітній* або *неповнолітній* особі.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам *малолітнього або неповнолітнього* свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням *малолітнього або неповнолітнього* чи за власною ініціативою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі в кримінальному провадженні й залучити замість нього іншого законного представника [71].

Слід зауважити, що глава 24-1 КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» у ст. 297-1 КПК України визначає, що «спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень... стосовно підозрюваного, крім *неповнолітнього*, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук» [71]. Згідно з ч. 3 ст. 323 КПК України, судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, можуть здійснювати за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім *неповнолітнього*, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та/або оголошений у міжнародний розшук.

Як на стадії досудового розслідування, так і в межах судового розгляду законодавець регламентує проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого в режимі відеоконференції (ст. 232, 336 КПК України). Однак вважаємо, що проведення допиту, інших слідчих (розшукових) і процесуальних дій за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, підсудного в низці випадків теж є доцільним і буде сприяти мінімізації травматизації учасників кримінального провадження, процесуальній економії, ефективному досягненню завдань кримінального провадження. Проведення процесуальних дій у режимі

відеоконференції потребує застосування комплексу заходів із техніко-криміналістичного й тактико-криміналістичного забезпечення.

Під час судового розгляду окремо регламентовано особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого (ст. 354 КПК України).

На судових стадіях закріплено право на апеляційне оскарження щодо обвинувального вироку щодо неповнолітнього (ст. 393 КПК України), дотримання правила «недопустимості погіршення правового становища обвинуваченого» (ст. 421 КПК України), реалізації права на касаційне оскарження (ст. 425 КПК України).

Увагу має бути спрямовано на главу 38 КПК України «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх».

Згідно з параграфом 1 «Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх» ст. 484 КПК України, порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначений загальними правилами КПК України, з огляду на особливості, передбачені цією главою.

Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, зокрема якщо кримінальне провадження здійснюють щодо декількох осіб, принаймні одна з яких є неповнолітньою, здійснює слідчий, дізнавач, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, зокрема під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд і всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи під час прийняття процесуальних рішень, уживати інших заходів, спрямованих на запобігання негативному впливу на неповнолітнього.

Положення цього параграфа застосовують у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, учинених особами, які не досягли віку 18-ти років [71].

Слід розглянути це положення детальніше, адже ст. 484 КПК України зумовлює необхідність формування комплексу криміналістичних рекомендацій щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчих (розшукових) дій, встановлення психологічного контакту з неповнолітнім, вибору найдоцільнішого часу, місця, обстановки проведення слідчих (розшукових) дій, застосування тактичних прийомів та їх комплексів тощо.

У ст. 485 КПК України визначено обставини, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Зокрема, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також з'ясовують:

1) повні й усебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати під час індивідуалізації відповідальності чи обрання заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану із психічною хворобою, має бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів й інших співучасників кримінального правопорушення [71].

Виконання цих завдань передбачає проведення слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та непроцесуальних заходів, які передбачають дотримання як кримінальної процесуальної форми, так і криміналістичних рекомендацій, на чому ми акцентуємо в межах висвітлення проблематики криміналістичного забезпечення.

У ст. 486 КПК України регламентовано засади комплексної психолого-психіатричної та психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

У нормах КПК України деталізовано особливості з'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 487 КПК України), порядок участі законного представника неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 488 КПК України). Регламентовано порядок виклику неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 489 КПК України), допиту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 490), участі законного представника, педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 491), застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу (ст. 492), передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд (ст. 493 цього Кодексу). Регламентовано виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім (ст. 494), а також можливість тимчасового видалення неповнолітнього обвинуваченого із залу судового засідання (ст. 495 КПК України). Регламентовано участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції (ст. 496), порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру (ст. 497 КПК України).

Параграф другий глави 38 КПК України визначає застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності. У ньому регламентовано такі питання: підстави для застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 498 КПК України), досудове розслідування в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 499 КПК України), порядок судового розгляду (ст. 500 КПК України), ухвали суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 501 КПК України), дострокове звільнення від примусового заходу виховного характеру (ст. 502 КПК України) тощо.

У КПК України регламентовано питання щодо порядку вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку щодо неповнолітніх (ст. 539 КПК України).

У зв'язку із запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану, подолання збройної агресії Російської Федерації, до КПК України було внесено зміни й доповнення щодо особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану (розділ IX¹ КПК України).

У п. 13 ст. 615 КПК України в межах визначення особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану зауважено, що в разі введення воєнного стану та якщо дія положень ч. 2 ст. 484 та ч. 14 ст. 31 цього Кодексу може не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Строк досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжує керівник органу прокуратури, визначений п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України, п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України, за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або прокурора [71].

Слід додати, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва в кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, має забезпечити насамперед:

- ефективний доступ дітей до правосуддя та відповідне поводження з ним на будь-якій його стадії;
- повноту охорони прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження;
- здійснення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування із застосуванням процедур, що враховують вік, рівень розвитку та інтереси неповнолітнього [100, с. 51–52].

Отже, правове регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх здійснюють на загальних засадах, визначених КПК України, однак з огляду на законодавчі зміни й доповнення, спрямовані на забезпечення прав, свобод на

реалізацію обов'язків неповнолітніх учасників кримінального провадження [169, с. 207].

Відомчі нормативно-правові акти спрямовані на забезпечення ефективної реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Наказ МВС України від 6 липня 2017 року № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» [125] серед низки організаційних питань визначає повноваження керівників слідчих підрозділів органів Національної поліції (глава V), зокрема визначає слідчих, спеціально уповноважених на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (п. 10); особисто здійснює контроль за станом досудового розслідування в слідчих відділах, відділеннях підпорядкованих ГУНП територіальних (відокремлених) підрозділів Національної поліції України тяжких й особливо тяжких злочинів, зокрема вчинених неповнолітніми або за їх участю; усіх інших кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс або стан розслідування яких знаходиться на контролі в Національній поліції України, Офісі Генерального прокурора, регіональних прокуратурах; з цією метою веде обліки кримінальних правопорушень, які перебувають на контролі, ознайомлюється з матеріалами кримінальних проваджень за такими кримінальними правопорушеннями, виявляє недоліки в їх розслідуванні, уживає заходів для їх усунення та активізації роботи з розкриття кримінальних правопорушень, які знаходяться на контролі (п. 13) [125].

Відомчі нормативно-правові акти, які останніми роками залучають до правової системи України, спрямовані на імплементацію міжнародних стандартів поводження з дітьми, які перебувають у конфлікті чи в контакті із законом.

Передусім ідеться про спільний наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 червня 2023 року № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» [119]. Цей документ визначає

стандарти, які підлягають імплементації до національної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Висвітливши національні нормативно-правові акти, слід спрямувати увагу на джерела міжнародного права, які є частиною правової системи України.

Зокрема, ідеться про Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила» 1985 року [88]. Держави-учасниці міжнародної угоди (серед яких є Україна) зобов'язалися прагнути, відповідно до своїх загальних інтересів, сприяти добробуту неповнолітнього та його або її сім'ї. Держави-члени повинні прагнути до створення умов, що дають змогу забезпечити змістовне життя підлітка в суспільстві, яке в той період життя, коли вона або він найбільше схильні до неправильної поведінки, буде сприяти процесу розвитку особистості й отримання освіти, максимально вільному від можливості вчинення злочинів і правопорушень. Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складником процесу національного розвитку кожної країни в межах усебічного забезпечення соціальної справедливості для всіх неповнолітніх, одночасно сприяючи захисту молоді й підтримці мирного порядку в суспільстві. Слід систематично розвивати та координувати служби правосуддя щодо неповнолітніх з метою підвищення і підтримання на належному рівні кваліфікації персоналу цих служб, зокрема їхні методи, підходи й ставлення (глава 1 «Пекінських правил») [88].

Згідно з главою 2 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх 1985 року [88], ці стандартні правила застосовують до неповнолітніх правопорушників неупереджено, без жодних відмінностей у ставленні, наприклад, до раси, кольору шкіри, статі, мови, віросповідання, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового або іншого становища.

У межах цих Правил держави-члени застосовують визначення так, щоб це відповідало їх відповідним правовим системам і концепціям:

а) неповнолітнім є дитина або молода людина, яка в межах правової системи може бути притягнута за правопорушення до відповідальності в такій формі, яка відрізняється від форми відповідальності, що застосовують до дорослого;

б) правопорушенням є будь-який проступок (дія або бездіяльність), який карають згідно із законом у межах правової системи;

с) неповнолітнім правопорушником є дитина або молода людина, яку підозрюють у вчиненні правопорушення або встановлено, що вона вчинила його.

У межах кожної національної юрисдикції слід докласти зусиль для прийняття комплексу законів, правил і положень, які стосуються безпосередньо неповнолітніх правопорушників, установ й органів, до функцій яких належить відправлення правосуддя щодо неповнолітніх і які мають:

а) задовольняти різні потреби неповнолітніх правопорушників, захищаючи їхні основні права;

б) задовольняти потреби суспільства;

с) дотримуватися таких правил неухильно й неупереджено [88].

Важливе значення має і врахування рішень Європейського суду з прав людини, адже згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [115] 2006 року, рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) 1950 року [57].

Також слід зосередити увагу на нормативно-правовому регулюванні *безпосереднього криміналістичного забезпечення* кримінального провадження, зокрема яке реалізують щодо неповнолітніх, з огляду на специфіку цього учасника кримінального провадження.

КПК регламентує діяльність спеціаліста та його завдання в реалізації функції криміналістичного забезпечення. Згідно зі ст. 71 цього Кодексу, «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками й може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки, інші документи під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. У разі необхідності та за

наявності підстав може бути залучено з іноземної держави, міжнародної організації як спеціаліста фахівця в галузі хімічної, біологічної, радіаційної, ядерної чи іншої зброї. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання довідок, висновків й інших документів у випадках, передбачених п. 7, 8, 9 ч. 4 ст. 71 КПК України» [71]. Аналізуючи компетенцію такого учасника кримінального провадження, як спеціаліст, доходимо висновку про виконання широкого кола завдань із криміналістичного забезпечення, зокрема спеціаліст має право: «...користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; ...надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених ч. 3 ст. 245¹ КПК України; надавати довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів» (п. 2, 8, 9 ч. 4 ст. 71 КПК України) [71].

Слід урахувати, що спеціаліста залучають за ініціативою слідчого (крім чітко визначених законодавством обов'язкових випадків залучення), свою діяльність він спрямовує на виконання завдань кримінального провадження. Слід виокремити його серед суб'єктів, які виконують завдання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Власне протоколи слідчих (розшукових) дій і додатки до них також складає слідчий, інший компетентний суб'єкт на досудовому розслідуванні, зокрема – спеціаліст, використовуючи криміналістичні знання, уміння, навички. Стаття 105 КПК України регламентує додатки до протоколів і визначає, що особа, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучає додатки. Додатками до протоколу можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;

4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Додатки до протоколів повинні бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків [71]. Виготовлення додатків у будь-яких формах передбачає застосування криміналістичних знань, умінь, навичок. З цього приводу авторські колективи вчених і практиків укладають навчально-методичні видання, практикуми. Наприклад, зазначимо про навчально-методичний посібник для лабораторних і практичних занять та самостійної роботи з криміналістики, (Львів, Львівський національний університет ім. І. Франка, 2010) [90], практикум з криміналістики (проведення практичних занять із використанням навчально-тренувальних полігонів навчально-наукового інституту № 1) (Київ, Національна академія внутрішніх справ, 2025) [114] тощо. Такі видання розробляють задля деталізації норм кримінального процесуального законодавства та формування комплексу криміналістичних рекомендацій, завдяки чому також реалізують функцію криміналістичного забезпечення кримінального провадження.

На вдосконалення процесу криміналістичного забезпечення кримінального провадження спрямовано й нові закони України щодо внесення змін і доповнень до КПК України.

Це закони України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про електронні комунікації” щодо підвищення ефективності досудового розслідування “за гарячими слідами” та протидії кібератакам» 2022 року [117], «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» 2024 року [116] тощо.

Важливе значення в системі криміналістичного забезпечення має інститут судової експертизи, який регламентують Закон України «Про судову експертизу» 1994 року [128] та підзаконні нормативно-правові акти, серед яких Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах

Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС України від 17 липня 2017 року [38], Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затверджена наказом МВС України від 10 жовтня 2009 року № 390 [40], Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [43].

Порушено питання криміналістичного забезпечення досудового розслідування в наказі МВС України від 6 липня 2017 року № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» [125]. Зокрема, п. 14 глави V визначає, що керівник слідчого підрозділу органів Національної поліції: особисто виїжджає на місця вчинення умисних вбивств, інших особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликають значний суспільний резонанс; керує роботою слідчо-оперативної групи під час огляду місця події; направляє працівників підрозділу криміналістичного забезпечення та пересувні криміналістичні лабораторії слідчого управління для проведення слідчих (розшукових) дій, у разі необхідності приймає рішення про залучення до огляду місця події спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії, про що направляє письмове клопотання керівництву відповідного підрозділу Експертної служби МВС (як виняток, усно погоджує зазначене питання з подальшим направленням письмового клопотання) [125].

Начальник слідчого відділу територіального (відокремленого) підрозділу Національної поліції України:

– забезпечує чергування слідчих (слідчих груп) і спеціалістів-криміналістів у складі слідчо-оперативних груп для виїзду на місця подій за заявами й повідомленнями про злочини, віднесені до підслідності слідчих органів Національної поліції; особисто виїжджає на місця вчинення умисних убивств, інших особливо тяжких злочинів, а також злочинів, які викликають значний суспільний резонанс; веде облік результатів оглядів місць подій та застосування

науково-технічних засобів, уживає заходів щодо підвищення ефективності цієї роботи; у разі виявлення недоліків під час проведення огляду місця події організовує його повторне проведення (п. 9);

– організовує діяльність спеціалістів-криміналістів щодо належного техніко-криміналістичного супроводження кримінального провадження; забезпечує впровадження в практичну діяльність слідчих передового досвіду досудового розслідування, нових форм і методів криміналістики (п. 18 наказу) [125].

Глава VIII наказу тлумачить повноваження такого суб'єкта діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, як «слідчий-криміналіст».

Головним завданням слідчого-криміналіста ГСУ, слідчого управління (далі – слідчий-криміналіст) є надання практичної та методичної допомоги слідчим у розслідуванні тяжких й особливо тяжких злочинів.

Робота слідчих-криміналістів охоплює:

1) запровадження в слідчу практику наукових рекомендацій щодо організації роботи й тактики проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, застосування техніко-криміналістичних засобів і поширення позитивного досвіду під час розслідування кримінальних правопорушень;

2) розроблення методики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема з огляду на оперативну обстановку в регіоні;

3) підвищення професійного рівня слідчих щодо розслідування кримінальних правопорушень, зокрема тих, у яких осіб, що їх учинили, не встановлено.

Слідчий-криміналіст:

1) щодня ознайомлюється з оперативними зведеннями про кримінальні правопорушення, що вчинені за добу, і в установлених випадках надає об'єктивну інформацію до ГСУ про обставини їх учинення;

2) бере участь в огляді місця події в разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину чи іншого кримінального правопорушення, яке викликало значний суспільний резонанс, надає кваліфіковану допомогу в пошуку слідів кримінального правопорушення, належній їх фіксації з метою правильного

процесуального оформлення, запобігання їх утраті або приведенню в не придатний для подальших досліджень стан;

3) з огляду на зібрані докази й обставини, виявлені під час досудового розслідування, надає допомогу слідчому в складенні погодженого плану слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; надалі за необхідності розробляє додаткові плани;

4) заводить контрольно-наглядову справу за результатами огляду місця події (у разі внесення інформації до ЄРДР), а також у разі кримінального правопорушення, що є на контролі Національної поліції, Офісу Генерального прокурора, регіональних прокуратур, і за письмовою вказівкою керівництва ГСУ, слідчого управління; здійснює супроводження розслідування такого кримінального правопорушення аж до прийняття в кримінальному провадженні остаточного рішення згідно з КПК України, для чого не рідше ніж раз на місяць витребує інформацію про результати досудового розслідування та вносить пропозиції щодо його вдосконалення;

5) надає допомогу слідчим в організації досудового розслідування, зокрема в проведенні окремих слідчих дій, застосуванні техніко-криміналістичних засобів, залученні спеціалістів, використанні можливостей криміналістичних, оперативно-довідкових та інших обліків поліції; для надання практичної допомоги в проведенні окремих слідчих дій слідчих-криміналістів включають до складу слідчих груп;

6) опрацьовує та запроваджує в слідчу практику наукові методи (зокрема з огляду на досвід інших держав) розслідування кримінальних правопорушень і засоби криміналістичної техніки;

7) вивчає слідчу практику, розробляє заходи з її вдосконалення, узагальнює можливості криміналістики та судової експертизи в процесі досудового розслідування, запроваджує позитивний досвід, надає підтверджені практикою рекомендації щодо методики й тактики досудового розслідування; з огляду на виявлені недоліки й проблеми в організації роботи вносить пропозиції керівництву ГСУ, слідчих управлінь щодо їх розгляду на оперативних нарадах; вносить пропозиції про заслуховування на оперативних нарадах звітів працівників слідчих

підрозділів й оперативних підрозділів щодо організації і стану оперативно-розшукової та слідчої роботи, розслідування конкретних кримінальних правопорушень;

8) здійснює контроль за цілеспрямованим використанням техніко-криміналістичних засобів, які закріплені за слідчим підрозділом;

9) визначає та обґрунтовує кількість необхідних техніко-криміналістичних засобів, матеріалів, навчально-методичної літератури, вносить пропозиції щодо їх придбання та розподілу;

10) перевіряє та узагальнює практику роботи слідчих щодо застосування техніко-криміналістичних засобів і наукових рекомендацій, стан роботи слідчо-оперативних груп на місцях подій та в процесі розслідування обставин учинених кримінальних правопорушень, які знаходяться на контролі, готує аналізи й інформаційні листи з цього питання;

11) з метою підвищення кваліфікаційного рівня працівників слідчих підрозділів планує та організовує проведення занять зі службової підготовки щодо проблемних питань, що виникають під час досудового розслідування, методики й тактики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень тощо [125].

Безпосередньо реалізує завдання криміналістичного забезпечення кримінального провадження такий компетентний суб'єкт, як спеціаліст-криміналіст.

Спеціаліст-криміналіст – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст здійснює техніко-криміналістичне забезпечення діяльності, що полягає в комплексному застосуванні системи науково-технічних засобів розслідування.

Спеціаліст-криміналіст у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові слідчого підрозділу. У разі утворення в складі слідчого підрозділу підрозділу криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій

керівник цього підрозділу підпорядковується безпосередньо начальникові слідчого підрозділу.

Працівники поліції в межах компетенції зобов'язані надавати спеціалісту-криміналісту всебічну допомогу у виконанні його обов'язків.

Спеціаліст-криміналіст зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного слідчого підрозділу, його заступників, слідчих у встановлені строки й у визначеному законодавством порядку.

Спеціаліст-криміналіст, залучений до проведення слідчих (розшукових) дій у порядку, передбаченому ст. 71 КПК України, як спеціаліст:

- прибуває на місце проведення слідчих (розшукових) дій з необхідними техніко-криміналістичними засобами та витратними матеріалами;
- перед початком огляду ознайомлюється з обставинами події, пропонує слідчому план огляду місця події, межі території огляду місця події, а також застосування конкретних науково-технічних засобів для виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації;
- перед застосуванням техніко-криміналістичних засобів повідомляє слідчому їх характеристики, модель і серійний номер за його наявності;
- надає допомогу слідчому з виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації;
- застосовує техніко-криміналістичні засоби, зокрема фото- й відеотехніку, безпілотні літальні апарати, технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання, прилади швидкого встановлення геномної інформації людини, засоби для експрес-аналізу, пристрої копіювання цифрової інформації, пошукові й інші прилади з метою фіксації слідової інформації;
- надає консультації за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів, привертає увагу слідчого до фактичних даних, що можуть мати значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;
- під час огляду надає слідчому допомогу щодо фіксації в протоколі інформації стосовно знайдених слідів і речових доказів, а також (за потреби) в упакуванні об'єктів;

– за запитом слідчого надає фотографії в електронній формі або виготовляє фототаблицю слідчої (розшукової) дії;

– після закінчення чергування доповідає про результати виконаної роботи керівникові підрозділу криміналістичного забезпечення;

– здійснює відбір біологічного матеріалу в осіб і встановлює його генетичні ознаки (геномну інформацію) із застосуванням приладів швидкого встановлення геномної інформації людини у випадках, передбачених ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (за наявності відповідних технічних засобів);

– з метою встановлення зв'язків між даними, що можуть мати значення для кримінального провадження, проводить перевірки їх за інформаційною підсистемою «СЛІД» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІП «СЛІД») і надає інформацію за результатами перевірок з ІП «СЛІД».

Облік участі спеціалістів-криміналістів у слідчих (розшукових) діях як спеціалістів і збереження мультимедійної інформації здійснюють в ІП «СЛІД» [125].

Згідно з Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні від 7 липня 2017 року № 575 [37], до складу слідчо-оперативної групи включають слідчого (дознавача), працівника оперативного підрозділу, спеціаліста-криміналіста, а також (за необхідності) кінолога зі службовим собакою.

Спеціаліст-криміналіст на місці події:

1) надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

2) з використанням спеціальних знань і навичок, науково-технічних засобів та спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани й схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), спрямовує увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

5) відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього [37].

У системі криміналістичного забезпечення важливе значення мають Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 16 березня 2020 року № 257 [41], Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 року № 1339 [42].

Отже, правове регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх здійснюють за загальними засадами, визначеними КПК України, однак з огляду на законодавчі зміни й доповнення, спрямовані на забезпечення прав, свобод і реалізацію обов'язків неповнолітніх учасників кримінального провадження. Ще одна група нормативно-правових документів представлена врегулюванням питань криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Системний аналіз нормативно-правових актів надав можливість сформулювати правові основи криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

1.3. Досвід іноземних країн щодо криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

У сучасних умовах світової глобалізації правові інститути зазнають значних змін і трансформацій. Ідеться як про інститут кримінального провадження в контексті науки кримінального процесу, так і про інститут криміналістичного забезпечення в контексті науки криміналістики. Вони дедалі більше набувають загальних форм, поступово нівелюючи наявні відмінності між окремими особливостями законодавства та практики правозастосовної діяльності різних держав. Вивчення тенденцій та напрямів розвитку світового досвіду криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, виокремлення загальних структурно-функціональних рис є важливим для встановлення оптимальних орієнтирів розвитку національної правотворчої діяльності та правозастосовної практики. Використання як світового досвіду, так і досвіду провідних демократичних держав буде сприяти впровадженню апробованих й ефективних кримінальних процесуальних та криміналістичних інструментів, допоможе уникнути типових помилок у правотворчій та правозастосовній діяльності. Особливим це завдання стає за умови розгляду проблематики, пов'язаної з таким учасником кримінального провадження, як неповнолітній.

Необхідно враховувати, що останніми роками в системі кримінального судочинства щодо неповнолітніх та його криміналістичного забезпечення в законодавстві й практиці розвинених демократичних країн сталися важливі зміни, що позначилися на ефективності кримінального провадження та забезпеченні прав і свобод неповнолітніх. Правоохоронні органи іноземних держав активно застосовують криміналістичні інновації під час розслідування та судового розгляду справ, що стосуються нових методів і засобів роботи зі слідовою інформацією, взаємодії з учасниками розслідування, сучасних підходів до встановлення психологічного контакту з неповнолітніми учасниками кримінального

провадження, надання їм психологічної допомоги та реалізації виховної, профілактичної функцій тощо.

Урахування останніх тенденцій розвитку ефективної світової практики й досвіду розвинених демократичних держав є важливим для визначення стратегії розвитку національного криміналістичного забезпечення кримінального судочинства щодо неповнолітніх, оскільки дасть змогу задіяти всі механізми, що забезпечать динамічне вдосконалення правозастосовної практики.

Ці положення зумовлюють актуальність, а також практичну значущість дослідження окресленого напрямку. Вона пов'язана з важливістю концептуального обґрунтування стратегії розвитку інституту криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, його сучасного стану й інноваційного спрямування на підставі здійсненого компаративістського дослідження.

Розгляд такої складної проблематики слід розпочати з того, що провідні демократичні держави передбачають особливу процедуру кримінального провадження у справах, у яких фігурують неповнолітні, а також мають сформовану систему ювенального кримінального судочинства.

Наприклад, в законодавстві Канади, а саме Законі «Про кримінальне правосуддя щодо неповнолітніх» (2002) [208], визначено засади політики щодо молоді (розділ 3), згідно з якими система кримінального правосуддя щодо неповнолітніх має на меті захистити громадськість шляхом: притягнення молодих осіб до відповідальності шляхом ужиття заходів, що відповідають тяжкості правопорушення та ступеню відповідальності молоді особи; сприяння реабілітації та реінтеграції молодих осіб, які вчинили правопорушення; підтримка запобігання злочинності шляхом направлення молодих людей до програм або установ у громаді для вирішення обставин, що є основою їхньої протиправної поведінки; система кримінального правосуддя для неповнолітніх має бути відокремленою від системи кримінального правосуддя для дорослих, ґрунтуватися на принципі зменшення моральної вини або провини.

Законодавство Канади розмежовує категорії неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених), потерпілих (жертв) і свідків. Неповнолітні мають низку прав і свобод, а також гарантії їх реалізації. Зокрема, до жертв (потерпілих) слід ставитися ввічливо, співчутливо та з повагою до їхньої гідності, приватного життя, вони мають зазнавати мінімальних незручностей унаслідок їх участі в системі кримінального правосуддя щодо неповнолітніх. Жертвам слід надавати інформацію про провадження та мати можливість брати участь у ньому, бути вислуханими, а батьків слід інформувати про заходи або провадження, що стосуються їхніх дітей [208].

Розділ 14 Закону Канади «Про кримінальне правосуддя щодо неповнолітніх» (2002) [208] визначає виключну юрисдикцію суду з питань ювенальної юстиції. Незважаючи на будь-який інший акт парламенту, крім Закону про правопорушення Канади (Contraventions Act) [199] та Закону про національну оборону (Table of Contents) [205], суд у справах неповнолітніх має виключну юрисдикцію щодо будь-якого правопорушення, яке було вчинене особою, коли вона була неповнолітньою, і з цією особою поводяться відповідно до цього Закону [208].

У Федеративній Республіці Німеччині кримінальне судочинство спрямовано, з одного боку, на захист прав і законних інтересів потерпілих, а з іншого – на захист особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення. Положення кримінального та процесуального законодавства діють переважно щодо осіб, старших за 21 рік. Для людей віком від 14-ти до 21 року діє особливе судочинство. В особливе провадження виокремлено кримінальні справи за участю неповнолітніх від 14-ти до 18 років і від 18-ти до 21 року. Такі справи розглядають спеціально підготовлені судді, тут застосовують інші правила й заходи, що за характером є переважно виховно-виправними, ніж каральними [149].

Порівняно новим напрямом у реалізації кримінального судочинства щодо неповнолітніх є нормативно-правове закріплення та практика реалізації відновного правосуддя (медіації) між неповнолітніми правопорушниками й потерпілими.

Велика Британія стала однією з перших країн у Європі, яка почала застосовувати новий підхід до злочину та його наслідків – відновне правосуддя. У червні 2003 року Міністерство внутрішніх справ Великої Британії опублікувало консультаційний документ щодо стратегії подальшого впровадження відновного правосуддя, а навесні 2005 року уряд цієї країни прийняв інструкції з відновного правосуддя для служб по роботі з неповнолітніми правопорушниками, щоб заохотити їх використовувати відновне правосуддя в роботі [36, с. 76–77].

Нині в Україні однією з форм відновного правосуддя є медіація, правові засади якої, порядок проведення, принципи визначено в Законі України «Про медіацію» 2021 року [122]. У кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх законодавство щодо застосування інституту примирення застосовують з особливостями, зокрема за участю в ньому законного представника та захисника неповнолітнього.

З 2019 року в Україні ювенальні прокурори на підставі спільного наказу Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України від 21 січня 2019 року № 172/5/10 впроваджують пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Метою проєкту є примирення неповнолітнього правопорушника з потерпілим; забезпечення відшкодування заподіяної шкоди; виведення неповнолітнього з кримінального провадження на ранніх стадіях і вжиття узгоджених заходів для його ресоціалізації [100, с. 28].

При цьому, враховуючи методологію діалектичного підходу, слід враховувати й критичну точку зору щодо відновного правосуддя, з метою всебічного дослідження даного інституту. Так, Н. С. Моргун, В. В. Сєдакова, С. В. Бондар зазначають, що захоплення лише ідеями відновного правосуддя загрожує небезпекою ослаблення боротьби зі злочинністю, оскільки веде до створення юстиції без процесу, здатної у високій мірі враховувати інтереси потерпілих (жертв) і підозрюваних, але не здатна забезпечувати підтримання публічного порядку. Наведене не означає відмови від посилення захисту прав підозрюваного (обвинуваченого), а лише означає, що реформування кримінального процесу має

здійснюватися не лише у формально-правовому, але й соціально-політичному аспектах [89, с. 77].

У цілому, окреслені й інші засади спрямовані на виконання положень низки міжнародних договорів, а саме: Конвенції про права дитини 1989 року [58], Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року [28], Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції) 2007 року [59], Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінських правил), 1985 року [88] тощо.

Одним із ключових міжнародних нормативно-правових актів є Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, 2010 року [50]. Зокрема, за змістом цих Принципів визначено засади взаємодії дітей та поліції:

«27) поліція повинна поважати особисті права та гідність усіх дітей, ураховувати їх вразливість, тобто брати до уваги їх вік і ступінь зрілості, а також особливі потреби тих, які можуть бути фізично чи розумово неповноцінними або мати складнощі в спілкуванні;

28) щоразу, коли дитину затримує поліція, вона повинна бути проінформована в такий спосіб і такою мовою, які відповідають її віку та рівню розуміння причин, за якими він або вона були взяті під варту. Діти повинні мати доступ до адвоката й можливість зв'язатися з батьками або особою, якій вони довіряють;

29) крім виняткових обставин, один з батьків (батьки) повинен бути поінформований про перебування дитини в поліцейській дільниці, з деталями причин, через які дитина була взята під варту, і запрошений прибути до дільниці;

30) дитина, яку було взято під варту, не має бути допитана щодо злочинної поведінки, їй не повинно бути запропоновано зробити або підписати заяву про таку участь, окрім як у присутності адвоката або одного з батьків дитини чи, за відсутності батьків, іншої особи, якій дитина довіряє. Один з батьків або така особа

можуть бути недопущені, якщо їх підозрюють у причетності до злочинної діяльності або участі в діях, які перешкоджають здійсненню правосуддя;

31) поліція повинна забезпечити, щоб, наскільки це можливо, жодну дитину, яка перебуває під вартою, не утримували разом з дорослими;

32) органи влади повинні забезпечити, щоб діти, які перебувають під вартою в поліції, утримувалися в умовах, які є безпечними й відповідали їхнім потребам;

33) у державах-членах прокурори, якщо це належить до їхньої компетенції, мають забезпечити застосування в процесі розслідування підходів, дружніх до дітей» [50, с. 25–26].

Важливо, що за змістом Керівних принципів щодо правосуддя, дружнього до дітей, 2010 року виокремлено засади правосуддя до судового розгляду, під час судового розгляду та після судового розгляду [50].

Поряд з особливим порядком кримінального судочинства щодо неповнолітніх слід зважати й на те, що його метою поряд із забезпеченням законності є реалізація профілактичної та виховної функції щодо дітей, які опинилися в ситуації конфлікту із законом.

Узагальнюючи, слід навести дані К. С. Щербинського про те, що аналіз практики діяльності спеціалізованих суб'єктів, функціонально призначених здійснювати профілактику правопорушень неповнолітніх за кордоном, дає змогу виокремити три основні напрями цієї роботи: 1) створення правового поля для діяльності інституту ювенальної превенції, упровадження новітніх соціальних технологій, соціально-правових конструкцій і недержавних структур. Причому в значній кількості країн Заходу цей інститут запроваджено доволі давно і за роки існування довів не тільки свою життєздатність, а й безумовну необхідність; 2) створення спеціалізованих судів, які відіграють у системі профілактики правопорушень неповнолітніх основну організаційну та координаційну роль, що є ядром ювенальної превенції [191, с. 261–262].

Отже, з огляду на ефективний світовий досвід кримінального провадження за участю неповнолітніх, на національному рівні укладено методичні рекомендації

«Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей» [100], розроблення окресленої проблематики триває.

Попри важливість виокремлення засад реалізації кримінального провадження за участю неповнолітніх, з огляду на міжнародні стандарти й досвід іноземних держав, слід зосередити увагу питанням його криміналістичного забезпечення.

Зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх передбачає залучення криміналістичних засобів, методів, прийомів для ефективного виконання завдань кримінального судочинства. Інститут криміналістичного забезпечення сформовано з огляду на інновації криміналістики, які розроблені й упроваджені в практику іноземних держав, відповідають вимогам міжнародних стандартів.

Виокремлено інновації криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики. Усі вони ґрунтуються на методологічній основі – загальній теорії криміналістики.

З огляду на думки науковців, зокрема О. Л. Дульського, можна зауважити, що криміналістичним забезпеченням є задоволення потреб практичної діяльності вповноважених суб'єктів як зі сторони обвинувачення, так і сторони захисту (передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві), що передбачає розроблення і надання їм у достатній кількості криміналістичних рекомендацій, методів, прийомів, засобів з метою виконання ними завдань кримінального провадження. Такі криміналістичні рекомендації, методи, прийоми та засоби охоплені криміналістичною технікою, тактикою і методикою [25, с. 65].

Слід підсумувати й виокремити засади, які комплексно з позицій кримінального процесу та криміналістики мають бути враховані під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на успішний досвід іноземних держав:

– слідчі й інші процесуальні дії за участю неповнолітньої особи мають проводити виключно спеціально уповноважені ювенальний слідчий, дізнавач,

прокурор, які є компетентними та пройшли спеціалізоване навчання, а судовий розгляд таких справ проводити в системі ювенального судочинства.

Наприклад, у Великій Британії розслідування сексуальної експлуатації та насильства щодо дітей здійснює Національне агентство з боротьби зі злочинністю NCA (National Crime Agency) [203]. Профілактичну та виховну функції здійснює Національний центр захисту дітей (National Society for the Prevention of Cruelty to Children) [204], що є провідною благодійною організацією у Великій Британії, яка спеціалізується на захисті дітей, зокрема від жорстокого поводження та інших форм протиправної поведінки. Щодо системи ювенального судочинства стосовно неповнолітніх слід взяти за основу висновок Н. В. Хмелевської про те, що становлення ювенальної юстиції в Англії продовжує вдосконалюватися. Нині діють спеціалізовані суди з розгляду справ неповнолітніх, але більш тяжкі кримінальні правопорушення, учинені неповнолітніми, розглядають у суді Корони. В Англії застосовують відновне правосуддя в системі ювенальної юстиції, не обмежуючись у кількості разів. Відрізняється процедура застосування відновного правосуддя, але сутність та значення зберігаються [158, с. 116];

– забезпечувати спілкування та проведення з дитиною слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в умовах дружнього середовища до дитини, за потреби враховуючи особливі потреби певних категорій неповнолітніх – дітей з інвалідністю, дітей з особливостями розвитку, малолітніх;

Проілюструємо це положення на прикладі методики «зелена кімната». Влучно зауважує М. В. Червінко, що термін «зелена кімната» науковці та практики використовують для позначення не тільки відповідної методики, а й спеціального приміщення, призначеного для роботи з дітьми. Таку кімнату часто називають «кімнатою, дружньою до дитини», «кризовою кімнатою, дружньою до дитини», «кімнатою, дружньою до опитування дітей» [161, с. 63].

Наприклад, з огляду на практику правоохоронних органів Великої Британії, спеціально визначеної назви такого приміщення для дітей не сформовано, проте є низка суворих вимог до нього. Зокрема, МВС Великої Британії має забезпечити, щоб у всіх новозбудованих центрах утримання під вартою була окрема зона для

дітей та молоді. Усім поліцейським силам слід розглянути питання про виокремлення зон, які можна використовувати як спеціально відведені приміщення для дітей та молоді в межах наявних центрів утримання під вартою, навіть для короткострокового утримання [198].

Щодо використання «зелених кімнат» у кримінальному судочинстві іноземних держав можна навести приклад Грузії. У Руставі (Грузія) впроваджується концепція середовища, дружнього до дітей. Метою цієї концепції є створення судової системи, яка відповідає особливим потребам дітей, сприяє їх участі, забезпечує конфіденційність і запобігає повторній віктимізації. Фахівці, які працюють з дітьми в межах системи ювенальної юстиції, також пройшли навчання з питань роботи з дітьми й щодо методів проведення співбесід, комфортних для дітей. Розроблено нові процедури для забезпечення захисту найкращих інтересів дитини. Ця робота є частиною ширших реформ системи ювенальної юстиції Грузії, що здійснює уряд країни за підтримки ЮНІСЕФ та Європейського Союзу [197]. Використання методики «зелена кімната» передбачає дотримання й низки криміналістичних рекомендацій, які стосуються проведення аудіо- та відеозапису (що сприяє зниженню рівня стресу дитини), аудіо- та візуального спостереження за опитуванням.

У деяких країнах такі кімнати функціонують на базі неурядових організацій. Наприклад, у Республіці Молдові для опитування дітей використовують кімнату на базі неурядової організації «Ла Страда–Молдова», а в Республіці Польщі – при благодійному фонді «Нічий діти». Є в Польщі спеціальні кімнати для опитування дітей і на базі соціальних служб [35, с. 7].

Крім того, за підтримки міжнародної організації Дитячий фонд ООН (UNICEF) розпочато реалізацію проєкту Барнахус в Україні. Барнахус – це створення спеціалізованого закладу, який урахує положення КПК України в дружньому до дитини середовищі та зменшує наслідки травмування неповнолітньої жертви чи свідка злочину.

Ці проєкти засвідчують, що міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, не просто імплементовані в українське законодавство, а

існують як рекомендації – їх активно впроваджують у правозастосовну практику уповноважених суб'єктів (спеціальне навчання поліцейських (слідчих, дізнавачів, працівників превенції, оперативних працівників), прокурорів, суддів, працівників юстиції) [98, с. 189];

– *максимально залучати можливості техніко-криміналістичного забезпечення, судових експертиз задля повного й об'єктивного з'ясування всіх обставин кримінального провадження за участю дітей.*

Увагу зосереджують на експертному забезпеченні судочинства. У європейських країнах експертні установи діють спільно з поліцейськими організаціями під юрисдикцією МВС. Наприклад, у Великій Британії у структурі МВС діє експертно-криміналістична служба (The Forensic Service – FSS). FSS – важливий орган у роботі британської поліції з розслідування, розкриття та запобігання злочинам. Співробітники FSS беруть участь у слідчих діях, оперативно-розшукових заходах, виконують експертизи й інші дослідження для регіональних поліцейських підрозділів.

У Французькій Республіці експертно-криміналістична служба підпорядкована Міністерству оборони в складі збройних поліцейських формувань. Таких формувань є два: Національна поліція та Національна жандармерія (до складу входить експертно-криміналістичний інститут, що співпрацює з поліцією, прокурорами та суддями). Суд самостійно призначає одночасно для обох сторін двох незалежних експертів, які внесені в спеціальний державний реєстр. Крім того, у Франції дослідження та експертизи в певних сферах діяльності можуть проводити поліцейські [142].

У низці європейських країн офіцери поліції можуть бути одночасно й судовими експертами, але їхня діяльність обмежена. Наприклад, у Німеччині діє принцип вираження недовіри до роботи експерта, який брав безпосередню участь у процесі розслідування злочину, якого стосується експертиза. Лише експерт, який входить до служби, що відокремлена від підрозділів розслідування, може проводити дослідження та експертизи. Судово-експертні підрозділи знаходяться в структурі правоохоронної системи й безпосередньо поліції. Крім того, у Німеччині

інститут приватної експертизи успішно функціонує та конкурує з державними експертними установами [142].

Цікавим є досвід Австралії. Департамент судово-експертної служби поліції Вікторії (Victoria Police Forensic Services Department – VPFSD) під керівництвом виконавчого директора налічує понад 500 співробітників. До нього входять судово-медичні експерти (здебільшого науковці) і присяжні поліцейські. До складу Департаменту також входять державні службовці, які надають бізнес-підтримку, логістику й технічне обслуговування. VPFSD проводить понад 100 000 обстежень на рік. Ці результати охоплюють понад 2300 досліджень ДНК та 10 000 – відбитків пальців. VPFSD акредитований Національною асоціацією органів тестування (NATA). Робота полягає передусім в огляді місця події, огляді речових доказів і наданні допомоги системі кримінального правосуддя [207].

За умови розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми чи стосовно неповнолітніх, типовим у межах національної практики є проведення таких криміналістичних експертиз, як дактилоскопічна, трасологічна, експертиза зброї та слідів й обставин її використання; фототехнічна; відео-, звукозапису; матеріалів, речовин і виробів (наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; спиртовмісних сумішей). Підвищується значення дослідження ДНК шляхом проведення молекулярно-генетичної експертизи.

Результати дослідження засвідчили, що затребуваним є призначення комплексних судових експертиз для дослідження власне неповнолітніх учасників кримінального провадження, саме комплексної психолого-психіатричної експертизи (з метою вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в певній ситуації), комплексної судової медико-психологічної експертизи (об'єктом дослідження є психіка особи, яка хворіла чи хворіє на тяжку, хронічну або невиліковну хворобу, що може спричинити постійні або тимчасові зміни у психіці особи); комплексної судової психолого-психіатричної експертизи

(об'єктом є психіка дітей, що перенесли психічні й соматичні хвороби, а також психіка розумово відсталих із важкими або невиліковними соматичними хворобами [100, с. 46]).

Обов'язково під час проведення огляду місця події за фактами вчинення кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми або щодо неповнолітніх, залучають спеціаліста-криміналіста, судово-медичного експерта, інших спеціалістів, що відповідає практиці іноземних держав. Спеціалісти застосовують техніко-криміналістичні засоби: засоби фотографування та відеозапису; виявлення, вилучення, дослідження, упакування джерел слідової інформації.

Правоохоронні органи Великої Британії на місці події обов'язково застосовують фотографування. Фотографії використовують для ілюстрації місця злочину, вони мають містити загальні види, масштабовані зображення ідентифікаційних знаків і контекстуальні фотографії, що відображають розташування важливих місць, зокрема загальні фотографії для повного уявлення про обстановку. Виготовляють як масштабовані фотографії для фіксації ідентифікаційних ознак, наприклад, відбитків пальців, слідів взуття або слідів інструментів, так і контекстні фотографії для фіксації місця розташування будь-яких вилучених експонатів або ділянок, що цікавлять, а також для їх демонстрації. За потреби серію фотографій можна завантажити в комп'ютерне програмне забезпечення для створення панорамного 360° зображення місця злочину. Це зображення можна переглядати на екрані, воно може допомогти глядачеві зрозуміти контекст місця злочину. Також можна використовувати відео. Ці інструменти можуть бути цінними під час інструктажу інших, а також використані в межах доказування [201].

Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх шляхом як виконання вимог кримінальної процесуальної форми, так і реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів спрямоване на повне й ефективне забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження, здійснення швидкого, неупередженого розслідування кримінальних правопорушень із застосуванням процедур, що

враховують вік, рівень розвитку й інтереси неповнолітнього [165, с. 210–218]. Вивчення досвіду іноземних держав засвідчило спрямованість на виконання окреслених завдань у їх правотворчій, правоохоронній та правозастосовній діяльності.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що в межах розгляду стану наукових досліджень з проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх проблематику висвітлено в межах двох блоків:

а) стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження;

б) стан наукових досліджень проблем реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Саме на межі цих двох блоків узагальненої інформації сформовано теоретичну основу предмета цього дослідження – криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Актуальність дослідження окресленого аспекту проблематики, а саме формування теоретичного підґрунтя засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, засвідчують дані опитування практиків. На запитання, чи потребують вони таких знань, 94,7 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 94,3 % суддів відповіли ствердно.

2. Комплексно проаналізовано правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Акцентовано на важливості визначення в КПК України правових засад досліджуваної проблематики. Зокрема, у ч. 1 ст. 3 КПК України потлумачено основні поняття: малолітня особа – дитина до досягнення нею віку 14-ти років (п. 11); неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина віком від 14-ти до 18-ти років (п. 12).

КПК України визначає засади кримінального провадження щодо неповнолітніх, адже, крім загальних положень, є й особливості, обумовлені передусім необхідністю посилення гарантій прав і свобод дитини, реалізації виховної та попереджувальної функцій.

Законодавець закріпив ці положення, визначаючи загальні засади кримінального провадження та спрямувавши увагу на особливості їх реалізації щодо неповнолітніх. Зауважено, що згідно з ч. 2 ст. 10 КПК України «Рівність перед законом і судом», у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями. Додаткові гарантії щодо неповнолітніх як учасників кримінального провадження визначено в ст. 12, 27, 28, 31 КПК України.

У Кодексі визначено повноваження й інших учасників кримінального провадження, участь яких спрямована на реалізацію прав та обов'язків неповнолітнього в кримінальному провадженні. Це законний представник (ст. 44 КПК України), захисник (ст. 52), представник персоналу органу пробації (ст. 72-1), педагог, психолог (ст. 226 цього Кодексу).

Також КПК України регламентує окремі питання реалізації прав, свобод й обов'язків неповнолітнього підозрюваного, проведення процесуальних дій за його участю. Ідеться про положення ст. 213, 225, 226, 227 КПК України.

На стадії як досудового розслідування, так і судового розгляду законодавець регламентує проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого в режимі відеоконференції (ст. 232, 336 КПК України). Однак вважаємо, що проведення допиту, інших слідчих (розшукових) і процесуальних дій за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, підсудного в режимі відеоконференції за низки умов теж доцільно, буде сприяти мінімізації травматизації учасників кримінального провадження, процесуальній економії, ефективному досягненню завдань кримінального провадження. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції потребує застосування комплексу заходів із техніко-криміналістичного й тактико-криміналістичного забезпечення.

Акцентовано на змісті глави 38 КПК України «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх». Згідно зі ст. 484 КПК України параграфу 1 «Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх», порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначають загальні правила КПК України, з огляду на особливості, передбачені цією главою.

Доведено, що правове регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх здійснюють на загальних засадах, визначених КПК України, однак ураховуючи законодавчі зміни й доповнення, спрямовані на забезпечення прав, свобод на реалізацію обов'язків неповнолітніх учасників кримінального провадження. Криміналістичне забезпечення сприяє ефективній реалізації цих завдань.

3. Обґрунтовано необхідність урахування змін, які відбулися останніми роками в системі кримінального судочинства щодо неповнолітніх та його криміналістичного забезпечення, реалізуються в практиці іноземних демократичних країн, що позначилося на підвищенні ефективності кримінального провадження та забезпеченні прав і свобод неповнолітніх. Правоохоронні органи іноземних держав застосовують криміналістичні інновації під час розслідування та судового розгляду справ, що стосуються нових методів і засобів роботи зі слідовою інформацією, взаємодії з учасниками розслідування, сучасних підходів до встановлення психологічного контакту з неповнолітніми учасниками кримінального провадження, надання їм психологічної допомоги та реалізації виховної і профілактичної функцій. У межах підрозділу розглянуто деякі з них, запропоновано їх залучити до національної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Нині в Україні вже реалізовано значні кроки в напрямі запозичення іноземного досвіду, а саме шляхом упровадження такої форми відновного правосуддя, як медіація, правові засади якої, порядок проведення та принципи визначено в Законі України «Про медіацію» 2021 року. У кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх законодавство про застосування інституту примирення

застосовують з особливостями, зокрема за участю в ньому законного представника та захисника неповнолітнього.

З 2019 року в Україні ювенальні прокурори на підставі спільного наказу Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України від 21 січня 2019 року № 172/5/10 упроваджують пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Метою цього проєкту є примирення неповнолітнього правопорушника з потерпілим; забезпечення відшкодування заподіяної шкоди; виведення неповнолітнього з кримінального провадження на ранніх стадіях і вжиття узгоджених заходів для його ресоціалізації.

Окреслені й інші заходи спрямовані на виконання положень низки міжнародних договорів, а саме: Конвенції про права дитини 1989 року, Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції) 2007 року, Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінських правил), 1985 року. Одним із ключових міжнародних нормативно-правових актів є Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, 2010 року.

РОЗДІЛ 2

НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх достатньо ґрунтовно та з різних аспектів дослідили вчені та практики. Однак є особливості в разі реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

На слушну думку С. І. Перліна, техніко-криміналістичне забезпечення правозастосовної діяльності є доволі широким, комплексним поняттям, яке охоплює і сукупність техніко-криміналістичних засобів та прийомів їх застосування, і діяльність певних суб'єктів щодо створення належних умов для використання зазначених засобів на практиці, і систему наукових положень, спрямованих на реалізацію практичних завдань із застосування криміналістичної техніки в діяльності органів правопорядку. Різновиди техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування як однієї зі сфер практичної діяльності можна виокремити залежно від її суб'єктів, якими можуть бути: 1) безпосередньо органи досудового розслідування; 2) інші органи, заклади, відомства, які виконують функції щодо належного застосування техніко-криміналістичних засобів під час досудового розслідування [103, с. 225].

Різні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження висвітлено в працях Г. О. Стрілець «Генезис системи судово-експертних установ у Україні та напрямки їх діяльності» (Київ, 2009) [147], І. В. Пирога «Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування» [105], Є. Д. Лук'янчикова «Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів» [77], Ю. О. Пілюкова «Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України»

(Київ, 2009) [107], М. Г. Щербаковського «Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні» [188].

Опрацювавши теоретичні роботи й результати емпіричних досліджень, ми поділяємо думку Ю. М. Чорноус щодо напрямів реалізації техніко-криміналістичного забезпечення. На переконання вченої, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування полягає в реалізації комплексу завдань, зокрема нормативно-правовому, організаційно-технічному та науково-методичному супроводженні діяльності з розслідування кримінальних правопорушень за цим напрямом; розробленні нових й удосконаленні наявних техніко-криміналістичних засобів, методів і методик тощо [175, с. 58].

Під час виконання конкретних практичних завдань кримінального провадження така діяльність полягає у:

- фіксації перебігу й результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;
- виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів кримінального правопорушення, інших речових доказів;
- веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків;
- сприянні розшуку та встановленню осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;
- залученні спеціальних знань, а саме відповідних спеціалістів до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою застосування технічних засобів і методів виявлення, вилучення та фіксації доказової інформації;
- залученні експертів і проведенні експертиз тощо [175, с. 58–59].

Виокремимо напрями реалізації техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, спрямувавши увагу на інноваційні підходи до виконання поставлених завдань:

- *створення умов для проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Слід акцентувати на важливості застосування*

наявних засобів техніко-криміналістичного забезпечення та дотримання порядку їх використання.

Розпочнемо з незамінного засобу техніко-криміналістичного забезпечення – слідчих валіз різної комплектації та інших засобів для виявлення, вилучення, дослідження криміналістично значущої інформації.

Нині затребувані на практиці пересувні криміналістичні лабораторії, які є на озброєнні як підрозділів криміналістичного забезпечення НПУ, так й Експертної служби МВС України, інших підрозділів, які опікуються питаннями техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення. Таку пересувну криміналістичну лабораторію застосовують з метою належного техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій. Оперативне застосування таких лабораторій на місцях вчинення кримінальних правопорушень дає змогу якісно та результативно виявляти слідову інформацію. Типова пересувна криміналістична лабораторія містить такі комплекти техніко-криміналістичних засобів: комплект пошукових засобів; комплект для роботи з трасологічними слідами; комплект для роботи з мікрооб'єктами; комплект для огляду й дослідження документів; комплект для роботи з трупом; комплект для вилучення біологічних слідів для ДНК-досліджень; засоби фотозйомки та відеозапису; комплект освітлювальної апаратури; набір інструментів; набір пакувальних засобів; засоби зв'язку та робочі місця з доступом до системи криміналістичних обліків; комплект засобів забезпечення безпеки; комплект допоміжних засобів. Нині актуальною є наявність у пересувній криміналістичній лабораторії автономних можливостей живлення (генераторів) і засобів індивідуального захисту в умовах воєнного стану.

Під час проведення огляду місця події, інших слідчих (розшукових) дій використовують можливості безпілотних літальних апаратів. Використання засобів фото-, кінозйомки, відеозапису під час застосування безпілотних літальних апаратів має відповідати вимогам ст. 245-1 КПК України. Щодо засобів аерозйомки в протоколі слідчої (розшукової) дії необхідно зазначити: марку, модель, серійний номер БПЛА; марку, модель, місткість (у ГБ), серійний номер карти пам'яті [13,

с. 16–17]. Оскільки БПЛА є технічним пристроєм, спорядженим фото-, відеоапаратурою для фіксації та дослідження місця події, для його ефективного застосування потрібні спеціальні знання в галузі техніки щодо принципів роботи, складових технічного пристрою та механізму їхньої роботи, навички управління БПЛА. Необхідні також спеціальні криміналістичні знання, зокрема щодо видів і методів фото-, відео-, аерозйомки. Для ефективного проведення огляду з використанням БПЛА слід залучати як спеціалістів – спеціаліста-криміналіста й оператора, який має навички керування такими пристроями. У деяких випадках роль оператора може виконувати спеціаліст-криміналіст, який пройшов спеціальну підготовку [13, с. 16–17]. У практиці розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, проводять огляд місця події з використанням БПЛА, якщо місце події велике за площею, коли є загроза життю та здоров'ю учасникам огляду, необхідно зафіксувати місце події з висоти (залізничний вагон, будівельний майданчик) тощо.

Особливість полягає в тому, що вже на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення під час проведення огляду місця події застосування техніко-криміналістичних засобів надає первинну інформацію, на підставі аналізу якої можна висунути версії про причетність до вчинення кримінального правопорушення неповнолітнього.

Криміналістично значущими ознаками неповнолітнього правопорушника є ознаки його зовнішності, що відображаються в матеріальному середовищі у вигляді слідів, очевидних і доступних для безпосереднього сприйняття, а також прихованих, для виявлення, вилучення і дослідження яких необхідні засоби криміналістичної техніки.

Про причетність неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення можуть свідчити:

– невеликі за розміром сліди рук і ніг, відбитки взуття сучасних молодіжних брендів; характерна для анатомічних особливостей підлітка доріжка слідів (для її фіксації застосовують техніко-криміналістичні засоби для роботи із трасологічними слідами-відображеннями);

– невеликий за розмірами отвір (вікно, кватирка, отвір у дверях), через який відбулося проникнення на місце вчинення кримінального правопорушення;

– неміцна конструкція, яку використовував правопорушник для проникнення до приміщення (легка драбина, дерево, що росте поряд, дах будинку);

Зазначені теоретичні положення можна проілюструвати прикладом зі слідчо-судової практики. 29 листопада 2020 року близько 14 год 30 хв неповнолітній А. за попередньою змовою з неповнолітнім Б., маючи прямий умисел, спрямований на таємне викрадення чужого майна, з корисливих мотивів, умисно, таємно, підійшовши до огорожі території домоволодіння Х., переконавшись у відсутності власника, розпочали реалізацію протиправного умислу. Неповнолітній А. за попередньою домовленістю залишився біля огорожі домоволодіння, щоб спостерігати за навколишнім оточенням, щоб їхні дії не були помічені сторонніми особами, а неповнолітній Б. переліз через металеву решітку огорожі на територію господарчого подвір'я домоволодіння, а потім через дерев'яні двостулкові ворота проник до приміщення гаража домоволодіння, у полімерний мішок, який знаходився на підлозі приміщення гаража, за допомогою знайденого в приміщенні гаража ковша з діжки (бочки), що стояла в дальньому правому кутку зазначеного гаража, набрав зерно ячменю, у той самий полімерний мішок з діжки (бочки), що стояла в дальньому лівому кутку зазначеного гаража, набрав зерно кукурудзи, а потім полімерний мішок разом із зерном ячменю та кукурудзи, вагою 45,15 кг, переніс до огорожі, де перебував неповнолітній А., і передав останньому, після чого неповнолітні А. і Б. з місця вчинення кримінального правопорушення зникли [14];

– залишені на місці вчинення кримінального правопорушника особисті речі неповнолітнього (головний убір, цигарки та недопалки, алкогольні напої та посуд, продукти харчування та їх залишки, елементи упакування).

Такі джерела криміналістично значущої інформації досліджують техніко-криміналістичними засобами з метою виявлення слідів волосся, слини, пальців рук, ДНК-слідів, запахових слідів;

– сліди зубів на продуктах, залишених на місці події (відкушені фрукти, сир, ковбаса). Вивчення таких слідів передбачає використання даних трасології (сліди відкушування) і біологічних слідів (сліди слини);

– сліди – написи на стінах, зроблені фарбою, губною помадою, за якими можливо схарактеризувати особу правопорушника. Крім хімічної експертизи, що дасть змогу ідентифікувати засіб нанесення тексту, досліджують власне зміст цих написів, що може свідчити про належність дитини до певних молодіжних об'єднань, неформальних груп, рівень її розвитку, розвиненості.

До інноваційних напрямів техніко-криміналістичного забезпечення належить проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми в межах «зеленої кімнати», що відбувається за спеціально розробленою методикою, яку застосовують слідчі та ювенальні поліцейські для проведення інтерв'ювання (допиту/опитування) дитини з огляду на її вікові та психологічні особливості в умовах, що мінімізують і не допускають повторної травматизації психіки дитини [84, с. 19]. Методику «зелена кімната» можуть застосовувати як щодо неповнолітніх свідків та потерпілих, так і неповнолітніх підозрюваних, вона передбачає комплексний підхід до заходів техніко-криміналістичного забезпечення. Власне «зелена кімната» – це два суміжні приміщення: терапевтичний зал, у якому працює спеціаліст (працівник поліції, психолог, фахівець із психіатрії, педагогіки) безпосередньо з дитиною, робоче приміщення для працівників ювенальної превенції та залучених спеціалістів, у якому відбувається спостереження за поведінкою дітей (кімната для спостереження). Кімнати обладнано відповідно до міжнародних стандартів – зручними для дітей меблями, необхідною відеоапаратурою, а також методичними матеріалами для роботи з дітьми. Мета проведення опитування в такій кімнаті – мінімізація наслідків повторного травмування дитини завдяки спеціальним методикам, комфортній атмосфері, технічному оснащенню. Це дає змогу вести відеозапис допиту й використовувати його під час слідства без проведення повторних дій [1]. Нині, у зв'язку зі збільшенням кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей, «зелені кімнати» оснащені

анатомічними ляльками, які відтворюють людей різного віку й статі, зі статевими органами й іншими анатомічними особливостями. Використання цих засобів криміналістичного забезпечення дає змогу деталізувати показання неповнолітніх свідків, потерпілих, підозрюваних про механізм учинення кримінального правопорушення, застосовуване фізичне насильство тощо.

Так, слід констатувати, що неповнолітні підозрювані також перебувають стані стресу, напруженості й потребують психологічної допомоги. Як зазначають А. В. Мировська, Ю. Б. Комаринська, О. О. Несен, робота з потерпілою особою повинна послідовно забезпечуватись у кількох напрямках, зокрема: дотримання процесуальних засад кримінального провадження, з урахуванням концепції особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану, що має забезпечити ефективне кримінальне переслідування винних осіб; психологічна підтримка з метою нормалізації морально-психологічного стану осіб, які пережили трагедії, що вплине на результативність кримінального провадження на різних його стадіях; тактико-криміналістичне забезпечення розслідування, яке дозволить утворити повноцінну систему дій, спрямовану на постійне розширення можливостей щодо належної підтримки потерпілих та залучення передового міжнародного досвіду щодо механізмів підтримки для учасників кримінального провадження в контексті розслідування воєнних злочинів [86, с. 490]. Вказані тези є актуальними і в контексті висвітлення проблематики власного дослідження. Адже, як слушно зазначають Ю. О. Гресь, А. В. Агафонова, основною метою є дотримання законності, гуманності та психологічної безпеки дитини під час проведення слідчих (розшукових) дій [20, с. 135].

Для забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, нерозголошення даних досудового розслідування, мінімізації напруження під час проведення такої слідчої (розшукової) дії, як пред'явлення для впізнання неповнолітнього підозрюваного, використовують можливості її проведення поза візуальним спостереженням. Згідно з ч. 4 ст. 228 КПК України, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання можуть проводити в умовах,

коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним й аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначають у протоколі. Про результати впізнання повідомляють особі, яку пред'являли для впізнання [71]. Слід зауважити, що власне порядок пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням передбачає застосування низки техніко-криміналістичних засобів. Передусім це наявність двох облаштованих спеціальних приміщень, які розділені перегородкою зі спеціального скла, що є прозорим з одного боку. До кожного із цих приміщень має бути забезпечено окремий вхід. Процес пред'явлення для впізнання буде належним, якщо, крім цього, буде забезпечено належне освітлення, що добре освітлює обличчя як особи, яку пред'являють для впізнання, так і статистів; реалізовано якісну й повну відеофіксацію проведення слідчої (розшукової) дії. Такі особливості техніко-криміналістичного забезпечення висвітлено в навчально-методичних працях [160];

– *фіксації перебігу й результатів проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.* За загальним правилом, слідчі (розшукові) дії (процес їх проведення та отримані результати) фіксують у протоколі й додатках до нього. Додатками до протоколів, згідно з ч. 2 ст. 105 КПК України, можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу [71].

Перебіг і результати слідчих (розшукових) дій, зазначають Д. Б. Сергєєва й О. С. Старенький, фіксують у відповідних процесуальних документах. Перебіг і результати проведення слідчих (розшукових) дій можуть фіксувати в протоколах, а також на технічних носіях інформації (п. 1, 2 ч. 1 ст. 103 КПК України). Протокол слідчих (розшукових) дій є формою фіксації фактичних даних, що можуть бути змістом доказу в кримінальному провадженні. Протоколи слідчих (розшукових) дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних

засобів зафіксовано перебіг і результати слідчих (розшукових) дій, належать до документів, що можуть мати значення джерел доказів у кримінальному процесі. Фактичні дані, зафіксовані в протоколах слідчих (розшукових) дій та додатках до них, є змістом доказу в кримінальному процесі [135, с. 86].

Підготовка як протоколу, так і додатків до нього потребує техніко-криміналістичного забезпечення.

По-перше, попри те, що протокол слідчої (розшукової) дії є основним засобом фіксації, слідча та судова практика формують рекомендації щодо обов'язкового застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми й використання цього додатка в межах подальшого досудового розслідування та судового розгляду.

З цього приводу вбачаються слушними пропозиції Н. В. Павлюк про те, що обов'язковою є відеофіксація допитів за участю неповнолітніх. В умовах змагального кримінального процесу можливість перегляду сторонами кримінального провадження результатів відеозапису є невіддільною частиною подальшої оцінки інформації, що не тільки виходить від неповнолітнього підозрюваного, а й про характер, умови проведення допиту. У зв'язку з цим пропонується закріпити законом обов'язкове застосування відеозйомки під час допиту неповнолітніх підозрюваних і внести відповідні зміни у формулювання статей КПК України, зокрема пункт 5 ст. 224 викласти в такій редакції: «Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо-та/або відеозапис. Допит за участю неповнолітнього підозрюваного здійснюється з обов'язковим застосуванням відеозапису». Статтю 490 доповнити положенням такого змісту: «Під час допиту застосування відеозапису є обов'язковим» [101, с. 107].

Однак, поки таких законодавчих змін не відбулося, слід у рекомендаційному порядку застосовувати відеозапис під час проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім підозрюваним. Це передбачає системне криміналістичне забезпечення, що стосується як власне дотримання вимог до засобу відеозапису, так і рекомендацій до процесу відеофіксації та збереження отриманих результатів.

З цього приводу В. П. Сердюк, комплексно проаналізувавши інститут відеозапису в кримінальному процесі, зауважує, що до основних ознак інституту відеозапису слід віднести: а) наявність тексту у вигляді виокремленого законодавцем терміна «відеозапис»; б) норми інституту відеозапису, закріплені в окремих статтях КПК України (глави 2, 4, 5, 19, 20, 21, 28 і 43), у яких урегульовано загальні положення використання відеотехнічного засобу для проведення відеозвукозаписування як складової технічних засобів (глава 41) і спеціальних норм, які окремо регламентують використання відеотехнічного запису для відеозвукозаписування під час проведення процесуальних дій (глава 18) [136, с. 13].

Автори методичних рекомендацій щодо реалізації міжнародних стандартів поводження з дітьми зауважують, що слід «застосовувати відеофіксацію під час проведення слідчих дій за участю неповнолітнього, за результатами якої забезпечувати проведення судових експертиз без участі дитини, надавати відповідні докази в суді» [100, с. 50].

Отже, слід вважати відеозапис проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім підозрюваним важливим засобом фіксації, що має доказове значення в кримінальному провадженні.

До криміналістичного відеозапису висувають низку вимог, щоб забезпечити технічну якість цього додатка слідчої (розшукової) дії та доказове значення отриманих результатів.

Однією з передумов якості відзнятого матеріалу є правильний вибір прийомів і методів відеозйомки. Використання традиційних прийомів судово-оперативної (фіксаційної) фотографії на місці події (орієнтувальна, оглядова, вузлова, детальна) під час відеозапису має особливості. Орієнтувальна відеозйомка передбачає, що головний об'єкт шляхом плавного переходу від загального до окремого виконується великим планом, що надає більшої інформативності. Оглядова зйомка може фіксувати загальну обстановку та її окремі елементи в просторі послідовно. Як методи відеозйомки також можуть бути успішно використані методи судово-оперативної (фіксувальної) фотографії, а відеозйомка надає можливість розширити можливості фотографічних методів. Наприклад, відеозапис панорамним методом

здійснюють відеокамерою, яка знаходиться в русі. Панорамний відеозапис може бути статичним (коли панорамування здійснюють плавним поворотом камери навколо горизонтальної або вертикальної осі) і динамічним (панорамування здійснюють камерою, яка переміщується в просторі). Знімати панорамним методом найкраще, застосовуючи штатив із панорамною головою. Панорами мають розпочинатися і закінчуватися статичними кадрами, усередині запису слід робити зупинки для акцентування на головних об'єктах. Застосовують прийом «наїзд», шляхом наближення камери до об'єкта, а також протилежний прийом – «від'їзд» – шляхом віддалення від об'єкта. До прийомів криміналістичного відеозапису відносять також зйомку декількома відеокамерами, зйомку прийомами обходу та зйомку різноманітними планами, які обирають залежно від особливостей об'єкта, який необхідно зафіксувати, динамічності процесів і станів, завдань фіксації. Зокрема, багатокамерна зйомка є найдоцільнішою під час фіксації неповторних явищ і дій (наприклад, під час огляду місця пожежі) і здійснюють одночасно з різних точок. Достатньо ефективним прийомом відеозйомки є круговий обхід (переміщення камери навколо об'єкта), коли є можливість показати місце події з усіх боків: рухаючись по колу, зупиняються в певних точках і через відповідні проміжки часу з цих точок знову проводять зйомку [68, с. 107–109].

Окрім загальних вимог до застосування криміналістичного відеозапису, слід урахувати тактичні особливості, зокрема щоб процес відеозапису, суб'єкт що його застосовує, не створювали напруження, не перешкоджали встановленню психологічного контакту, не обмежували ініціативу неповнолітнього учасника слідчої (розшукової) дії. З цього приводу слід зауважити, що використання в межах методики «зелена кімната» прихованої відеокамери, коли власне перебіг відеозапису під час проведення слідчої (розшукової) дії відбувається для дитини непомітно (з дотриманням норм КПК України щодо попередження про застосуванні технічні засоби), вбачається позитивним, адже сприяє відкритості, невимушеній поведінці дитини, встановленню психологічного контакту.

За наявності підстав слід використовувати можливість проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім підозрюваним у режимі відеоконференції.

Зокрема, ст. 232 КПК України регламентує проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування.

Допит осіб, упізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені в режимі відеоконференції шляхом трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми [71].

У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх підставами проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції переважно є неможливість його безпосередньої участі в досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин (перебування на стаціонарному лікуванні, територіальна віддаленість тощо)

Необхідною є наявність спеціальних технічних засобів та їх використання з дотриманням криміналістичних рекомендацій. Використання в дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій має забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії має бути забезпечено можливість ставити запитання й отримувати відповіді від осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 232 КПК України). Перебіг і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної в режимі відеоконференції, фіксують за допомогою технічних засобів відеозапису (ч. 9 ст. 232 КПК України). Є особливості щодо проведення слідчих (розшукових) дій за участю особи, якій забезпечують захист, з такими змінами зовнішності й голосу, за яких її неможливо було б упізнати [71].

Отже, слід констатувати доцільність застосування відеоконференції під час кримінального провадження щодо неповнолітніх і необхідність його криміналістичного забезпечення;

– веденні та використанні даних систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків.

Важливо, що виявлена, вилучена, досліджена, зафіксована криміналістично значуща інформація підлягає криміналістичній реєстрації, фіксації в криміналістичних базах даних, відповідних обліках. Її використання сприяє виявленню, розкриттю, розслідуванню та попередженню кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми.

Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», поліція формує інформаційний ресурс щодо зареєстрованих кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій [123].

Слід акцентувати на обліку, який ведуть і використовують у своїй діяльності працівники підрозділів ювенальної превенції НПУ, адже хоча він за своїм змістом не є власне «криміналістичним», однак містить дані про ключового елемента в протиправній діяльності – неповнолітнього правопорушника.

Працівники підрозділів ювенальної превенції використовують у своїй діяльності Єдину інформаційну систему МВС, щодо взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку дітей, щодо яких заведено обліково-профілактичну справу [120, с. 49; 5].

Підрозділи ювенальної превенції здійснюють профілактичний облік дітей, тобто комплекс заходів щодо взяття на облік, наповнення та підтримання в актуальному стані баз даних, що належать до Єдиної інформаційної системи МВС, стосовно дітей, щодо яких здійснюють профілактичну роботу. З метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейський підрозділу ювенальної превенції заводить обліково-профілактичну справу та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми, що належить до Єдиної інформаційної системи МВС, дітей, щодо яких

поліцейські ювенальної превенції здійснюють профілактичну роботу [120], яка охоплює:

- проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше ніж раз на місяць;
- проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин й умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;
- складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;
- відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;
- ужиття інших профілактичних заходів, передбачених законодавством України [120].

Взяття на профілактичний облік підлягає дитина: 1) засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; 2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; 3) звільнена зі спеціальної виховної установи; 4) вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи видано обмежувальний припис; 5) яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності; 6) яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей; 7) яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу [120].

Підставами для взяття дитини на профілактичний облік є: 1) вирок (постанова) суду, що набрав(ла) законної сили, про застосування до дитини покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; 2) рішення суду про звільнення дитини від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів

виховного характеру, крім випадків, коли дитину направляють до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; 3) довідка про звільнення зі спеціальної виховної установи для дітей; 4) матеріали, які підтверджують факт вчинення дитиною домашнього насильства (копія термінового заборонного чи обмежувального припису, постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення); 5) рапорт поліцейського підрозділу ювенальної превенції про дитину, яка впродовж року два і більше разів притягалася до адміністративної відповідальності, з долученням копій постанов суду про притягнення до адміністративної відповідальності; 6) рапорт поліцейського підрозділу ювенальної превенції щодо виявлення дитини, яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей, з долученням витягів з Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події щодо зареєстрованих фактів безвісного зникнення дитини; 7) копія постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення дитини чи батьків або осіб, які їх замінюють. За наявності підстав для взяття дитини на профілактичний облік поліцейський підрозділу ювенальної превенції в триденний строк виносить постанову про взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи, яку затверджує начальник територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП [5, с. 50].

Широке коло поставлених завдань можна виконати з використанням інформаційної підсистеми «Єдиний облік» – автоматизований облік заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, зареєстровані органами Національної поліції України, зокрема їх структурними (відокремленими) підрозділами (управліннями, відділами, відділеннями). Об'єкти в підсистемі обліковують за такими категоріями, як: заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події; учасники кримінального правопорушення та іншої події; речі, документи й майно, що пов'язані з учиненням

правопорушення та іншою подією. Завдяки цьому криміналістичному обліку уповноважена особа має можливість отримати вичерпні відомості про: кримінальні правопорушення (час, місце, засоби й обставини вчинення, характер насильницьких дій; хто, коли і в якій формі повідомив про кримінальне правопорушення; склад слідчо-оперативної групи та первинні відомості, зібрані під час огляду місця події: спосіб учинення, речові докази, види та кількість вилучених слідів й інші суттєві відомості); масові заходи та адміністративні правопорушення, інші події; причетних до цих подій осіб (заявників, потерпілих, затриманих); речі, документи, цінності тощо, що були викрадені, вилучені з ознаками підробки, безгосподарні, що знайдені або вилучені з камер схову вокзалів, портів, аеропортів і здані до органів поліції [70, с. 345].

Універсальною базою криміналістично значущої інформації є інформаційна підсистема – криміналістична база «Слід». Її функціонування регламентоване Інструкцією з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 16 березня 2020 року № 257 [120; 41].

Облік внесеної до інформаційної підсистеми «СЛІД» інформації здійснюють за такими категоріями: фотозображення слідів рук; фотозображення слідів підшав взуття; фотозображення слідів знарядь злому; фотозображення слідів структури матеріалу (рукавичок); фотозображення слідів протекторів шин транспортних засобів; мультимедійна інформація (фото-, відео-, звукозапис) щодо осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення; мультимедійна інформація (фото-, відеозапис) обстановки події, що сталася; інформація про кулі, гільзи й патрони зі слідами зброї; інформація про об'єкти біологічного походження; інформація про інші вилучені матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення та зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюють під час кримінального провадження [41].

Система криміналістичних обліків функціонує в підрозділах Експертної служби МВС України. Засади накопичення інформації та функціонування криміналістичних обліків регламентовані за змістом Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 жовтня 2009 року № 390 [40].

Функціонують такі види криміналістичних обліків: 1) трасологічний; 2) дактилоскопічний; 3) балістичний; 4) облік холодної зброї; 5) облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів і пластикових платіжних карток; 6) облік осіб за ознаками зовнішності; 7) вибухотехнічний облік; 8) пожежно-технічний облік; 9) облік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; 10) облік генетичних ознак людини; 11) облік записів голосів і мовлення осіб; 12) облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів і реквізитів документів (підписів, печаток, штампів); 13) облік матеріалів, речовин і виробів. Обліки містять оперативно-пошукові та(або) інформаційно-довідкові колекції [40]. Практично всі види криміналістичних обліків можуть стосуватися й обліку криміналістично значущої інформації від неповнолітнього правопорушника, бути використані під час виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми;

– залученні спеціальних знань, зокрема відповідних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, які використовують власний арсенал засобів техніко-криміналістичного забезпечення. Перелік спеціалістів, які можуть бути залучені для забезпечення ефективного проведення слідчої (розшукової) дії, є доволі широким і залежить від регламентації в положеннях нормативно-правових актів та слідчої ситуації. Передусім слід ураховувати галузь спеціальних знань і ті завдання, які покладено на слідчу (розшукову) дію та відповідного спеціаліста. Вивчення емпіричних даних засвідчило, що під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, залучали таких спеціалістів:

– спеціаліста-криміналіста – з метою виявлення, вилучення, дослідження та використання криміналістично значущої інформації під час проведення огляду

місця події та інших слідчих (розшукових) дій (97,4 % слідчих органів Національної поліції, 96,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

– працівника Експертної служби МВС України – для ефективного виявлення криміналістично значущої інформації з використанням найсучасніших можливостей техніко-криміналістичного забезпечення та попереднього криміналістичного дослідження об'єктів (89,5 % слідчих органів Національної поліції, 78,0 % прокурорів, 85,7 % суддів);

– судово-медичного експерта – за умови проведення огляду трупа, виявлення частин розчленованого трупа та в інших випадках залучення спеціальних знань з галузі судової медицини (15,8 % слідчих органів Національної поліції, 12,0 % прокурорів, 8,6 % суддів);

– кінолога зі службовим собакою – з метою розшуку правопорушника, слідів кримінального правопорушення «за гарячими слідами» (10,5 % слідчих органів Національної поліції, 18,0 % прокурорів, 17,1 % суддів);

– вибухотехніка – у разі наявності інформації про загрозу або вчинення вибуху, підпалу або інших дій, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами (9,5 % слідчих органів Національної поліції, 12,0 % прокурорів, 8,6 % суддів);

– спеціаліста у сфері інформаційних технологій – для розслідування кримінальних правопорушень, механізм реалізації яких пов'язаний з використанням комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а також задля виявлення, вилучення й дослідження електронних (цифрових) слідів (53,2 % слідчих органів Національної поліції, 64,0 % прокурорів, 77,1 % суддів);

– психолога – для надання психологічної допомоги дитині, встановлення психологічного контакту з неповнолітнім учасником кримінального провадження, формування висновку про його психічний стан, допомоги слідчому в отриманні показань від неповнолітнього підозрюваного про подію кримінального правопорушення (98,7 % слідчих органів Національної поліції, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

– педагога – для надання методичної допомоги під час розслідування, встановлення психологічного контакту з дитиною, допомоги слідчому в формуванні характеристики неповнолітнього підозрюваного, налагодження взаємодії між слідчим і неповнолітнім, надання допомоги у формулюванні запитань до неповнолітнього зрозумілими термінами (46,3 % слідчих органів Національної поліції, 54,0 % прокурорів, 68,6 % суддів);

– лікаря – для надання медичної допомоги під час розслідування, встановлення криміналістично значущої інформації шляхом застосування знань у галузі медицини (13,7 % слідчих органів Національної поліції, 26,0 % прокурорів, 28,6 % суддів).

Щодо таких зазначених вище спеціалістів, як педагог, психолог і лікар, слід зауважити, що хоча на їх залучення вказує КПК України (ст. 226, 227), однак законодавець не роз'яснює випадки залучення цих спеціалістів, тож підходи вчених і практиків різняться.

О. П. Макарова та Л. О. Радіонова зауважують, що у зв'язку з тим, що КПК України визначив обов'язкову присутність деяких осіб під час допиту, а саме: законний представник дитини, психолог чи педагог (право вибору того, кого із зазначених осіб запрошувати на допиті, залишається за особою, яка його проводить), лікар і захисник. На допит розумово відсталих підлітків, а також дітям, яким притаманні яскраво виражені індивідуально-психологічні особливості, рекомендовано запрошувати виключно психолога. Неповнолітні, які перебувають у конфлікті із законом, потребують особливого ставлення, що виявляється під час допиту. Також слід зазначити, що, обираючи між педагогом і психологом, у разі якщо неповнолітній є учнем освітнього закладу, перевагу необхідно віддавати психологу, тому що педагог зацікавлений у тому, як буде завершена справа, оскільки несе відповідальність за навчання та виховання дитини. Натомість участь психолога під час допиту неповнолітнього сприяє встановленню психологічного контакту, залежно від темпераменту дитини та її поведінки може застосовувати певні методики та психологічні прийоми, сформулювати коректні запитання для отримання достовірної інформації. Під час допиту неповнолітнього, який відстає у

психічному розвитку, необхідна обов'язкова участь психолога та лікаря-психіатра. Тому з метою своєчасної якісної роботи з неповнолітніми під час допиту необхідно залучати фахівців-психологів, педагогів, лікарів, які мають відповідну освіту, досвід роботи з дітьми, а саме проведення допиту дитини відповідного віку [80, с. 273–274].

Застосування спеціальних знань у різних формах є окремим інститутом кримінального провадження, тому в контексті виконання завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх така форма реалізації цього інституту, як залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, реалізує завдання як техніко-криміналістичного забезпечення (застосування арсеналу методів, засобів, прийомів роботи спеціаліста), так і тактико-криміналістичного й методико-криміналістичного. Але на цих питаннях ми зосередимо увагу далі за змістом дисертації;

– *залученні експертів і проведенні експертиз*. Під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, проводять значну кількість експертних досліджень, ураховуючи різноманіття їх класифікації.

Згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [43], типовим є проведення таких видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми:

– криміналістичної (технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів й обставин її використання; трасологічна; фототехнічна, портретна; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; матеріалів, речовин і виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; харчових продуктів; сильнодіючих та отруйних речовин; вибухових речовин, продуктів вибуху (пострілу)); біологічна) [43];

- товарознавчої (машин, обладнання, сировини та споживчих товарів);
- психологічної;
- судово-медичної та судово-психіатричної.

Проведення судово-психологічної та судово-психіатричної експертизи щодо неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) поширено на практиці, що надає можливість комплексно оцінити особу неповнолітнього правопорушника та прийняти правильне процесуальне рішення.

Наприклад, 27 березня 2021 року в проміжку часу з 18-ї до 21 год неповнолітній А. разом зі знайомим неповнолітнім Б. перебували на території дачного кооперативу «Енергетик» у м. Дніпро, де неповнолітній А. запропонував неповнолітньому Б. викрасти грошові кошти з касового апарата магазину ТОВ «ДАКОРТ ПЛЮС», запевнивши неповнолітнього Б., що їхні дії залишаться непоміченими у зв'язку з тим, що, на думку неповнолітнього А., камери відеоспостереження в цьому магазині не працюють, на що неповнолітній Б. погодився, тим самим вступивши в попередню змову з метою викрадення чужого майна, з корисливих мотивів, поєднаного з проникненням у інше сховище. Цього самого дня близько 21 год 40 хв неповнолітній А., діючи в групі з неповнолітнім Б. для реалізації спільного злочинного умислу, спрямованого на таємне викрадення чужого майна (крадіжка), з корисливих мотивів, за попередньою змовою групою осіб, поєднаного з проникненням в інше сховище, прийшли до магазину ТОВ «ДАКОРТ ПЛЮС», який розташований у житловому багатоповерховому будинку, з метою реалізації спільного злочинного умислу домовилися про спільне вчинення кримінального правопорушення, а саме неповнолітньому А. необхідно було здійснити заходи, спрямовані на відчинення касового апарата зазначеного магазину та крадіжки грошових коштів, натомість неповнолітній Б. повинен був слідкувати за обстановкою на вході в магазин. Після цього неповнолітні реалізували свій злочинний намір. Неповнолітній А., діючи в групі з неповнолітнім Б., шляхом вільного доступу зайшов до приміщення торгівельної зали магазину ТОВ «ДАКОРТ ПЛЮС», який розташований у житловому багатоповерховому будинку, скориставшись тим, що співробітники магазину перебували в іншому приміщенні,

підійшов до касового апарату магазину й за допомогою ключа, який був у замку касового апарату, відчинив його, тим самим незаконно проник у сховище, після чого неповнолітній А. одночасно обома руками дістав грошові кошти з касового апарату загальною сумою 11 400 грн, натомість неповнолітній Б. стояв і тримав відчинені входні двері до зазначеного магазину, перебуваючи там, забезпечував своєю присутністю психологічну підтримку та безперешкодне вчинення крадіжки, поєднаної з проникненням у сховище співучасником, спостерігаючи за обстановкою з метою попередити в разі появи сторонніх осіб. Доводячи свій злочинний умисел до кінця, спрямований на таємне викрадення чужого майна (крадіжка), вчинений за попередньою змовою групою осіб, з корисливих мотивів, поєднаний з проникненням у інше сховище, неповнолітні разом із грошовими коштами з місця вчинення кримінального правопорушення зникли, розпорядившись викраденим на власний розсуд. Вину обвинувачених А. і Б. у вчиненні зазначеного кримінального правопорушення підтверджує низка джерел доказів (протоколом огляду місця події, акт контрольної перевірки інвентаризації грошових коштів магазину, протокол огляду відеозапису, протоколи проведення слідчого експерименту тощо).

Під час вивчення неповнолітнього обвинуваченого А. встановлено, що він раніше не судимий, до кримінальної відповідальності не притягувався, виховувався в неповній родині, за місцем проживання характеризується позитивно, за місцем навчання характеризується посередньо, на обліку в лікаря-психіатра та лікаря-нарколога не перебуває, пройшов курс психосоціальної реабілітації в реабілітаційному центрі Дніпровської філії ГС «Міжнародна антинаркотична асоціація».

Неповнолітній Б. раніше не судимий, до кримінальної відповідальності не притягувався, виховувався в неповній родині, за місцем проживання та навчання характеризується посередньо, на обліку в лікаря-нарколога не перебуває, перебуває на обліку в лікаря-психіатра з діагнозом: «інші змішані розлади поведінки та емоцій». Відповідно до висновку судово-психіатричного експерта від 13 грудня 2021 року, неповнолітній Б. на хронічне психічне захворювання, тимчасовий

хворобливий розлад психічної діяльності, інший хворобливий стан психіки в період інкримінованого йому діяння не страждав і в теперішній час не страждає. Виявляв раніше і виявляє в теперішній час легку розумову відсталість. За своїм психічним станом у той проміжок часу й у теперішній час міг усвідомлювати свої дії та керувати ними. Застосування примусових заходів медичного характеру не потребує [17].

Тобто в цьому випадку судова експертиза була спрямована як на встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), так і на комплексне вивчення особи правопорушника та прийняття правильних процесуальних і тактичних рішень під час досудового розслідування й судового розгляду справи.

Загалом слід акцентувати на методичному забезпеченні проведення судових експертиз як засобів криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Термін «методика» в науковому обігу використовують з давніх часів, однак єдиного, загальноприйнятого визначення поняття «експертна методика» немає.

Методикою судової експертизи вважають систему рекомендацій щодо вибору й використання в певному порядку і за певних умов методів і прийомів для виконання експертного завдання. Методика завжди містить як рекомендації, так й обов'язкові для експерта правила в ключових аспектах, що визначають схему дослідження та його стратегію [143, с. 268].

Реєстр методик проведення судових експертиз є офіційною електронною базою даних, яку ведуть з метою створення інформаційного фонду про наявність методик проведення судових експертиз, які атестовані та рекомендовані до впровадження в експертну практику відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз [110].

На думку О. М. Дуфенюк, методичне забезпечення судово-експертної діяльності стосується трьох аспектів:

– по-перше, формування на державному рівні єдиного підходу до порядку розроблення, упровадження, використання та оптимізації методів і методик судово-експертних досліджень (макрорівень);

– по-друге, уніфікування на локальному рівні окремої галузі наукового знання стандартів проведення певних вузькоспеціалізованих досліджень (мезорівень);

– по-третє, визначення меж автономності експерта під час вибору методів і методик для виконання доручення на проведення експертизи в кримінальному провадженні (мікрорівень). Пріоритетними для методологічного забезпечення є алгоритмізація дій експерта, зменшення суб'єктивізму й упровадження нових експертних технологій, які здатні з меншими затратами ресурсів і часу отримати точні й достовірні результати [27, с. 168].

Згідно з Порядком атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 року № 595, який визначає процедури атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), внесення змін до методик, що пройшли атестацію та державну реєстрацію, а також припинення застосування методик, процес державної реєстрації експертних методик передбачає певні етапи [110]. Учені розробляють критерії для перевірки методик на предмет їх відповідності вимогам законодавства та практики, доцільності й ефективності застосування. Зокрема, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Т. Є. Балинян і Л. М. Дереча запропонували комплексну систему критеріїв валідації методик, яка охоплює такі елементи: наукова обґрунтованість; економічність; перевірюваність; безпечність; законність й етичність; простота і доступність; конкурентоспроможність; універсальність; новизна; достовірність; використання неруйнівних методів тощо [140, с. 153].

Для виконання експертних завдань з огляду на потреби судово-слідчої практики в державних установах судової експертизи постійно проводять наукові дослідження, унаслідок яких створюються нові експертні методики й удосконалюються (актуалізуються) вже наявні [131, с. 6].

Проблематика техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх є доволі широкою та багатоаспектною, тож не може бути вичерпана в межах підрозділу.

2.2. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх має практичне втілення під час застосування різних тактико-криміналістичних засобів і проведення слідчих (розшукових) дій.

Учені по-різному тлумачать поняття слідчих (розшукових) дій. Доволі розгорнуте визначення слідчих (розшукових) дій надав В. В. Вапнярчук, зокрема це регламентовані кримінальним процесуальним законом дії, спрямовані на формування або дослідження доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування, які суттєво зачіпають права й законні інтереси людини, здійснювані компетентною посадовою особою та пов'язані з можливістю застосування заходів державного процесуального примусу в забезпеченні їх проведення або безпосередньо під час проведення [9, с. 74].

Крім того, розглядаючи поняття слідчих (розшукових) дій, деякі українські вчені акцентують на таких ознаках слідчих (розшукових) дій, як: забезпечення державним примусом і поєднання прийомів та операцій задля досягнення єдиної мети – виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення доказів у кримінальному провадженні [78, с. 106]; як те, що їх здійснюють особи, наділені владними повноваженнями примусового характеру [108, с. 392–393].

Д. Б. Сергєєва та О. С. Старенький спрямовують дослідну увагу на проблематиці та зауважують, що слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх – це заходи, що охоплюють сукупність пошуково-пізнавальних, розшукових і посвідчувальних прийомів, їх проводить спеціально уповноважений кримінальним процесуальним законом суб'єкт у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення та закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх [135, с. 87].

Визначені в КПК України види слідчих (розшукових) дій, усі їх різновиди, за умови дотримання кримінальних процесуальних вимог і криміналістичних

рекомендацій, можуть бути проведені в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх:

- огляд місця події, місцевості, приміщення, речей, документів і комп'ютерних даних; огляд трупа; огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією;
- допит й одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. Слід урахувати, що в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях не може бути проведено за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним (ч. 9 ст. 224 КПК України);
- пред'явлення особи, речей, трупа для впізнання;
- слідчий експеримент;
- обшук, обшук особи;
- освідчування особи;
- проведення експертизи;
- отримання зразків для експертизи;
- зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, засобів фото-, кінозйомки, відеозапису [71].

Важливість криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх пов'язана і з тим, що так забезпечують доказування в кримінальному провадженні, що безпосередньо впливає на досягнення його завдань [171, с. 80-88].

Ю. М. Чорноус зазначає, що основний зміст тактико-криміналістичного забезпечення становлять відповідні тактико-криміналістичні засоби та рекомендації щодо їх застосування. Наявне в науковій літературі різноманіття думок щодо визначення їх поняття та видів потребує окремого дослідження [175].

До тактико-криміналістичних засобів традиційно відносять тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції та виокремлюють тактику проведення слідчих (розшукових) дій:

– тактичний прийом – це найраціональніший спосіб дії чи найдоцільніша лінія поведінки слідчого, іншого компетентного суб'єкта в процесі збирання, дослідження, використання доказової інформації;

– криміналістична рекомендація – науково обґрунтована й апробована практикою порада, що стосується вибору та застосування техніко-криміналістичних засобів, криміналістичних прийомів і методів збирання, дослідження й використання доказової інформації;

– тактика слідчої (розшукової) (негласної слідчої (розшукової), процесуальної) дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс її можливої реалізації;

– тактична комбінація – поєднання тактичних прийомів та інших заходів, що спрямовані на встановлення певних обставин або виконання практичного завдання та зумовлене цією метою і слідчою ситуацією окремої слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової), процесуальної дії;

– тактична операція – комплекс слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативних-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, які проводять за узгодженим планом і спрямовані на виконання конкретного практичного завдання під час розслідування [69, с. 373].

Увесь комплекс перелічених тактики-криміналістичних засобів використовують у межах криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх [170, с. 97–99].

Зосередимо увагу на ключовому засобі тактико-криміналістичного забезпечення за таких умов – тактичному прийомі.

Слідчі (розшукові) дії щодо неповнолітніх проводять з огляду на соціальну та психологічну характеристики дитини, її фізичний та інтелектуальний розвиток, а застосовані тактичні прийоми мають відповідати критеріям допустимості.

До критеріїв допустимості тактичних прийомів належать: законність, науковість, вибірковість, пізнавальна цінність, етичність. Своєю чергою психологічний механізм реалізації тактичного прийому передбачає: безпосередню чи опосередковану взаємодію між особою, яка здійснює кримінальне провадження,

та її респондентами; його психологічну спрямованість, пов'язану з відтворенням події, що трапилася, актуалізацією забутого, викриттям неправди, знаходженням прихованого; психологічний ефект від використання тактичного прийому (пов'язаний з необхідністю одержання правдивих показань, виявленням слідів кримінального правопорушення) [177, с. 13–22].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім як засіб тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження можуть бути застосовані різні тактичні прийоми. Зосередимо увагу на тактичних прийомах, які реалізує слідчий щодо неповнолітнього підозрюваного, поведінка якого переважно характеризується протидією досудовому розслідуванню (89,5 % слідчих, 84,0 % прокурорів, 77,2 % суддів (додаток А)):

- урахування психологічних особливостей особистості неповнолітнього допитуваного, узгодження з огляду на такі дані моделі поведінки слідчого;
- посилення (за умови протидії) або зменшення (за умови взаємодії) стану емоційної напруженості;
- створення ефекту несподіванки або використання раптовості для допитуваного (постановка контрольного запитання, пред'явлення речового доказу);
- забезпечення послідовного висвітлення подій;
- припущення контрверсії, надання контрдоказів (протилежне судження про подію чи предмет дослідження);
- пришвидшений темп допиту (за необхідності – спростування хибного алібі підозрюваного);
- постановка прямих запитань;
- створення «легенди» (без застосування обману чи зловживання довірою);
- максимальна деталізація інформації (за умови надання завідомо неправдивих показань або добросовісного забування певних обставин).

Перелічені тактичні прийоми реалізують переважно під час проведення допиту. Однак кожна слідча (розшукова) дія передбачає застосування низки організаційно-тактичних заходів для її успішного проведення. Наприклад, щодо

слідчого експерименту за участю неповнолітнього ефективним тактичним прийомом є проведення дослідних дій окремо з різними учасниками кримінального провадження та порівняння їх результатів. Розглянемо випадок із практики. Неповнолітній обвинувачений А. 21 вересня 2020 року близько 17 год, перебуваючи в громадському місці, а саме на прилеглій території технічного коледжу (м. Луцьк), діючи з прямим умислом, з мотивів явної неповаги до суспільства, грубо порушуючи громадський порядок та ігноруючи встановлені в суспільстві загальноприйняті правила поведінки та норми моралі, бажаючи принизити іншу людину через нікчемний привід, усвідомлюючи, що його дії відбуваються в умовах очевидності для інших людей, а також протиправний характер своїх дій, що супроводжувалися особливою зухвалістю, умисно завдав потерпілому Б. не менше ніж п'ять ударів кулаками обох рук і правою ногою в обличчя, унаслідок чого спричинив останньому тілесні ушкодження у вигляді синців біля лівого кута рота та на носі, крововиливів під слизову оболонку верхньої губи та лівої щічної ділянки, рани слизової оболонки лівої щічної ділянки, які згідно з висновком судово-медичного експерта за ступенем тяжкості належать до категорії легких тілесних ушкоджень. Винуватість обвинуваченого А. підтверджує низка джерел доказів, зокрема і протокол проведення слідчого експерименту від 21 жовтня 2020 року з доданим диском, на якому зафіксовано, як неповнолітній обвинувачений А. відтворив події, що сталися 21 вересня 2020 року, а саме, причини й механізм завдання потерпілому ударів; протоколом проведення слідчого експерименту від 29 вересня 2020 року з доданим диском, на якому зафіксовано, як неповнолітній потерпілий Б. відтворив події, які сталися 21 вересня 2020 року, а саме продемонстрував, як саме йому завдав ударів неповнолітній обвинувачений А [16]. Тактичні прийоми проведення слідчого експерименту, спрямовані на всебічне дослідження механізму вчинення кримінального правопорушення та всебічну оцінку отриманих результатів, дали змогу отримати надійні джерела доказів.

Тактичні прийоми пред'явлення для впізнання передбачають створення всіх необхідних умов для проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Якщо особу правопорушника бачили чи в інший спосіб сприймали кілька осіб (потерпілі,

свідки), з кожним із них проводять окремий вид пред'явлення для впізнання. Потім отримані результати підлягають комплексному оцінюванню щодо ідентифікації особи підозрюваного.

Розглянемо ще один приклад із практики. Неповнолітній обвинувачений А. 31 жовтня 2018 року близько 14 год 00 хв, перебуваючи біля Волинського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Тараса Григоровича Шевченка (м. Луцьк), діючи умисно, з корисливих мотивів і керуючись метою відкритого викрадення чужого майна, погрожуючи застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, відкрито викрав майно неповнолітнього потерпілого Б. Неповнолітній обвинувачений А., діючи зі злочинним умислом, перебуваючи в цьому місці, підійшов до неповнолітнього потерпілого Б., у словесній формі висловив погрозу застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я неповнолітнього потерпілого, а саме завдання ударів, після чого відкрито викрав із портфеля неповнолітнього потерпілого Б. акустику «JBL Clip2». Крім повного визнання вини неповнолітнім обвинуваченим, його вину у вчиненому повністю підтверджують зібрані та досліджені в судовому засіданні докази, зокрема протоколи пред'явлення для впізнання, а саме: 1) протокол пред'явлення особи для впізнання від 13 листопада 2018 року, згідно з яким неповнолітній потерпілий Б. вказав на неповнолітнього обвинуваченого А. як на особу, яка відкрито викрала в нього музичну колонку з погрозою застосування насильства; 2) протокол пред'явлення особи для впізнання від 13 листопада 2018 року, згідно з яким неповнолітній свідок В. вказав на громадянина А. як на особу, яка вчинила відкрите викрадення музичної колонки в неповнолітнього Б. з погрозою застосування насильства до останнього; протокол пред'явлення особи для впізнання від 13 листопада 2018 року, згідно з яким свідок Г. вказав на громадянина А. як на особу, яка вчинила відкрите викрадення музичної колонки в неповнолітнього Б. з погрозою застосування насильства до останнього [15]. Впізнання особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, кількома учасниками

кримінального провадження достовірно засвідчує його причетність до вчиненого кримінального правопорушення.

Однак арсенал тактико-криміналістичних засобів постійно доповнюють і вдосконалюють, зокрема йдеться про процесуальне інтерв'ю.

Цей термін є новим для національної правозастосовної практики, нині відбувається остаточне його формування.

Про процесуальне інтерв'ю йдеться в Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), що затверджений наказом Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26 липня 2024 року № 2218/5/180/523/352-Н/1306. Передбачено, що в Центрі проводять слідчі (розшукові) та процесуальні дії, що повинні відповідати вимогам КПК України, зокрема допит (процесуальне інтерв'ю) дитини. Слідчий, дізнавач приймає рішення щодо місця проведення допиту (процесуального інтерв'ю) дитини. Допит (процесуальне інтерв'ю) дитини проводять із залученням психолога в спеціально обладнаному приміщенні Центру. Допит (процесуальне інтерв'ю), якщо немає заперечень, обов'язково фіксують за допомогою технічних засобів відеозапису. Використання технічних засобів і технологій має забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку. Допит (процесуальне інтерв'ю) можуть проводити в режимі відеоконференції/відеозв'язку, зокрема із судом. Якщо є потреба в проведенні повторного допиту (процесуального інтерв'ю), його (за можливості) проводять із забезпеченням незмінності учасників, зокрема психолога (п. 12) [113].

Центр захисту дитини (за моделлю Барнахус) – це міждисциплінарний спеціалізований заклад / структурний підрозділ іншого закладу (відділ, відділення, сектор, дільниця тощо), що створюють для проведення окремих слідчих (процесуальних) дій, передбачених КПК України, у дружньому до дитини середовищі та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правничої, домедичної та інших видів

допомоги й послуг дітям, які є потерпілими або стали свідками кримінальних правопорушень (п. 2) [113].

Тобто аналізований Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) 2024 року визначає процесуальне інтерв'ю в контексті отримання показань неповнолітнього свідка чи потерпілого. Однак застосування процесуального інтерв'ю є актуальним і стосовно неповнолітнього підозрюваного.

В. В. Луцик, С. Р. Гавгун зазначають, що процесуальне інтерв'ю – це процесуальна дія, що полягає в отриманні точної, надійної та достовірної інформації від потерпілих, свідків або підозрюваних – інтерв'юєнтів, під час їхнього спілкування з інтерв'юєром для встановлення фактичних обставин кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування. Процесуальне інтерв'ю є різновидом комунікації в кримінальному процесі, під час якого відбуваються отримання, фіксація та перевірка доказової інформації. Відповідність такої інформації об'єктивній дійсності (фактичним обставинам) залежить від того, наскільки достеменно інтерв'юєнт передає наявні в нього відомості й наскільки правильно вони будуть сприйняті інтерв'юєром. Шляхом інтерв'ювання осіб у кримінальному провадженні вирішують низку питань щодо збирання та перевірки фактичного матеріалу для прийняття та обґрунтування кримінальних процесуальних рішень надалі [79, с. 317–318].

Якщо стверджувати про ефективність використання процесуального інтерв'ю, тактичні прийоми якого не побудовані на отриманні визнання вини особою будь-якими способами, і прикріплення до неї статусу підозрюваного з моменту початку аудіо-, відеофіксації, то кількість інтерв'ювань, що закінчуються зізнаннями, згідно з дослідженнями, не зменшується, порівняно з використанням у кримінальних розслідуваннях звичайних тактик допиту. Важливим є ще той факт, що інтерв'ю не має на меті отримання від особи визнання вини як обов'язкового результату, що, для прикладу, властиво допиту, натомість інтерв'юєр ставить

завданням отримати повну, точну й надійну інформацію, яка стане доказовою в межах кримінального розслідування [79, с. 320–321].

Отже, погляди вчених і практиків щодо поняття процесуального інтерв'ю, його процесуального й тактико-криміналістичного значення різняться. Дослідники дискутують щодо ролі процесуального інтерв'ю як окремої процесуальної дії, ототожнення допиту і процесуального інтерв'ю, процесуального інтерв'ю як тактичного прийому.

Своєю чергою ми констатуємо позитивне значення запровадження системи тактичних прийомів (тобто тактичної комбінації) у формі процесуального інтерв'ю. Процесуальне інтерв'ю як систему тактичних прийомів слід реалізовувати в межах допиту неповнолітнього підозрюваного, щоб отримані показання мали доказове значення в кримінальному провадженні.

2.3. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх

Згідно з результатами проведених досліджень, з огляду на сучасну характеристику кримінально протиправної діяльності неповнолітніх, наука і практика потребують розроблення ефективних засобів, методів і прийомів протидії їй з боку правоохоронних органів з метою підвищення ефективності їхньої роботи, тож важливе значення має розроблення методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Фундаментальні засади криміналістичної методики висвітлено в наукових працях українських учених-криміналістів: Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, Г. О. Гусевої, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, В. В. Тіщенка, П. В. Цимбала, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура. Проблеми криміналістичної методики протягом тривалого часу привертають увагу широкого кола вчених і практиків, що ми використаємо для формування теоретичного підґрунтя цього дослідження [166, с. 133–136].

На думку Б. В. Щура, змістову частину криміналістичної методики становлять методичні рекомендації, які є комплексами взаємопов'язаних типових порад, апробованих слідчою практикою і пропонованих до застосування в розслідуванні окремих видів злочинів, що спрямовані на оптимізацію слідчої діяльності [192, с. 8–9].

Кожна окрема методика є програмою розслідування, що має ґрунтуватися з огляду на методологічні засади: 1) предмет методики розслідування злочинів обумовлений особливостями криміналістичної характеристики; 2) зміст кожної методики визначають особливості пошуково-пізнавальних процесів, що мають специфіку на різних етапах розслідування і кожен із них характеризується кваліфікаційними, процесуальними, оперативно-розшуковими, організаційно-управлінськими, профілактичними завданнями; 3) основою криміналістичної методики є алгоритми та програми проведення слідчих і процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів, їх комплексів (тактичних операцій), спрямованість і послідовність яких залежать від ситуацій розслідування [162, с. 374].

В. В. Тіщенко пропонує принципи побудови окремих методик розслідування, що дають змогу сформувати їх структуру: 1) криміналістичний аналіз відповідної категорії кримінальних правопорушень (їх криміналістична класифікація та характеристика); 2) обставини, що підлягають з'ясуванню й установленню; 3) аналіз та оцінювання вихідних ситуацій на перевірконому етапі розслідування; 4) типові слідчі ситуації, типові версії, завдання та засоби їх перевірки й вирішення (криміналістичні програми) на перевірконому і початковому етапах розслідування; 5) слідчі ситуації, завдання та програми їх вирішення на наступному й заключному етапах розслідування; 6) тактичні й організаційні особливості проведення слідчих дій і тактичних операцій [152, с. 375]. Перелічені елементи слід адаптувати під розроблення проблематики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Тож кожна сформована криміналістична методика характеризуватиметься як специфікою складу кримінального правопорушення, так

й індивідуальним суб'єктом його вчинення (неповнолітнім) та іншими криміналістично значущими ознаками.

Можна підсумувати, що саме за змістом криміналістичної методики як особливого розділу науки криміналістики аналізують накопичений досвід слідчої, експертної, судової практики, відшуковують найефективніші прийоми, методи й засоби розслідування та попередження різних категорій кримінальних правопорушень. Розроблені наукою криміналістичні рекомендації є важливим інструментарієм слідчого, інших компетентних суб'єктів, що залучені до кримінального провадження, – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях.

Подія злочину, як і будь-яке явище об'єктивної дійсності, є індивідуальною та неповторною. Тому її пізнання також вирізняється специфічними індивідуальними рисами. Водночас кожен злочин й особливості проведення досудового розслідування мають повторювані ознаки, що своєю чергою слугують основою формування та розроблення типових прийомів розслідування як загалом, так і щодо однорідних за криміналістичною характеристикою злочинів [68, с. 567].

У криміналістичній методиці розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, формують і рекомендують до застосування в процесі розслідування методи, засоби та прийоми діяльності, а також практичні рекомендації, які деталізують їх реалізацію і стосуються криміналістичної характеристики кримінального правопорушення з акцентом на особі неповнолітнього правопорушника; визначають типові слідчі ситуації початкового й наступного етапів розслідування, алгоритми їх вирішення; форми взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування, правоохоронними та державними органами; особливості застосування спеціальних знань і реалізації профілактичної діяльності слідчого тощо.

Положення кримінального права, що встановлюють караність суспільно небезпечних діянь, є визначальними для виокремлення окремих методик розслідування та орієнтиром для визначення предмета доказування щодо конкретних видів кримінальних правопорушень. Кількісно-якісний аналіз

кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, постає завдання для криміналістики – розроблення нових методик розслідування кримінальних правопорушень.

Учені виокремлюють такі найпоширеніші види кримінальних правопорушень, що вчиняють неповнолітні.

А. С. Сизоненко зазначає, що серед неповнолітніх найпоширенішими є злочини корисливої спрямованості, а саме злочини проти власності (близько 70 %), серед яких перше місце посідає крадіжка (викрадення металевих предметів, крадіжки з квартир, кіосків, магазинів, автомобілів, а також угон транспортних засобів). Дрібні крадіжки – один зі способів отримати бажане без значних зусиль. З кримінологічної позиції неповнолітня особа через незрілість часто стає заручником власних бажань і думок оточення, прагне в будь-який спосіб відповідати очікуванням. Ще однією причиною може бути скрутне матеріальне становище в родині та прагнення в такий спосіб допомогти. Доволі поширеними злочинами є розбої та хуліганства, під час вчинення яких підлітки виявляють високу імпульсивність, агресію, а інколи й алогічність. Тілесні ушкодження, убивства та зґвалтування вчиняють переважно неповнолітні, які мають розлади психіки або перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння [137, с. 74].

Вивчення емпіричних даних дало змогу дійти таких висновків про кримінальні правопорушення, що вчиняють неповнолітні. За 2025 рік 1526 неповнолітнім було повідомлено про підозру в учиненні кримінального правопорушення (259 кримінальних проступків, 1267 злочинів) [30]. Найпоширеніша вікова група, що вчиняє кримінальні правопорушення, – 16–17 років. Протягом 2025 року такі підлітки вчиняли: ст. 115 КК України – умисне вбивство (13 повідомлень про підозру), ст. 121 КК України – умисне тяжке тілесне ушкодження (24 повідомлення про підозру), ст. 122 КК України – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (53 повідомлення про підозру), ст. 185 КК України – крадіжка (199 повідомлень про підозру), ст. 186 КК України – грабіж (41 повідомлення про підозру), ст. 187 КК України – розбій (16 повідомлень про

підозру), ст. 190 КК України – вимагання (31 повідомлення про підозру), ст. 194 КК України – умисне знищення чи пошкодження майна (34 повідомлення про підозру), ст. 263 КК України – незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (24 повідомлень про підозру), ст. 289 КК України – незаконне заволодіння транспортним засобом (82 повідомлення про підозру), ст. 296 КК України – хуліганство (63 повідомлення про підозру), ст. 307 КК України – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (55 повідомлень про підозру), ст. 309 КК України – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (35 повідомлень про підозру) [30] тощо.

За кожним напрямом (видом) кримінально протиправної діяльності є необхідність формувати криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми.

Потреби практики є рушійною силою для пізнання природи протиправної діяльності, закономірностей її реалізації, досвіду розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняють за участю неповнолітніх; у процесі реалізації практичної діяльності здійснюють перевірку сформованих криміналістичних рекомендацій; практика є «замовником» щодо формування окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняють за участю неповнолітніх; практики можуть пропонувати нові, апробовані в практичній діяльності засоби, методи, прийоми й методики для їх подальшого наукового опрацювання.

Джерелом розвитку криміналістичної методики є залучення досягнень інших наук (природничі, гуманітарні тощо), а також здобутки нових криміналістичних досліджень за напрямом загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки й тактики. Цей процес реалізують у двох основних формах: по-перше, створення нових техніко-криміналістичних і тактико-криміналістичних засобів і методів зумовлює необхідність розроблення або уточнення криміналістичних

рекомендацій щодо їх застосування в процесі розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; по-друге, потреби практичної діяльності (поява нових способів вчинення та приховання кримінальних правопорушень) визначають потребу вдосконалення наявних або розроблення нових криміналістичних засобів, прийомів і рекомендацій [96, с. 147].

У науковій та навчально-методичній літературі наводять різні класифікації криміналістичних методик.

Зокрема, В. А. Журавель, застосовуючи багатомірний підхід до розподілу криміналістичних методик розслідування злочинів, пропонує таке їх упорядкування за вертикаллю та горизонталлю:

1. Базова методика
2. Прості (одиничні) методики – видові, підвидові (мікрометодики)
3. Ускладнені (групові) методики – родові, міжродові, комплексні [33, с. 196–197].

Запропоновано й чотирирівневу класифікацію криміналістичних методик:

1. Видові криміналістичні методики (відповідно до кримінальних правопорушень, визначених у КК України), наприклад, криміналістична методика розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

2. Внутрішньовидові криміналістичні методики, які виокремлено в межах конкретного виду кримінальних правопорушень за різновидами, з огляду на криміналістично значущі ознаки, наприклад, криміналістична методика розслідування хуліганства на спортивних заходах, учиненого неповнолітніми.

3. Комплексні (міжвидові, групові) криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, які враховують кримінально-правові та криміналістичні критерії, наприклад, криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти публічної безпеки та громадського порядку, вчинених неповнолітніми в умовах мегаполіса.

4. Позавидові криміналістичні методики. Підґрунтям є врахування особливостей особи правопорушника, застосованих засобів і знарядь вчинення кримінального правопорушення, обстановки реалізації протиправного умислу,

наприклад, криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти публічної безпеки та громадського порядку, вчинених за участю неповнолітніх.

Запропонована класифікація дає змогу не лише чітко виокремити криміналістичні методики за ступенем узагальнення, рівнем конкретизації методичних рекомендацій, а й визначити різні підходи до технології їх створення [68, с. 574–575].

Під час розроблення криміналістичних методик слід ураховувати криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень.

Учені спрямовують посилену увагу на питання розроблення криміналістичних методик, які ґрунтуються на криміналістичній класифікації кримінальних правопорушень. Усталеною є думка, згідно з якою криміналістична класифікація кримінальних правопорушень ґрунтується на поєднанні кримінально-правових і криміналістичних критеріїв.

Ми поділяємо підхід тих криміналістів, які вважають за доцільне під час розроблення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень ураховувати кримінально-правові та криміналістичні критерії. Вирішення питання стосовно того, яку з відомих ознак доцільно обрати як підставу певної криміналістичної класифікації відповідної множини кримінальних правопорушень, залежить від практичних завдань, що стоять перед створюваною класифікацією, типу класифікованого об'єкта, його криміналістичних особливостей, місця в ширшій системі, а також типу системи, за ознаками якої передбачено побудову класифікації [99, с. 147].

Отже, підґрунтям формування системи криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, є кримінально-правова та криміналістична класифікація. Слід обрати належний технологічний підхід до створення методик.

У зв'язку з цим, основою для побудови криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, є: характеристика певного виду кримінального правопорушення, визначеного КК

України; характеристика особи неповнолітнього правопорушника, потерпілого, інших криміналістично значущих елементів криміналістичної характеристики; характер первинної інформації (типова слідча ситуація), що обумовлює алгоритм першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та їх особливості на початковому етапі розслідування; наступний етап розслідування; особливості використання спеціальних знань; питання взаємодії слідчого з іншими компетентними суб'єктами; реалізація профілактичної діяльності [67].

Актуальним напрямом є розроблення комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми.

В умовах сьогодення стурбованість викликає вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми, а саме крадіжок, грабежів, хуліганства тощо. Однак майже в усіх класифікаційних групах виокремлюється ознака, пов'язана з причинним зв'язком учиненого кримінального правопорушення з його суб'єктом – неповнолітнім. Отже, за будь-яких умов наявність спеціального суб'єкта впливає на криміналістичну характеристику й методику розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Відповідно до цього напрямку досліджень, а саме створення комплексів криміналістичних рекомендацій вищого рівня узагальненості, що стосуються різних видів протиправних посягань, але вчинюваних за спеціальних умов, слід розробляти методику розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Крім традиційних структурних елементів, важливе значення має висвітлення питань взаємодії: а) внутрішньої, тобто взаємодії слідчого з оперативними підрозділами НПУ, іншими правоохоронними органами; б) зовнішньої, пов'язаної зі взаємодією слідчого з представниками закладів освіти, державних органів, громадських організацій.

Слід додати, що висвітлення питань взаємодії в криміналістичній методиці розслідування є недостатньо дослідженим, проте необхідним, затребуваним практикою аспектом дослідження.

Наприклад, В. С. Бондар формулює дефініцію поняття «взаємодія» як регламентовану кримінальним процесуальним законодавством, погоджену за

метою і завданнями, місцем та часом, здійснювану під єдиним керівництвом діяльність рівноправних у виборі засобів і методів виконання поставлених завдань суб'єктів, що полягає в найраціональнішому поєднанні притаманних цим суб'єктам методів і засобів, з метою підвищення ефективності досудового розслідування [6, с. 94].

Р. Л. Степанюк формує класифікацію форм вираження взаємодії: залежно від рівня існування – міжнародна (на рівні різних держав) взаємодія; міжвідомча взаємодія (на рівні різних органів й установ України); внутрішньовідомча взаємодія (на рівні різних підрозділів і служб одного відомства); залежно від стадії кримінально-процесуальної діяльності – взаємодія в процесі здійснення досудового розслідування як загалом, так і в ході проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; взаємодія на стадії судового розгляду; залежно від нормативно-правової регламентації – процесуальні форми (передбачені КПК та іншими нормативно-правовими актами); організаційно-тактичні (організаційно-службові) непроцесуальні форми [145, с. 195].

І. В. Гора, В. А. Колесник визначають рівні взаємодії: перший рівень взаємодії – переважно управлінський, правовий, у своїй основі він є загальнодержавним, відомчим. Другий рівень взаємодії – внутрішньовідомчий. Третій рівень умовно називають предметно-діяльнісним [19, с. 6-7].

Вважаємо обґрунтованою пропозицію про доцільність включення до структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, питань взаємодії слідчого з правоохоронними, державними органами, закладами освіти, громадськими організаціями (95,8 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 97,1 % суддів, 96,8 % спеціалістів-криміналістів, 90,4 % працівників Експертної служби МВС України, додаток А). На цьому питанні ми зосередимо увагу далі за змістом дисертації.

Побудова криміналістичних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, передбачає виявлення та дослідження додаткових ознак, які обумовлені не лише складом кримінального

правопорушення, а й криміналістичними особливостями особи неповнолітнього правопорушника.

Отже, кримінальне провадження щодо неповнолітніх має особливості, які відрізняють його від загального порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. Реалізація кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого), супроводжується додатковими питаннями урегулювання кримінальної процесуальної форми, процесуальними гарантіями забезпечення їхніх законних прав, свобод й інтересів, особливостями проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх та отримання від них криміналістично значущої інформації. Нині, у зв'язку з процесами узгодження національного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики з міжнародними та європейськими стандартами, процес кримінального провадження щодо неповнолітніх зазнає постійних змін й удосконалення, що потребує посиленої уваги дослідників.

Відповідно до Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р. [94], положення законодавства та практика його застосування відповідають нормам міжнародного права у сфері юстиції щодо дітей. Водночас лишаються проблеми, розв'язання яких необхідно забезпечити шляхом виконання Україною міжнародних зобов'язань, насамперед дотримання засад кримінального процесуального законодавства. Серед комплексу поставлених завдань акцентовано на забезпеченні рівності прав дітей, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені статтями Особливої частини КК України, до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, з правами підозрюваних, обвинувачених; забезпеченні єдиного підходу до допиту дітей незалежно від їхнього статусу в кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як «зелена кімната»; необхідності сприяти вдосконаленню

правозастосовної діяльності органів досудового розслідування в провадженнях за участю дітей, які є свідками або потерпілими, з метою захисту їхніх прав.

Один із напрямів такого вдосконалення полягає в розробленні наукових положень і практичних рекомендацій криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Адже власне криміналістичне забезпечення спрямовано на підвищення ефективності діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, швидкого й повного забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх розробляють з огляду на особливості збирання криміналістично значущої інформації в її матеріальному, ідеальному або цифровому (електронному) вираженні – від неповнолітнього – особливого учасника кримінального провадження з процесуального, організаційного, тактичного, психологічного аспектів [163, с. 139].

Слушно зазначають Ю. М. Чорноус та О. Л. Дульський, що важливе місце в системі криміналістичного забезпечення посідає методико-криміналістичне забезпечення, адже воно враховує складники техніко-криміналістичного й тактико-криміналістичного забезпечення, а також має самостійне значення і зміст [179, с. 192]. Щодо методико-криміналістичного забезпечення слід зауважити, що застосування засобів криміналістичної тактики й методів і засобів криміналістичної техніки за конкретних умов (наприклад, під час розслідування певного виду кримінального правопорушення, а також інші умови, з огляду на класифікацію криміналістичних методик) під час збирання фактичних даних (у кримінальному процесуальному аспекті) чи криміналістично значущої інформації (у криміналістичному аспекті), у комплексі становлять методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні [179, с. 194].

Тобто зміст методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх полягає в розробленні криміналістичних методик, які враховуватимуть особливості розслідування певних видів (груп) кримінальних правопорушень, які вчиняють за участю неповнолітніх.

Згідно з результатами вивчення емпіричних джерел, неповнолітні найчастіше вчиняють такі види кримінальних правопорушень: проти власності (крадіжка, грабїж, розбій); проти громадського порядку та моральності (хуліганство); у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) тощо. Попри різні склади кримінальних правопорушень, які вчиняють неповнолітні, вони об'єднані й спільними ознаками, зокрема ключовою з них – суб'єктом вчинення – власне неповнолітньою особою [166, с. 134–135].

Ця особливість буде ключовою під час формування криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, й методик їх розслідування.

Під час побудови криміналістичної характеристики активно використовують дані кримінології для формування «типового портрета» неповнолітнього правопорушника.

Серед учнів і студентів освітніх закладів, зазначає О. Л. Старко, найпоширенішими є крадіжки. Питома вага учнів і студентів серед виявлених у вчиненні крадіжок неповнолітніх становить 72,3%. Решта – це особи, які вчинили грабежі, незаконне заволодіння транспортним засобом, хуліганство, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту [144, с. 204]. Близько чверті найпоширеніших у структурі злочинності неповнолітніх кримінальних правопорушень є груповими. Групою, до складу якої входять лише неповнолітні, вчиняють 36,8 % хуліганств (з усіх, які вчиняють неповнолітні), 23,9 % незаконних заволодінь транспортним засобом, 21,7 % грабежів, 17,7 % крадіжок. Узагальнюючи ці дані, можна виокремити найхарактерніші кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. Це особа чоловічої статі віком 16–17 років, що зростає в неповній сім'ї, навчається в закладі середньої освіти. За характером імпульсивний, неврівноважений, перебуває в стані

довготривалої психотравмувальної ситуації. Вчиняє крадіжки, грабежі. У складі групи вчиняє хуліганство [144, с. 205].

Також відповідна криміналістична методика безпосередньо визначає тактику проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітніх; обумовлює особливості застосовування засобів криміналістичної техніки для виявлення і вилучення криміналістично значущої інформації; залучення даних криміналістичної тактики для встановлення психологічного контакту, виявлення ознак брехні, отримання правдивих показань; застосування даних криміналістичної методики щодо окремих аспектів розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Тобто йдеться про врахування особливостей системи криміналістичного забезпечення щодо неповнолітніх за досліджуваних умов [166].

Також слід додати, що методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх реалізують як під час досудового розслідування, так і судового розгляду в межах ситуаційного підходу, тому важливим є дослідження слідчих ситуацій та їх впливу на методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

У криміналістичній науці немає єдиного підходу до розуміння поняття, змісту, наповненості й видів слідчих ситуацій, про що тривають постійні дискусії. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «ситуація» визначено як сукупність умов й обставин, що утворюють певне становище, викликають певні взаємини між людьми [11, с. 1127].

На думку В. Шепітька, слідчу ситуацію слід розглядати в широкому та вузькому значеннях. Зокрема, у широкому значенні слідча ситуація є сукупністю всіх умов, що ґрунтуються на розслідуванні та визначають його особливості. У вузькому (практично спрямованому) значенні слідча ситуація – це характеристика інформаційних даних, які є в розпорядженні слідства на конкретному етапі розслідування [183, с. 264–265].

Слідчі ситуації визначають початок роботи в кримінальному провадженні, передусім на початковому етапі розслідування, і залежать від таких чинників, як:

місце, час, характер кримінального правопорушення, спосіб його вчинення та приховування, джерела первинної інформації про особу правопорушника, механізм утворення слідів та їх знищення, поведінки і психології потерпілого й свідків, дій правопорушника після вчинення кримінального правопорушення тощо.

Типові слідчі ситуації дають змогу розробляти типові програми розслідування кримінальних правопорушень, тому поняття «слідча ситуація» є необхідною і важливою частиною теорії методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, й окремих криміналістичних рекомендацій.

Слідчі ситуації щодо розслідування кримінальних правопорушень, учинених за участю неповнолітніх, можуть бути класифіковані на дві групи: 1) слідчі ситуації, які залежать від криміналістичної характеристики кримінального правопорушення (особа правопорушника, спосіб вчинення кримінального правопорушення, слідова картина тощо); 2) слідчі ситуації, які залежать від стану розслідування кримінального правопорушення (наявність доказової та орієнтуючої інформації, особливості проведення слідчих (розшукових) дій, наявність протидії розслідуванню тощо).

Тому виокремлення слідчих ситуацій розслідування початкового й наступного етапів розслідування є обов'язковим складником під час формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми.

Ще один особливий структурний елемент досліджуваної криміналістичної методики розслідування – це профілактична діяльність слідчого щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень неповнолітніми.

Аналіз змісту положень ст. 485 КПК України засвідчує, що в ній акцентовано саме на додатковому та ретельному вивченні слідчим, прокурором обставин, що характеризують особу неповнолітнього правопорушника, а також на виявленні причин й умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Законодавець вважає, що особливості особистості підлітка, який вчинив кримінальне правопорушення, мають бути визначальним фактором, що впливає на

перебіг розслідування кримінального провадження, зокрема на встановлення обставин, що підлягають доказуванню в цій категорії кримінальних проваджень [2, с. 202].

Проведене анкетування практиків (додаток А) засвідчило, що профілактична діяльність слідчого щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень неповнолітніми має бути обов'язковим складником криміналістичної методики їх розслідування (95,3 % слідчих, 92,0 % прокурорів, 94,3 % суддів, 95,2 % спеціалістів-криміналістів, 92,3 % працівників Експертної служби МВС України). Власне профілактична діяльність слідчого реалізується криміналістичними засобами, методами, прийомами, що є предметом окремого наукового дослідження.

Висновки до розділу 2

1. Акцентовано на особливостях техніко-криміналістичного забезпечення за умови реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх.

По-перше, з метою фіксації криміналістично значущої інформації доцільно використовувати засоби криміналістичної техніки: слідчі валізи, пересувні криміналістичні лабораторії.

По-друге, попри те, що протокол слідчої (розшукової) дії є основним засобом фіксації, з огляду на слідчу та судову практику, аргументовано обов'язковість застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми, використання додатка до протоколу під час подальшого досудового розслідування та судового розгляду. Підготовка як протоколу, так і додатків до нього потребує техніко-криміналістичного забезпечення. Криміналістичний відеозапис застосовують з дотриманням низки вимог, щоб забезпечити його якість і доказове значення отриманих результатів.

По-третє, виявлена, вилучена, досліджена, зафіксована криміналістично значуща інформація підлягає криміналістичній реєстрації, фіксації в криміналістичних базах даних й обліках. Її використання сприяє виявленню,

розкриттю, розслідуванню та попередженню кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Крім того, акцентовано на значенні обліку, який ведуть та використовують у своїй діяльності працівники підрозділів ювенальної превенції НПУ, адже хоча він за змістом не є власне «криміналістичним», однак містить дані про ключовий елемент у протиправній діяльності – неповнолітнього правопорушника. Однак майже всі види криміналістичних обліків можуть стосуватися й обліку криміналістично значущої інформації від неповнолітнього правопорушника, використовуватися під час виявлення, розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми.

По-четверте, застосування спеціальних знань у різних формах є окремим інститутом кримінального провадження, тому в контексті виконання завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх така форма реалізації цього інституту, як залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, реалізує завдання як техніко-криміналістичного (застосування «арсеналу» методів, засобів, прийомів роботи спеціаліста), так і тактико-криміналістичного й методико-криміналістичного забезпечення.

По-п'яте, важливою формою використання спеціальних знань і засобами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх є залучення експерта й проведення судових експертиз, з огляду на їх різноманітність і за умови відповідності експертній методиці.

2. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх має практичне втілення під час застосування різних тактико-криміналістичних засобів і проведення слідчих (розшукових) дій.

Визначені в КПК України види слідчих (розшукових) дій, усі їх різновиди, за умови дотримання кримінальних процесуальних вимог і криміналістичних рекомендацій, можуть бути проведені в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: огляд місця події, місцевості, приміщення, речей, документів і комп'ютерних даних; огляд трупа; огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією; допит й одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб; пред'явлення особи, речей, трупа для впізнання; слідчий експеримент; обшук, обшук особи; освідування

особи; проведення експертизи; отримання зразків для експертизи; зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису.

Необхідність реалізації криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх пов'язана і з тим, що в такий спосіб реалізують комплексне сприяння процесу доказування в кримінальному провадженні, що безпосередньо впливає на виконання його завдань, визначених у ст. 2 КПК України.

3. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх завдяки використанню власного інструментарію спрямоване на формування криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. У криміналістичній методиці розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, формують алгоритм розслідування конкретного кримінального правопорушення, пропонують певні методи, засоби та прийоми діяльності. Така криміналістична методика ґрунтується на: даних криміналістичної характеристики визначених видів кримінальних правопорушень з акцентом на особі неповнолітнього правопорушника; з огляду на цю ключову обставину формують типові слідчі ситуації та алгоритми їх вирішення; уточнюють перелік обставин, що потребують встановлення; окреслюють напрями взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування, правоохоронними, державними органами, громадськими організаціями. Урахування даних криміналістичної методики розслідування визначає повноту й ефективність реалізації завдань кримінального провадження.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

3.1. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних стандартів

Нині, у зв'язку з процесами узгодження національного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики з міжнародними стандартами, актуальним є криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітнього. Слід зауважити, що одним з інноваційних напрямів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх є забезпечення дотримання міжнародних стандартів, залучення їх до правотворчої та правозастосовної діяльності [172, с. 247].

У попередніх підрозділах роботи ми з'ясували поняття «криміналістичне забезпечення» у контексті його сучасного розуміння вченими. Цікавим аспектом дослідження є відповідність системи криміналістичного забезпечення міжнародним стандартам [167, с. 188–190].

Якщо розглянути кримінальну процесуальну діяльність, зазначає О. Л. Дульський, то саме міжнародні та європейські стандарти прав і свобод людини мають ключове значення, адже належний рівень дотримання прав та свобод людини є одним із критеріїв допустимості отриманих доказів у кримінальному провадженні. Під час збирання доказів сторони кримінального провадження зобов'язані суворо дотримуватися кримінальної процесуальної форми. У контексті криміналістичної діяльності криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні, а саме його техніко-, тактико- й методико-криміналістичний складники, мають відповідати найкращим стандартам застосовуваних криміналістичних засобів, методів і прийомів [25, с. 8].

О. Л. Дульський на підставі аналізу наукових досліджень підсумовує, що учені у своїх працях переважно аналізували такі ключові поняття, як «міжнародні стандарти» та «європейські стандарти» на основі запозичення ефективного іноземного досвіду й урахування національної правозастосовної практики, формуючи поняття «національні стандарти», які є похідними від терміна «стандарт»; термін «стандарт» можна поширювати й на уповноважених осіб (прокурора, слідчого, дізнавача та інших), і на захисника як на суб'єктів, які збирають докази. Учений також констатував, що становлення та розвиток поняття «стандарт» у науках кримінального процесу та криміналістики відбулося на теренах незалежної України [25, с. 181–182].

Оскільки поняття «міжнародні стандарти» є найширшим і найзмістовнішим поняттям, що охоплює й поняття «європейські стандарти», у нашому дослідженні будемо використовувати узагальнене поняття «міжнародні стандарти».

Слушною видається позиція О. Л. Дульського, що міжнародні стандарти кримінального провадження охоплюють: міжнародні універсальні стандарти й міжнародні регіональні стандарти, а останні поділяються на європейські стандарти та міждержавні стандарти (суб'єктами використання яких є лише уповноважені особи (прокурор, слідчий, дізнавач та ін.)) [26, с. 224].

Ми поділяємо такий підхід, тож визнаючи дію як міжнародних, так і європейських стандартів, у межах наукового дослідження будемо використовувати узагальнений термін «міжнародні стандарти».

Форми вираження міжнародних стандартів у кримінальному провадженні в межах реалізації правоохоронних функцій є різноманітними.

Наприклад, міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження О. Л. Дульський визначає як діяльність, яка полягає в розробленні криміналістичних рекомендацій, методів, прийомів, засобів та їх подальшого застосування з метою задоволення потреб практичної діяльності відповідних суб'єктів у здійсненні ними пізнавальної діяльності, що виявляється в знаходженні, сприйнятті, витребуванні, а також вилученні, збереженні, фіксації (стосується окремих уповноважених осіб

(прокурора, слідчого, дізнавача та інших) фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, з огляду на: 1) норми та принципи міжнародних правових актів і позиції міжнародних судових установ, які висвітлюють положення як щодо забезпечення дотримання основоположних прав та свобод людини, так і недопущення їх порушення; 2) стандарти, прийняті Міжнародною організацією зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) [26, с. 393].

П. П. Латковський, О. Т. Волощук дослідили міжнародні стандарти судової експертизи в механізмах міжнародної правової допомоги в контексті протидії злочину агресії та транснаціональній злочинності. Ці міжнародні стандарти охоплюють кілька основоположних підходів. І хоча ці стандарти не є уніфікованими в одному джерелі, проте вони сформувалися як сукупність взаємно визнаних норм, що гарантують якість експертного дослідження, правову визначеність його результатів і забезпечення довіри між суб'єктами кримінального провадження різних держав. До таких міжнародних стандартів, з огляду на зміст міжнародно-правових документів, належать:

1. Стандарт компетентності експертної установи – ISO/IEC 17025:2017. Цей стандарт є фундаментальним технічним документом, який визначає загальні вимоги до якості й технічної компетентності лабораторій, що проводять випробування чи калібрування, включно із судово-експертними установами. Його основне призначення – гарантувати достовірність, простежуваність і відтворюваність результатів експертного дослідження, незалежно від країни, у якій його проведено. ISO/IEC 17025 вимагає наявності системи управління якістю, компетентного персоналу, перевірених методик, каліброваного обладнання, а також чіткого протоколювання кожного етапу дослідження. У контексті міжнародної взаємодії саме цей стандарт є основою для взаємного визнання результатів експертиз між державами, адже підтверджує відповідність об'єктивним критеріям якості. Такі положення вкрай важливі для країн, що здійснюють правову допомогу за принципом взаємності, наприклад, між Україною та державами ЄС.

2. Принципи уніфікації структури експертного висновку – ENFSI Guidelines. Принципи, сформульовані в межах ENFSI, охоплюють стандартизацію не лише

технічного виконання досліджень, а й єдиної моделі оцінки доказової ваги результатів. У цьому разі йдеться про вимоги до: логіки висновку (від опису методики – до інтерпретації ймовірності); застосування ймовірнісних підходів (бінарна чи багаторівнева оцінка); представлення висновків зрозумілою мовою для сторін і суду. Роль цього стандарту полягає в забезпеченні єдності судово-експертної термінології та структури звіту, що своєю чергою, спрощує оцінку таких висновків у міжнародному провадженні. Він також мінімізує ризик маніпулювання експертними доказами та сприяє збереженню неупередженості.

3. Принципи незалежності, етичності та професійної відповідальності експерта – стандарти ООН. Керівні принципи ООН щодо ролі судових експертів хоча й не мають формально обов’язкової сили, проте є етичним і процесуальним орієнтиром у формуванні міжнародної співпраці. Вони передбачають: незалежність експерта від сторін провадження; етичну відповідальність за точність і добросовісність висновків; обов’язок надавати об’єктивну, достовірну й перевірену інформацію, навіть якщо вона не відповідає інтересам тієї сторони, яка ініціювала експертизу; відповідальність за використання науково обґрунтованих методик. Ці принципи надзвичайно важливі в умовах політизованих процесів, зокрема під час документування злочинів, пов’язаних зі збройним конфліктом. У кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів РФ на території України експертні дослідження слід здійснювати дотримуючись не лише технічних норм, а й високих етичних стандартів, адже будь-яка похибка чи упередженість може бути використана стороною захисту для дискредитації доказового масиву загалом.

4. Принцип взаємного визнання результатів експертиз і процесуальних гарантій – конвенційний рівень (Європейська конвенція 1959 року, Конвенція ООН 2000 року). Ці міжнародно-правові документи встановлюють правові рамки співпраці держав у сфері кримінального правосуддя, включно з процедурою проведення та визнання судових експертиз. Згідно з Європейською конвенцією про взаємну допомогу у кримінальних справах, сторони зобов’язані надавати одна одній допомогу, зокрема в частині проведення експертиз на території запитуваної держави або передання матеріалів для дослідження. Додатковий протокол

2001 року конкретизує можливості спільного розслідування та створення спільних слідчих груп, що часто передбачає координацію між експертними службами різних держав. Значення цих норм полягає в юридичному забезпеченні транснаціональної експертної діяльності, включно з дотриманням процесуальних прав підозрюваного й допустимістю доказів у суді. Наприклад, у кримінальному провадженні щодо застосування авіаційної зброї по об'єктах цивільної інфраструктури України отримані через міжнародні канали результати балістичних досліджень, проведені за кордоном, визнано в українському суді за умови, що було дотримано порядку, передбаченого цими конвенціями [75, с. 414].

Отже, міжнародні стандарти у сфері судово-експертної діяльності є багаторівневою системою, що охоплює: технічну компетентність (ISO/IEC 17025); структурну уніфікацію результатів (ENFSI Guidelines); етичні та професійні норми (стандарти ООН); правові механізми міжнародної допомоги (Європейська конвенція, Конвенція ООН). Кожен із цих стандартів виконує комплементарну функцію і разом забезпечують ефективну, достовірну та процесуально захищену співпрацю у сфері доказування. У сучасних умовах гібридної війни, терористичних загроз і транснаціональних злочинних мереж роль цих стандартів лише посилюється, а їх імплементація в національні правові системи є передумовою для інтеграції у світову систему кримінального правосуддя [75, с. 414].

Окреслений напрям дослідження є вкрай актуальним, стосується формування міжнародних стандартів судово-експертної діяльності, що реалізується в межах кримінального провадження, а також стосується проблематики криміналістичного забезпечення. Однак порушена проблематика є ширшою за предмет нашого дослідження, у зв'язку з чим спрямуємо увагу на висвітлення аспектів реалізації можливостей судових експертиз у контексті криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Отже, на підставі здійснених досліджень слід підсумувати, що *міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх – це вимоги до діяльності уповноважених суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх і його криміналістичне*

забезпечення, які відповідають найкращим міжнародним, європейським зразкам і залучені до національної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Здійснивши аналіз сутності й значущості міжнародних правових стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні, О. М. Крукевич пропонує поділити їх на три групи за критерієм спрямованості на відповідних учасників кримінального провадження:

1) міжнародні правові стандарти загального спрямування (стосуються прав усіх неповнолітніх учасників кримінального провадження):

- право на доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд (компетентність і неупередженість органів, які здійснюють кримінальне судочинство, невідкладний характер здійснення провадження, недопущення невинуватених затримок під час судового розгляду, право на безоплатну кваліфіковану допомогу, поінформованість неповнолітніх щодо всіх процесуальних дій, прав й обов'язків, забезпечення можливості висловити власну думку, право на перегляд судового рішення вищим за ієрархією судом);

- право на свободу й особисту недоторканність (забезпечення безпеки неповнолітнього на всіх етапах кримінального провадження, зокрема під час судового розгляду, повага до особистості дитини, її думки, прав і свобод);

2) міжнародні правові стандарти спеціального спрямування (діють залежно від процесуального становища неповнолітніх осіб, залучених до сфери кримінального процесу):

- стандарти прав підлітків, щодо яких здійснюють кримінальне переслідування (співмірність заходів кримінального процесуального впливу, заходів процесуального примусу з особливостями особистості правопорушника та з обставинами правопорушення, перевага несудових способів вирішення кримінального правового конфлікту за участю неповнолітнього);

- стандарти прав неповнолітніх потерпілих та інших неповнолітніх учасників кримінального судочинства (право на захист у складних ситуаціях під час здійснення кримінального провадження, дотримання інтересів дітей, які в кримінальному провадженні є потерпілими та свідками (встановлення мінімальної

кількості допитів і їх тривалості, перерв у процесі дачі показань свідків, таких термінів судового розгляду й у такий час дня, що відповідає віку та рівню зрілості дитини), справедлива реституція, відшкодування заподіяної злочином шкоди правопорушниками або державою);

3) міжнародні стандарти у сфері попередження злочинності серед неповнолітніх, що покладають на державу обов'язок щодо вжиття заходів з попередження злочинності неповнолітніх [72, с. 261].

Проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на її багатоаспектність, слід розглядати з різних позицій, відповідно до її нормативно-правового закріплення, теоретичного тлумачення і практичного вираження [163, с. 143]. Отже, передусім міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх ґрунтуються на положеннях міжнародного (Загальна декларація прав людини (1948), Декларація прав дитини (1959), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (1985), Конвенція про права дитини (1989), Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010), національного законодавства (Конституція України (1996), КПК України (2012), закони України «Про охорону дитинства» (2001), Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (2011)). По-друге, міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх ураховують особливості реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів [172, с. 252].

Показовим є дотримання норм спеціальних джерел права, зокрема Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010) [50]. Вивчення їх змісту свідчить про врахування та криміналістичних аспектів реалізації поставлених завдань. Наприклад, згідно з п. 59, методи опитування, такі як відео- або аудіозапис чи попередні закриті судові слухання, слід

використовувати та розглядати як допустимі докази [50]. Тож повинні бути розроблені та запропоновані практикам криміналістичні рекомендації щодо методів опитування неповнолітніх підозрюваних, фіксації цього процесу з метою подальшого використання в процесі доказування.

По-друге, міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх ураховують особливості реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів.

Наприклад, проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми відбувається за методикою «зелена кімната», яку можуть застосовувати слідчі та ювенальні поліцейські для проведення інтерв'ювання (допиту/опитування) дитини з огляду на її вікові та психологічні особливості в умовах, що мінімізують і не допускають повторної травматизації психіки дитини. Метою методики «зелена кімната» є отримання достовірних показань дитини під час проведення її допиту/опитування в умовах мінімізації та недопущення повторної травматизації її психіки [84, с. 19]. Методика «зелена кімната» надає можливість ефективніше застосовувати тактичні прийоми встановлення психологічного контакту, отримання показань допитуваної дитини з залученням спеціаліста-психолога за умови недопущення її повторної травматизації. Методика «зелена кімната», з огляду на особливості, може бути застосована як щодо неповнолітніх свідків та потерпілих, так і щодо неповнолітніх підозрюваних.

Перевагу надають криміналістичним засобам, які дають змогу виконати завдання щодо отримання показань неповнолітнього учасника кримінального провадження, ефективного проведення слідчих (розшукових) дій за його участю, а також для перевиховання неповнолітнього правопорушника.

У контексті формування міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх та їх упровадження до національної правотворчої та правозастосовної практики слід детально опрацювати спільний наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 червня 2023 року № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію

пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» [119]. Також вивченню підлягатимуть методичні рекомендації з проблематики «Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей» (Київ, 2023) [100, с. 48–52], інші наукові й навчально-методичні джерела, емпіричні дані (додаток А).

Цей документ визначає стандарти, які підлягають імплементації до національної правотворчої та правозастосовної діяльності. З огляду на їх різноманітність, акцентуємо на тих, що стосуються предмета нашого дослідження, а саме криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, і запропонуємо практичні рекомендації щодо їх ефективної реалізації:

Основні процесуальні аспекти:

- давати оцінку ефективності роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини й забезпечення найкращих її інтересів [119];
- здійснювати досудове розслідування в кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх осіб (потерпілі та які вчинили кримінальне правопорушення) у строк не довше ніж два місяці, крім випадків, коли це може негативно позначитися на повноті досудового розслідування [119];
- здійснювати кримінальне провадження, у разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що вона є неповнолітньою, до встановлення віку такої особи за правилами, передбаченими щодо неповнолітньої особи [119];
- роз'яснювати права, зокрема право на врегулювання конфлікту, за наслідками вчиненого кримінального правопорушення на будь-якій стадії кримінального провадження за допомогою медіації з дотриманням принципів відновного правосуддя та вручати відповідну пам'ятку про права неповнолітньої особи залежно від її процесуального статусу доступною для неї мовою відповідно до віку [119];

– проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітньої особи спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей; не доручати їм здійснення досудового розслідування, дізнання та процесуального керівництва в кримінальних провадженнях інших категорій [119];

– визначати законного представника з огляду на думку неповнолітньої особи, якщо її вік і рівень розвитку дає змогу їй висловити щодо близьких родичів або членів сім'ї особи, з якими в неї склалися довірливі стосунки [119];

– ініціювати заміну законного представника неповнолітнього у випадках, коли: 1) дії законного представника спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього; 2) є інші обґрунтовані підстави: вчинення законним представником кримінального правопорушення; наявні відомості про заздалегідь необіцяне приховування кримінального правопорушення іншим членом сім'ї або показання як свідка близької особи мають важливе значення в кримінальному провадженні; законний представник унаслідок своєї бездіяльності не реалізує повноважень, наданих йому законом, та/або зловживає ними; вибуття за межі країни на невизначений строк; клопотання законного представника для його заміни й інші причини, через які законний представник не може виконувати свої повноваження (неявка на виклик слідчого, прокурора, відсутність відомостей про місцеперебування тощо) [119];

– залучати як законного представника неповнолітньої особи попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання, у разі відсутності можливості залучення законних представників неповнолітньої особи з числа осіб, визначених законом [119];

– обмежувати участь законного представника в проведенні слідчої (процесуальної) дії з огляду на рекомендації психолога, якщо це може вплинути на повноту показань або їх надання загалом, а також відповідатиме найкращим інтересам неповнолітнього. Мотивованою постановою слідчого, прокурора залучати до проведення певної слідчої дії іншого законного представника [119];

– залучати до кримінального провадження незалежно від віку неповнолітнього психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, зокрема психологів системи освіти, соціальної сфери та поліції (з огляду на міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи); за потреби залучати їх як спеціалістів [119];

– проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього з обов’язковим залученням його законного представника; із залученням лікаря – за наявності даних про порушення розумового чи фізичного розвитку, психічне чи інше захворювання, хворобливий стан або за рекомендацією психолога, а також у разі перебування дитини в закладі охорони здоров’я [119];

– забезпечувати з огляду на інтереси неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт із ним [119];

– проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього переважно у вільний від навчання чи роботи час [119];

– визначати тривалість допиту неповнолітнього з огляду на його вік, індивідуальні особливості, інтереси й потреби [119];

– уживати заходів щодо нерозголошення персональних даних про неповнолітніх [119];

– розглядати в разі вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім разом з дорослим у кожному окремому випадку можливість виділення матеріалів кримінального провадження щодо неповнолітнього [119];

– приймати рішення про відповідальність дорослої особи за втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність у кожному випадку [119];

– застосовувати відновне правосуддя до неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення із вжиттям заходів інтеграції, реінтеграції та соціальної адаптації (передусім застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними в учиненні кримінального правопорушення (Програма відновлення), медіації під час кримінального провадження з дотриманням принципів відновного правосуддя, інших програм відновлення, соціальної інтеграції та реінтеграції, ресоціалізації неповнолітніх, звільнення від

кримінальної відповідальності, від покарання, застосування примусових заходів виховного характеру, некаральних методів виправлення, соціальної інтеграції та реінтеграції) [119];

– уживати заходів для запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень; здійснювати заходи для соціальної інтеграції та реінтеграції неповнолітнього невідкладно, після встановлення причетності його до вчинення кримінального правопорушення [119].

Отже, провівши додаткові теоретичні й емпіричні дослідження (додаток А), слід зауважити, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх *у контексті дотримання вимог кримінальної процесуальної форми* є:

– забезпечення ефективності роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини та забезпечення її інтересів (98,4 % слідчих органів Національної поліції, 100,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

– оперативність досудового розслідування в кримінальних провадженнях (у строк не довше ніж два місяці) (83,7 % слідчих, 86,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

– дотримання принципів відновного правосуддя (63,2 % слідчих, 86,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

– роз'яснення прав неповнолітньому підозрюваному доступним способом із врученням пам'ятки (99,5 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

– проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання (97,9 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

– призначення законного представника з огляду на думку неповнолітньої особи, їхні довірливі відносини, взаєморозуміння (98,4 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

– заміна законного представника неповнолітнього за умови, коли дії законного представника спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього, є інші обґрунтовані підстави (97,9 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

– можливість залучення як законного представника неповнолітнього попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання (98,4 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 97,2 % суддів);

– забезпечення з огляду на інтереси неповнолітнього незмінності учасників кримінального провадження, які встановили контакт з ним (83,7 % слідчих, 86,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

– застосування заходів щодо нерозголошення персональних даних про неповнолітніх (закритий судовий розгляд; нерозголошення медіа даних про неповнолітнього, як причетного до вчинення кримінального правопорушення, так і потерпілого) [100] (82,1 % слідчих, 84,0 % прокурорів, 80,0 % суддів);

– обмеження участі законного представника в проведенні процесуальної дії з огляду на рекомендації психолога. Мотивованою постановою слідчого, прокурора залучати до проведення певної слідчої дії іншого законного представника (96,3 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 94,2 % суддів).

II. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань:

– забезпечити прийняття поданих неповнолітніми заяв, зокрема усно, щодо порушення їхніх прав і законних інтересів (внесення відповідних відомостей на підставі заяви дитини) [119];

– під час внесення за заявою неповнолітнього про вчинення стосовно нього кримінального правопорушення відомостей до ЄРДР про фізичних осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень, зазначати, що потерпілою є неповнолітня особа [119];

– залучати як потерпілого неповнолітнього незалежно від його віку та наявності законних представників, у разі вчинення стосовно нього кримінального правопорушення [119];

– забезпечити роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно до віку та вручення пам'ятки потерпілому неповнолітньому й законному представнику про права, гарантії і соціальні послуги з боку держави, право на безоплатну правничу допомогу [119].

Відповідно до проведених досліджень (додаток А), підсумуємо, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, за критерієм особливостей внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, є:

- зазначення під час внесення відомостей у ЄРДР, що особою, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, є неповнолітній (100,0 % опитаних);

- роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно віку та вручення пам'ятки неповнолітньому підозрюваному та законному представнику про права, обов'язки й соціальні послуги з боку держави, а також з огляду на особливі потреби окремої категорії неповнолітніх – дітей з інвалідністю, певними особливостями розвитку (100,0 % опитаних);

III. Організація здійснення першочергових заходів у разі виявлення кримінального правопорушення, вчиненого стосовно неповнолітнього:

- виїжджати ювенальному прокурору за рішенням керівника органу прокуратури на місце вчинення стосовно неповнолітнього кримінального правопорушення у разі зґвалтування, очевидного вбивства, розбою та інших особливо тяжких злочинів [119];

- уживати слідчому, дізнавачу, прокурору заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа [119];

- залучати спеціалізовану пересувну лабораторію експертної служби МВС або спеціалізовану пересувну криміналістичну лабораторію підрозділу криміналістичного забезпечення територіальних органів Національної поліції України та судово-медичного експерта до огляду місця події в разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із правопорушеннями проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей [119];

- виїжджати на місце події працівнику служби у справах дітей для забезпечення оцінки рівня безпеки дитини за наявності відомостей про те, що

кримінальне правопорушення, пов'язане із жорстоким поведінням, зокрема з домашнім насильством [119];

– виносити терміновий заборонний припис стосовно кривдника уповноваженими підрозділами Національної поліції України за результатами оцінки ризиків – у разі наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої дитини з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення; у разі його винесення стосовно всіх законних представників дитини внаслідок учинення ними домашнього насильства організовувати соціальний захист дитини та її тимчасове влаштування [119];

– забезпечувати службі у справах дітей вжиття заходів і координацію дій уповноважених суб'єктів за місцем проживання/перебування дитини, яка є жертвою кримінального правопорушення, надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, зокрема психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги одразу після отримання повідомлення про вчинення кримінального правопорушення стосовно дитини [119].

Слід зауважити, що в цій главі наказу «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» 2023 року [119] йдеться про «міжнародні стандарти за критерієм організації здійснення першочергових заходів під час виявлення кримінального правопорушення, вчиненого стосовно неповнолітнього». Вони є важливими й підлягають упровадженню в практичну діяльність, однак предмет нашого дослідження стосується криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, які перебувають у статусі підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) у кримінальному провадженні. Тож сформуємо пропозиції щодо міжнародних стандартів організації здійснення першочергових заходів у разі виявлення кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім. Зокрема це:

– забезпечення виїзду ювенального прокурора та спеціально уповноваженого (ювенального) слідчого на місце вчинення неповнолітнім злочину (73,7 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

– застосування слідчим, дізнавачем, прокурором заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа (78,9 % слідчих, 92,0 % прокурорів, 94,3 % суддів);

– залучення до кримінального провадження психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, включений до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема психологів системи освіти, соціальної сфери, та поліції (з огляду на міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи), за потреби залучати їх як спеціалістів (97,9 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 91,4 % суддів) [100];

– залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС або спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії підрозділу криміналістичного забезпечення територіальних органів Національної поліції України та судово-медичного експерта до огляду місця події в разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням неповнолітнім особливо тяжких злочинів і в інших слідчих ситуаціях (81,6 % слідчих, 88,0 % прокурорів, 88,6 % суддів);

– забезпечення виїзду на місце події працівника служби у справах дітей для забезпечення оцінки рівня безпеки дитини, умов перебування дитини, про відомий факт залишення її без опіки (піклування) батьків, організації надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, зокрема психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги (57,9 % слідчих, 84,0 % прокурорів, 88,6 % суддів);

– винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника – неповнолітнього правопорушника – уповноваженими підрозділами Національної поліції України за результатами оцінки ризиків за фактами вчинення домашнього насильства (53,2 % слідчих, 78,0 % прокурорів, 77,1 % суддів);

IV. Особливості проведення окремих слідчих дій з неповнолітніми:

– забезпечувати проведення слідчих дій з огляду на найменшу травматизацію неповнолітнього шляхом застосування такого алгоритму [119]:

передусім уживати заходів щодо проведення слідчих (процесуальних) дій без участі неповнолітнього, якщо це не перешкодить установленню обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні;

у разі неможливості вжиття таких заходів проводити якомога менше слідчих дій за участю неповнолітнього у випадках, у край необхідних для досягнення мети кримінального провадження;

застосовувати відеофіксацію під час проведення слідчих дій за участю неповнолітнього (потерпілого, підозрюваного) за його згодою;

використовувати можливість здійснення дистанційного досудового розслідування [119];

– забезпечувати допит неповнолітнього під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, ч. 11 ст. 615 КПК України [119];

– проводити слідчі (процесуальні) дії не лише за місцем здійснення досудового розслідування, зокрема в умовах, дружніх до дитини, за: а) методикою «зелена кімната»; б) у спеціально облаштованому приміщенні; в) в іншому місці за погодженням особи, яка бере участь у слідчій дії; г) на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги; д) у приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури [119];

– проводити процесуальні дії за участю неповнолітніх – свідків чи потерпілих без необґрунтованих затримок після подій, які стали предметом провадження, однак з огляду на психологічний стан неповнолітнього та рекомендацій психолога щодо можливості проведення з ним процесуальних дій [119];

– проводити освідування, відібрання біологічних зразків за згодою неповнолітнього, який досягнув віку 14-ти років, а щодо неповнолітнього віком до 14-ти років – на підставі згоди його та законних представників; забезпечувати обов’язкову присутність законного представника під час здійснення таких дій у разі

наявності ухвали слідчого судді про примусове відібрання зразків для експертного дослідження [119];

- не допускати надання свідчень неповнолітніми (свідками та потерпілими) у присутності підозрюваного/обвинуваченого [119];

- проводити з огляду на рекомендації психолога всі слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього слідчим, дізнавачем (прокурором) тієї самої статі. [119]

За результатами вивчення теоретичних й емпіричних джерел (додаток А), вважаємо, що до міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за критерієм *особливостей проведення окремих слідчих дій з неповнолітніми* слід віднести такі:

- забезпечувати проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій з огляду на найменшу травматизацію неповнолітнього (99,5 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів) шляхом застосування такого алгоритму:

- передусім уживати заходів щодо проведення процесуальних дій без участі неповнолітнього, якщо це не перешкодить установленню обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні;

- у разі неможливості вжиття таких заходів проводити якомога менше процесуальних дій за участю неповнолітнього у випадках, у край необхідних для досягнення мети кримінального провадження;

- застосовувати відеофіксацію під час проведення процесуальних дій за участю неповнолітнього за його згодою;

- використовувати можливість здійснення дистанційного досудового розслідування;

- забезпечувати допит неповнолітнього під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, ч. 11 ст. 615 КПК України (59,5 % слідчих, 82,0 % прокурорів, 85,7 % суддів);

- проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини, за: а) методикою «зелена кімната»; б) в спеціально облаштованому приміщенні; в) в іншому місці за погодженням особи, яка бере

участь у слідчій (розшуковій) дії; г) на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги; д) у приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури (100,0 % опитаних);

– проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх (зокрема, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення) без необґрунтованих затримок після подій, які стали предметом провадження, однак з огляду на психологічний стан неповнолітнього та рекомендації психолога щодо можливості проведення з ними процесуальних дій (67,9 % слідчих, 80,0 % прокурорів, 88,6 % суддів);

– проведення освідування, відібрання біологічних зразків за згодою неповнолітнього, який досягнув віку 14-ти років, а щодо неповнолітнього віком до 14-ти років – на підставі згоди його та законних представників; забезпечувати обов’язкову присутність законного представника під час здійснення таких дій у разі наявності ухвали слідчого судді про примусове відібрання зразків для експертного дослідження (62,1 % слідчих, 88,0 % прокурорів, 94,3 % суддів);

– недопущення надання показань неповнолітніми (свідками та потерпілими) у присутності неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) (50,5 % слідчих, 78,0 % прокурорів, 82,8 % суддів);

– проведення з огляду на рекомендації психолога всіх слідчих (процесуальних) дій за участю неповнолітнього слідчим, дізнавачем (прокурором) тієї самої статі (51,1 % слідчих, 72,0 % прокурорів, 80,0 % суддів);

– проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітнього переважно у вільний від навчання чи роботи час (79,5 % слідчих, 78,0 % прокурорів, 77,1 % суддів)

– проведення допиту та за можливості інших слідчих (розшукових), процесуальних дій з неповнолітнім упродовж години (з перервою) і загалом не довше ніж 2 год на день (89,5 % слідчих, 80,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

– забезпечення проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітнього із залученням лікаря – за наявності даних про вади розумового чи фізичного розвитку, психічне чи інше захворювання, хворобливий

стан або за висновком психолога, а також у разі перебування дитини в закладі охорони здоров'я [100] (97,4 % слідчих, 86,0 % прокурорів, 97,1 % суддів).

V. Особливості допиту та проведення інших слідчих дій у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх:

– здійснювати допит за методикою «зелена кімната» не лише за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за згодою неповнолітнього (удома або іншому зручному для дитини місці; проведення процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини) [119];

– проводити слідчий експеримент з огляду на обставини вчинення кримінального правопорушення в умовах, дружніх до дитини (за можливості без шкоди для кримінального провадження, для запобігання травмуванню неповнолітнього не за місцем вчинення кримінального правопорушення, із застосуванням манекенів тощо) [119];

– встановлювати ювенальному слідчому, дізнавачу до повідомлення неповнолітньому про підозру дані, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, зокрема шляхом проведення допитів (батьків, родичів, осіб з близького оточення, друзів, учителів, сусідів тощо) [119];

– допитувати ювенальному прокурору особисто неповнолітнього, який вчинив діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягнув віку 11-ти років, за участю законного представника (з кола близьких осіб, з огляду на інтереси дитини, надаючи перевагу тій особі, з якою в дитини склалися довірливі стосунки, у разі відсутності такої особи – за участю представника, визначеного органом опіки і піклування), дитячого психолога, захисника про умови проживання та виховання дитини, наявність негативного впливу в сім'ї та дорослих підбурювачів [119];

– забезпечувати проведення з неповнолітніми, які вчинили діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягли

віку 11-ти років, заходів для запобігання вчиненню ними суспільно небезпечних діянь та їх участь у програмах соціальної реабілітації та реінтеграції [119].

Результати проведених досліджень (додаток А) засвідчили, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за критерієм *особливостей допиту та проведення інших слідчих дій у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх* є:

- здійснення допиту за методикою «зелена кімната» не лише за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за згодою неповнолітнього (удома або іншому зручному для дитини місці; проведення процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини) (98,4 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

- проведення слідчого експерименту, інших слідчих (розшукових) дій з огляду на обставини вчинення кримінального правопорушення в умовах, дружніх до дитини (98,4 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

- встановлення ювенальним слідчим, дізнавачем до повідомлення неповнолітньому про підозру даних, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, зокрема шляхом проведення допитів (батьків, родичів, осіб з близького оточення, друзів, учителів, сусідів тощо) (94,2 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 94,3 % суддів);

- проведення допиту ювенальним прокурором особисто неповнолітнього, який вчинив діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягнув віку 11-ти років, за участю законного представника (з кола близьких осіб, з огляду на інтереси дитини, надаючи перевагу тій особі, з якою в дитини склалися довірливі стосунки, у разі відсутності такої особи – за участю представника, визначеного органом опіки і піклування), дитячого психолога, захисника про умови проживання та виховання дитини, наявність негативного впливу в сім'ї та дорослих підбурювачів (84,2 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 94,2 % суддів);

– забезпечувати проведення з неповнолітніми, які вчинили діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягли віку 11-ти років, заходів для запобігання вчиненню ними суспільно небезпечних діянь та їх участь у програмах соціальної реабілітації і реінтеграції (89,5 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 94,2 % суддів).

VI. Забезпечення права на захист, представництво:

– залучати захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не досягнув віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [119];

– урахувувати передусім думку неповнолітнього, вирішуючи питання про його відмову від захисника чи заміну на іншого [119];

– роз'яснювати неповнолітньому, який є потерпілим або свідком кримінального правопорушення, його законним представникам право на безоплатну вторинну правничу допомогу відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Забезпечити в разі необхідності можливість подання дитиною заяви про надання безоплатної вторинної правничої допомоги безпосередньо на місці події / у приміщенні органів поліції тощо, а також невідкладне залучення адвоката центром з надання безоплатної правничої допомоги [119].

На підставі даних емпіричних досліджень (додаток А) підсумуємо, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за критерієм *забезпечення права на захист, представництво* є такі:

– залучати захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не досягнув віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (100,0 % опитаних);

– урахувати передусім думку неповнолітнього, вирішуючи питання про його відмову від захисника чи заміну на іншого (96,8 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 100,0 % суддів).

VII. Аспекти доказування в кримінальних провадженнях, у яких неповнолітні є потерпілими чи свідками:

– забезпечувати право неповнолітнього особисто подавати докази в кримінальному провадженні [119];

– використовувати рекомендації психологів за результатами роботи з неповнолітнім під час вирішення питання щодо заміни або обмеження участі законного представника в слідчих діях, призначення експертиз, можливості та шляхів проведення слідчих дій за участю неповнолітнього. Забезпечувати за необхідності допит психологів, які проводили опитування неповнолітніх або були присутніми під час здійснення слідчих дій за участю останніх [119];

– обґрунтовувати клопотання про допит неповнолітньої особи (потерпілого, свідка) у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, з огляду на рекомендації психолога за результатами роботи з нею та психологічні особливості особи [119];

– надсилати на дослідження для проведення судових психологічних експертиз насамперед матеріали кримінального провадження, відеозаписи слідчих дій за участю дитини. Лише в разі неможливості проведення експертиз за наявними матеріалами направляти дитину. Забезпечувати участь спеціаліста під час допиту неповнолітньої особи з метою подальшої можливості проведення судово-психологічної експертизи за матеріалами відеозаписів слідчих дій [119];

– призначати судово-медичні експертизи невідкладно, крім випадків необхідності витребування та долучення медичної документації [119];

– уникати призначення судових психіатричних експертиз щодо неповнолітніх потерпілих без наявності достовірних відомостей та/або очевидних підстав вважати, що неповнолітній має психічне захворювання чи затримку психічного розвитку [119].

Деякі з цих стандартів можуть стосуватися в неповнолітнього правопорушника. Ідеться про право неповнолітнього особисто подавати докази в

кримінальному провадженні. Згідно з п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України, підозрюваний має право збирати й подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази. Згідно з ч. 5 ст. 44 КПК України, законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізацію яких здійснює безпосередньо підозрюваний, обвинувачений і не може бути доручено представнику.

Тобто *щодо міжнародних стандартів за критерієм аспекту доказування в кримінальних провадженнях, у яких неповнолітні є підозрюваними*, виокремлено (додаток А) такі:

- забезпечення права неповнолітньому підозрюваному та його законному представнику, захиснику подавати докази в кримінальному провадженні (100 % опитаних);

- використання рекомендацій психологів за результатами роботи з неповнолітнім під час вирішення питання щодо заміни або обмеження участі законного представника в слідчих (розшукових) діях, призначення експертиз, можливості та шляхів проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього. Забезпечувати за необхідності допит психологів, які проводили опитування неповнолітніх або були присутніми під час здійснення слідчих (розшукових) дій за їх участю (77,9 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

- направляти на дослідження для проведення судових психологічних експертиз насамперед матеріали кримінального провадження, відеозаписи слідчих (розшукових) дій за участю дитини. Забезпечувати участь спеціаліста під час допиту неповнолітньої особи з метою подальшої можливості проведення судово-психологічної експертизи за матеріалами відеозаписів слідчих (розшукових) дій (55,3 % слідчих, 68,0 % прокурорів, 82,9 % суддів).

VIII. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження:

- здійснювати затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення [119];

– під час обрання запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім розглядати:

передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, у якій перебуває неповнолітня особа;

особисте зобов'язання;

домашній арешт;

у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою;

– переглядати наявність підстав для тримання під вартою неповнолітнього, у разі коли ризики перестали існувати й зібрано докази в кримінальному провадженні, ініціювати питання щодо заміни запобіжного заходу з тримання під вартою на більш м'який;

– допитувати особисто ювенальному прокурору за участю захисника, законного представника та психолога із застосуванням відеофіксації неповнолітнього перед вирішенням питання:

про направлення до суду клопотання про поміщення неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до приймальника-розподільника для дітей;

про обрання стосовно неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [119];

– встановлювати під час допиту неповнолітнього умови життя та виховання, наявність негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотиви його вчинення, наявність ризиків у кримінальному провадженні [119];

– звертатися за погодженням і погоджувати клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за наявності обґрунтованих ризиків (вчинення в майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до клопотання долучати акти обстеження житлово-побутових умов, дані, що характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину

в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей і підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України [119];

- урахувати ризики подальшого впливу підозрюваного на неповнолітнього потерпілого під час обрання запобіжного заходу особі, яка вчинила кримінальне правопорушення стосовно нього [119];

- клопотати перед судом про застосування обмежувальних заходів до підозрюваного під час обрання запобіжного заходу у випадках вчинення домашнього насильства стосовно неповнолітньої особи [119];

- уживати заходів щодо застосування до підозрюваного, який з використанням можливостей обійманої посади вчинив злочин стосовно дитини, заходу забезпечення кримінального провадження у виді відсторонення від посади;

- клопотати перед судом під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який вчинив стосовно дитини злочини із застосуванням насильства, не застосовувати заставу [119].

На підставі емпіричних досліджень (додаток А) підсумуємо, що міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за критерієм *застосування заходів забезпечення кримінального провадження* є такі:

- здійснювати затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення (98,4 % слідчих, 100 % прокурорів і суддів);

- під час обрання запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім розглядати: передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, у якій перебуває неповнолітня особа; особисте зобов'язання; домашній арешт; у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою (100,0 % опитаних);

- переглядати наявність підстав для тримання під вартою неповнолітнього, у разі коли ризики перестали існувати й зібрано докази в кримінальному

провадженні, ініціювати питання щодо заміни запобіжного заходу з тримання під вартою на більш м'який (97,4 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

– допитувати особисто ювенальному прокурору за участю захисника, законного представника та психолога із застосуванням відеофіксації неповнолітнього перед вирішенням питання: про направлення до суду клопотання про поміщення неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до приймальника-розподільника для дітей; про обрання стосовно неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (97,7 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

– встановлювати під час допиту неповнолітнього умови життя та виховання, наявність негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотиви його вчинення, наявність ризиків у кримінальному провадженні (100,0 % опитаних);

– звертатися за погодженням і погоджувати клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за наявності обґрунтованих ризиків (учинення в майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до клопотання долучати акти обстеження житлово-побутових умов, дані, що характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей та підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України (100,0 % опитаних);

– урахувати ризики подальшого впливу неповнолітнього підозрюваного на неповнолітнього потерпілого під час обрання запобіжного заходу особі, яка вчинила кримінальне правопорушення стосовно нього (58,4 % слідчих, 78,0 % прокурорів, 85,7 % суддів) та ін.

Міжнародні стандарти правосуддя, дружнього до дитини, стосуються й укладання угод (глава IX), судового розгляду (глава X), застосування примусових заходів виховного характеру (глава XI), перебування неповнолітнього в установі

попереднього ув'язнення, відбування кримінального покарання чи примусових заходів виховного характеру (глава XII) [119].

Ураховуючи напрацювання вчених і практиків, вивчення іноземного досвіду, було доповнено засади, які комплексно з позицій кримінального процесу й криміналістики мають бути враховані під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, ураховують найкращий досвід провідних іноземних держав і напрями реалізації криміналістичного забезпечення.

3.2. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії

Питання взаємодії, її організаційно-тактичних засад традиційно охоплені предметом криміналістики, їх досліджують у межах висвітлення проблематики криміналістичного забезпечення, зокрема щодо кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Важливою і необхідною є взаємодія слідчого з представниками правоохоронних та державних органів, підприємств, установ й організацій, як на місцевому, так і регіональному, державному й міжнародному рівнях.

Тлумачення поняття «взаємодія» є дискусійним у роботах учених.

На думку М. І. Бортуна, аналізуючи поняття «взаємодія» під час реалізації в кримінальному провадженні, її слід тлумачити як діяльність рівних за статусом, які виконують одне завдання, але в межах притаманних їм функцій [7, с. 53].

Взаємодію, зауважує І. А. Когут, визначають як погоджену діяльність двох і більше суб'єктів, що виконують одне завдання, використовуючи доступні їм засоби. По-друге, взаємодія є також організаційно-тактичним прийомом нового знання, яке кожний із суб'єктів взаємодії отримати власними силами не може. По-третє, взаємодію визначають як організаційно-розпорядчу діяльність, що ґрунтується на взаємній довірі сторін, об'єднаних єдиним завданням —

розслідуванням кримінальних правопорушень і боротьбою зі злочинністю. Взаємодія правоохоронних органів і службових осіб у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень становить узгоджену діяльність різноманітних ланок однієї або декількох організованих систем, спрямовану на досягнення спільної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу [53, с. 618].

В. С. Бондар тлумачить поняття «взаємодія» як регламентовану кримінальним процесуальним законодавством, погоджену за метою і завданнями, місцем і часом, здійснювану під єдиним керівництвом діяльність рівноправних у виборі засобів та методів виконання поставлених завдань суб'єктів, що полягає в найраціональнішому поєднанні притаманних цим суб'єктам методів і засобів з метою підвищення ефективності досудового розслідування [6, с. 94].

Вдалою є позиція Р. Л. Степанюка щодо виокремлення видів і класифікації форм взаємодії. Учений виокремлює такі групи: залежно від рівня існування – міжнародна взаємодія (на рівні співпраці держав); міжвідомча взаємодія (на рівні різних органів й установ України); внутрішньовідомча взаємодія (на рівні різних підрозділів і служб одного відомства); залежно від стадії кримінально-процесуальної діяльності – взаємодія в межах здійснення досудового розслідування як загалом, так і в межах проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; взаємодія на стадії судового розгляду; залежно від нормативно-правової регламентації – процесуальні форми (передбачені КПК та іншими нормативно-правовими актами; організаційно-тактичні (організаційно-службові) непроцесуальні форми [145, с. 195].

Питання взаємодії є складником дослідження криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, а саме:

1) взаємодія є складовою проблематики тактико-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Ідеться про питання встановлення психологічного контакту, реалізації інших тактичних прийомів як з учасниками кримінального провадження, зокрема неповнолітнім, так і реалізації організаційно-управлінських тактичних прийомів з окремими представниками правоохоронних і державних органів, спеціалістами (педагогом, психологом),

представниками громадськості; питання взаємодії важливі під час планування проведення слідчих (розшукових) дій та планування розслідування кримінального правопорушення, організаційного забезпечення цих процесів; взаємодія спрямована на організацію ефективної діяльності слідчо-оперативної групи, сумлінного виконання поставлених завдань її членами тощо.

Наприклад, влучною є думка Ю. М. Чорноус, що в криміналістичній науці виокремлюють низку тактичних прийомів, які застосовує слідчий у процесі розслідування кримінальних правопорушень, зокрема під час організації взаємодії між різними суб'єктами [174, с. 46].

Слушною, на наше переконання, є і позиція А. Д. Марушева, який зазначав, що процес взаємодії між суб'єктами слід розглядати в декількох аспектах. По-перше, це коли взаємодію суб'єктів здійснюють на основі законодавчих актів (виконання доручень слідчого). По-друге, це психологічний аспект суб'єктів взаємодії. Установлення психологічного контакту слідчого з іншими суб'єктами взаємодії дає змогу максимально використовувати можливості, сили й засоби кожного з них, виключає елементи невиправданого дублювання, нераціональної витрати наявних сил і засобів, дає змогу за необхідності зосередити зусилля на найважливішому напрямі [83, с. 134].

О. М. Суворов у контексті дослідження проблематики взаємодії оперативних підрозділів зі слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень зауважив, що взаємодією оперативні співробітники переважно розуміють: обмін у необхідних випадках інформацією; спільне виконання негласних слідчих (розшукових) дій; створення спеціальних слідчо-оперативних груп для виконання яких-небудь операцій, комбінацій; виконання доручень слідчого тощо [148, с. 9–10];

2) питання взаємодії важливі в контексті формування методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Висвітлення питань взаємодії є обов'язковим під час формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених за участю неповнолітніх, а також окремих видових криміналістичних методик розслідування

кримінальних правопорушень, де критерієм для виокремлення є різні криміналістично значущі ознаки, пов'язані з особою неповнолітнього правопорушника.

Зокрема, зазначає В. М. Малюга, криміналістичні методики мають інтерпретувати положення щодо взаємодії слідчого в кримінальному провадженні шляхом формулювання відповідних практичних рекомендацій. У зв'язку із цим методики розслідування окремих видів (груп) злочинів можна розглядати як своєрідні канали впровадження в слідчу практику теоретичних положень про організацію та реалізацію цієї взаємодії під час розслідування злочинів, концептуальними основами яких є передусім криміналістичні, частково кримінально-процесуальні, адміністративно-управлінські, психолого-філософські й інші галузево-правничі та наукові дослідження. Водночас питання організації та реалізації взаємодії слідчого в кримінальному провадженні в методиках розслідування не має бути повторенням відповідних положень інших наук, крім як криміналістичної. У межах методики розслідування злочинів слід насамперед досліджувати практичний аспект аналізованого напрямку діяльності слідчого в кримінальному провадженні, зокрема здійснення оперативного й ефективного налагодження належної взаємодії слідчого на різних етапах розслідування [82, с. 73]. Такі висновки В. М. Малюги вважаємо цілком аргументованими, їх слід використати як підґрунтя нашого дослідження.

Стосовно змісту взаємодії слідчого з іншими компетентними суб'єктами під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх було проведено емпіричні дослідження (додаток А). З'ясовано, що за цих умов реалізують взаємодію слідчого з такими суб'єктами, як прокурор (на думку 76,8 % слідчих), психолог (83,7 %), педагог (63,2 %), лікар (43,3 %), інспектор ювенальної превенції (71,6 %). З огляду на виконання завдань криміналістичного забезпечення розслідування, увагу спрямовують на такі суб'єкти взаємодії, як спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НПУ (на думку 96,3 % слідчих) й експерт Експертної служби МВС

України (84,2 % слідчих). Розглянемо особливості взаємодії з визначеними суб'єктами детальніше.

Отже, слідчий взаємодіє з:

1) прокурором. Відповідно до ст. 313-1 Конституції України, в Україні діє прокуратура, яка здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними й іншими слідчими та розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [61].

Згідно зі ст. 36 КПК України: «1. Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора» [71]. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, має широкий перелік повноважень, зокрема уповноважений: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; ...погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих

(розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; ...затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; ...звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; ...підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення в порядку, встановленому КПК України [71]. Ці й інші повноваження прокурора, визначені в ст. 36 КПК України, є доволі широкими, передбачають постійну взаємодію зі слідчим, зокрема в контексті виконання завдань сторони обвинувачення в кримінальному провадженні.

Важливість взаємодії слідчого і прокурора зумовлена й тим, що слідчий несе відповідальність за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій (згідно з ч. 1 ст. 40 КПК). Відповідно до ч. 4 ст. 40 КПК України, слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надають у письмовій формі [71].

Отже, пропри те, що головним завданням прокурора є прокурорський нагляд за проведенням досудового розслідування, слідчий і прокурор взаємодіють у межах кримінального провадження шляхом участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, за умови їх безпосереднього проведення прокурором, під час виконання доручень і вказівок прокурора, а також прийняття основних процесуальних рішень у кримінальному провадженні (повідомлення про підозру, направлення обвинувального акта до суду тощо).

Процес взаємодії слідчого та прокурора в кримінальному провадженні постійно знаходиться в центрі уваги вчених. Наприклад, І. В. Єрмоєнко підсумовує, що процес взаємодії прокурора та слідчого передбачає процесуальний та організаційний аспекти, які виявляються в певних формах – способах

співробітництва, за допомогою яких досягають узгодженості в діяльності прокурора і слідчого. Основними принципами взаємодії прокурора та слідчого в кримінальному провадженні є: законність, узгодженість, плановість, постійний обмін інформацією, взаємоповага, довіра, зацікавленість, процесуальна самостійність і персональна відповідальність [32, с. 160].

О. В. Капліна влучно зауважує, що слідчий і прокурор входять до сторони обвинувачення, повинні спільно спрямовувати діяльність на досягнення завдань кримінального провадження, між ними не може бути конфронтації, що шкодить авторитету органів, які зобов'язані неухильно дотримуватися вимог чинного кримінального процесуального законодавства [48, с. 72].

Слід акцентувати на особливостях участі прокурора в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Саме на ювенального прокурора покладено ключову роль на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні за участю дитини, яка полягає в здійсненні процесуального нагляду за діяльністю правоохоронних органів з метою швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування в кримінальному провадженні з огляду на неухильне забезпечення найкращих інтересів дитини [100, с. 47].

Згідно з п. 5 наказу Офісу Генерального прокурора від 4 листопада 2020 року № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству», ювенальним прокурорам слід забезпечити виконання передбачених КПК України функцій прокурора в кримінальних провадженнях:

- у сфері охорони дитинства;
- у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права й інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення;
- щодо неповнолітньої особи, зокрема якщо кримінальне провадження здійснюють щодо декількох осіб, принаймні одна з яких є неповнолітньою, стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності [126].

Хоча чинний КПК не передбачає здійснення кримінального провадження за участю дитини виключно спеціально уповноваженим прокурором, вимоги до прокурора в провадженнях цієї категорії закріплено в актах міжнародного права (Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) [100, с. 47].

Важливо, що згідно з п. 5.1, 5.2 наказу Офісу Генерального прокурора від 4 листопада 2020 року № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству», керівнику відповідного органу прокуратури необхідно визначати ювенального прокурора:

- у кримінальних провадженнях щодо неповнолітньої особи, зокрема якщо кримінальне провадження здійснюють щодо декількох осіб, щонайменше одна з яких є неповнолітньою, а також стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, – з моменту встановлення особи;

- у кримінальних провадженнях у сфері охорони дитинства, а також у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права й інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення, – невідкладно після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прийняття рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування або зміни повідомлення про підозру.

У разі створення групи прокурорів у таких провадженнях старшим групи слід визначати ювенального прокурора [126].

За змістом наказу Офісу Генерального прокурора від 4 листопада 2020 року № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству [126], до компетенції ювенального прокурора в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх відведено низку завдань, виконання яких передбачає як звернення до можливостей криміналістичного забезпечення, так і реалізації взаємодії зі слідчим, який здійснює кримінальне провадження.

Наприклад, це такі завдання:

– посилену увагу слід спрямовувати на законність й обґрунтованість затримання неповнолітніх, застосування до них запобіжних заходів. Процесуальним керівникам особисто допитувати неповнолітніх перед вирішенням питання про застосування до них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (п. 6.1 наказу) [126];

– з метою послаблення негативного психологічного впливу на дитину: уживати заходів щодо застосування під час допиту неповнолітньої особи аудіо-та/або відеофіксації слідчих дій; активно застосовувати визначену ст. 232 КПК України можливість здійснення дистанційного досудового розслідування, зокрема проведення допиту неповнолітнього потерпілого, свідка згідно з правилами, передбаченими ст. 225–227 КПК України, впізнання осіб чи речей відповідно до ст. 228 і 229 КПК України; у всіх передбачених законом випадках для захисту прав неповнолітніх потерпілих, свідків звертатися до суду з клопотанням про їх допит поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції згідно зі ст. 352–354 КПК України (п. 6.3 наказу) [126];

– перед зверненням до суду з клопотанням про передання неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених під нагляд осіб, визначених у ч. 1 ст. 493 КПК України, доручати слідчим з'ясування відомостей про особу батьків, опікунів або піклувальників та їхні стосунки з неповнолітніми (п. 6.4 наказу) [126];

– уживати заходів щодо притягнення до передбаченої законодавством відповідальності осіб, які втягнули неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність, пияцтво, проституцію, уживання наркотичних засобів тощо. У кожному випадку вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення з'ясовувати можливість його втягнення в протиправну діяльність (п. 6.8 наказу) [126];

– забезпечувати вжиття заходів щодо виявлення можливого негативного впливу на дитину повнолітніми особами внаслідок домашнього, сексуального насильства, злісного невиконання обов'язків з догляду за дитиною, зловживання опікунськими правами, що призвело до вчинення нею кримінального правопорушення (п. 6.9 наказу) [126];

— ювенальним прокурорам підтримувати публічне обвинувачення, забезпечувати участь у розгляді клопотань про звільнення осіб від кримінальної відповідальності, застосування, продовження, зміну або припинення примусових заходів медичного та виховного характеру, у судовому провадженні за нововиявленими або виключними обставинами, під час вирішення питань про застосування амністії та пов'язаних із виконанням судових рішень, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (п. 8 наказу) [126].

Безпосереднє виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей та протидії насильству слід доручати прокурорам, які мають високі моральні, ділові та професійні риси (ювенальні прокурори) [100, с. 47].

Слід зауважити, що, згідно з ч. 4 ст. 28 КПК України, кримінальне провадження щодо особи, яку тримають під вартою, неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснено невідкладно й розглянуто в суді першочергово [71].

Главу 38 КПК України присвячено регламентації кримінального провадження щодо неповнолітніх. Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, зокрема якщо кримінальне провадження здійснюють щодо декількох осіб, щонайменше одна з яких є неповнолітньою, здійснює слідчий, дізнавач, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, зокрема під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд і всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи під час прийняття процесуальних рішень, уживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього (ч. 2 ст. 484 КПК України) [71].

Перелічені й інші положення, закріплені в нормативно-правових актах, обумовлюють забезпечення ефективної роботи, а її запорукою є забезпечення взаємодії зі слідчим, що здійснює кримінальне провадження, й іншими компетентними суб'єктами. Взаємодія може відбуватися в процесуальній формі (наприклад, шляхом надання обґрунтованих вказівок слідчому (ст. 36 КПК України), проведення прокурором у кримінальному провадженні слідчих (розшукових), процесуальних дій особисто й у непроцесуальній формі – шляхом проведення робочих нарад, зустрічей, планування розслідування в кримінальному провадженні.

В. В. Шмітько доволі аналізує поняття взаємодії слідчого та прокурора в кримінальному провадженні в доволі широкому значенні. Дослідник стверджує, що в цьому контексті аксіомою є те, що з метою отримання запланованого результату з метою здобуття достатніх доказів для доведення в суді вини особи такі дії мають відбуватися в плідній взаємодії слідчого та прокурора від початкової до кінцевої стадій досудового розслідування. У межах початкової фази взаємодії слідчого та прокурора в будь-якому кримінальному провадженні передумовою є виконання положень, передбачених у ч. 6 та 7 ст. 214 КПК України, відповідно до яких слідчий невідкладно в письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 цієї статті. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дня внесення таких відомостей, дотримуючись правил підслідності, передати наявні в нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування [186, с. 104].

З огляду на вимоги ч. 3 ст. 214 КПК України й положення ст. 37, 39 КПК України, взаємодія органу досудового розслідування та органу прокуратури переважно розпочинається після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а також можлива безпосередньо перед відкриттям кримінального провадження. Наприклад, у разі участі слідчого (або прокурора) у

проведенні огляду місця події перед внесенням відомостей до ЄРДР, взаємодія між цими суб'єктами відбувається і до початку кримінального провадження шляхом забезпечення якісного проведення цього огляду – дослідження обстановки місця події, ретельного фіксування вчиненого кримінального правопорушення та його слідів, що надасть можливість фахово визначити попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення тощо [186, с. 104].

Надалі (після внесення відомостей до ЄРДР) взаємодія між конкретним слідчим і прокурором починається після визначення їх у певному кримінальному провадженні як слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, і прокурора – процесуального керівника відповідно [186, с. 104].

Від початку визначення відповідними процесуальними рішеннями в кримінальному провадженні конкретних слідчих і прокурорів, з огляду на зміст їхніх процесуальних статусів, обсяг повноважень, прав й обов'язків, створюють передумови для першочергових організаційно-правових основ щодо їх подальшої взаємодії [186, с. 104].

Покладення на прокурорів організації досудового розслідування, зазначає А. В. Лапкін, разом із процесуальним керівництвом дає змогу розглядати діяльність прокурора в досудовому кримінальному провадженні з позицій менеджменту досудовим розслідуванням. Для підвищення ефективності організаційного аспекту діяльності прокурора в досудовому розслідуванні постає необхідність законодавчої регламентації відповідних повноважень прокурора як менеджера досудового розслідування [74, с. 201]. Аналіз законодавства та практики засвідчує, що, крім головної функції процесуального керівництва, прокурор реалізує й інші функції, спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження, які передбачають взаємодію зі слідчим й іншими суб'єктами правоохоронної діяльності.

Ми поділяємо думку І. В. Басистої, В. І. Галагана, Ж. В. Удовенко про те, що внесення відомостей до ЄРДР дає змогу прокурору здійснювати свою процесуальну діяльність у межах першої стадії кримінального провадження – досудового розслідування. Проводячи всі дії, передбачені ч. 2 ст. 36 КПК України, здійснюючи інші повноваження, визначені для нього цим Кодексом, прокурор,

незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України чи адміністративної посади, яку він обіймає в прокуратурі, реалізуючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, апріорі не виходить за межі наданих йому повноважень [3, с. 24].

Тому як під час реалізації функцій процесуального керівництва, так і залучення чи безпосереднього проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій прокурором відбувається взаємодія зі слідчим, що відображається і в процесі криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

2) слідчий взаємодіє зі спеціалістом-криміналістом.

У дослідженні ми зазначали, що безпосередньо реалізує завдання криміналістичного забезпечення в кримінальному провадженні такий компетентний суб'єкт, як спеціаліст-криміналіст.

Спеціаліст-криміналіст у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові слідчого підрозділу. Працівники поліції в межах компетенції зобов'язані надавати спеціалісту-криміналісту всебічну допомогу у виконанні його обов'язків. Спеціаліст-криміналіст зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного слідчого підрозділу, його заступників, слідчих у встановлені строки й у визначеному законодавством порядку.

Спеціаліст-криміналіст, залучений до проведення слідчих (розшукових) дій у порядку, передбаченому ст. 71 КПК України:

- прибуває на місце проведення слідчих (розшукових) дій з необхідними техніко-криміналістичними засобами й витратними матеріалами;
- перед початком огляду ознайомлюється з обставинами події, пропонує слідчому план огляду місця події, межі території огляду місця події, а також застосування конкретних науково-технічних засобів для виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації;
- перед застосуванням техніко-криміналістичних засобів повідомляє слідчому їх характеристики, модель і серійний номер за його наявності;

– надає допомогу слідчому з виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації;

– застосовує техніко-криміналістичні засоби, зокрема фото- і відеотехніку, безпілотні літальні апарати, технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання, прилади швидкого встановлення геномної інформації людини, засоби для експрес-аналізу, пристрої копіювання цифрової інформації, пошукові й інші прилади з метою фіксації слідової інформації;

– надає консультації за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів, спрямовує увагу слідчого на фактичні дані, що можуть мати значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

– під час огляду надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі інформації щодо знайдених слідів і речових доказів, а також (за потреби) в упакуванні об'єктів;

– за запитом слідчого надає фотографії в електронній формі або виготовляє фототаблицю слідчої (розшукової) дії;

– після закінчення чергування доповідає про результати виконаної роботи керівникові підрозділу криміналістичного забезпечення;

– здійснює відбір біологічного матеріалу в осіб і встановлює його генетичні ознаки (геномну інформацію) із застосуванням приладів швидкого встановлення геномної інформації людини у випадках, передбачених ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (за наявності відповідних технічних засобів);

– з метою встановлення зв'язків між даними, що можуть мати значення для кримінального провадження, проводить перевірки їх за ІП «СЛІД» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» та надає інформацію за результатами перевірок з ІП «СЛІД».

Облік участі спеціалістів-криміналістів у слідчих (розшукових) діях як спеціалістів і збереження мультимедійної інформації здійснюють в ІП «СЛІД» [125].

Відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в

запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні від 7 липня 2017 року № 575 [37], до складу слідчо-оперативної групи входять слідчий (дізнавач), працівник оперативного підрозділу, спеціаліст-криміналіст, а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою. На місці події спеціаліст-криміналіст виконує низку важливих завдань, пов'язаних із роботою з криміналістично значущою інформацією та визначеною за змістом нормативно-правових актів [37].

Слід зауважити, що взаємодія слідчого зі спеціалістом-криміналістом у процесі криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх є однією з найширшою за виконуваними завданнями та ключовою стосовно збирання, дослідження та використання криміналістично значущої інформації.

Слідчий взаємодіє зі спеціалістом-криміналістом у процесі криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх у таких формах:

1) під час криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, освідування, інших видів огляду; допиту учасників кримінального провадження, зокрема неповнолітнього; обшуку; слідчого експерименту; пред'явлення для впізнання; зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; отримання зразків для експертизи; призначення судової експертизи);

2) під час криміналістичного забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

3) під час криміналістичного забезпечення проведення інших процесуальних дій, передусім що спрямовані на збирання доказів (наприклад, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України) й окремих заходів забезпечення кримінального провадження

(тимчасового доступу до речей і документів (глава 15 розділу 2 КПК України); затримання уповноваженою службовою особою (ст. 191, ст. 208 КПК України).

Глава II Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [42], регламентує порядок залучення інспекторів-криміналістів для участі в проведенні огляду місця події. Інспектори-криміналісти (згідно зі змінами нормативно-правового регулювання, слід використовувати термін «спеціалісти-криміналісти» – *І. Ч.*) у своїй діяльності безпосередньо підпорядковуються та підзвітні начальникові органу досудового розслідування. Вони зобов'язані виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені строки й у визначеному законодавством порядку. Спеціалістів-криміналістів залучають до участі в складі слідчо-оперативної групи для проведення огляду місця події за рішенням керівника слідчого підрозділу. Спеціалісти-криміналісти, які залучені до участі в проведенні огляду місця події, повинні мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації. Під час проведення огляду місця події спеціалісти-криміналісти дотримуються вимог, визначених у розділі IV цієї Інструкції. Режим роботи спеціалістів-криміналістів визначає керівництво слідчого підрозділу відповідно до норм законодавства [42].

Проблемним питанням, яке потребує остаточного нормативно-правового врегулювання, є використання довідок й інших документів, складених за результатами діяльності спеціаліста-криміналіста, як доказової інформації в кримінальному провадженні.

Згідно з ч. 1 ст. 99 КПК України, до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису й інші носії інформації (зокрема комп'ютерні дані);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України;

3) складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок;

5) довідки, висновки й інші документи спеціалістів [71].

Ми поділяємо думку щодо необхідності подальших напрацювань з приводу цього питання, адже довідка, висновок чи інший документ спеціаліста як важливе джерело криміналістично значущої інформації повинен мати належну правову регламентацію в КПК України [180, с. 47]. Слушною з цього приводу є думка Е. Б. Сімакової-Єфремян про те, що висновок спеціаліста за сутністю нічим не відрізняється від висновку експерта, оскільки до нього законодавець встановив ті самі вимоги, тільки щодо встановлення фактів й обставин кримінального проступку, а не злочину, що ставить під сумнів доцільність закріплення такого джерела доказів у КПК України [138, с. 115–118].

Вважаємо необхідним продовження роботи щодо нормативно-правової регламентації «довідки, висновку й інших документів», складених за результатами проведених криміналістичних досліджень спеціалістом, як джерела доказів у кримінальному провадженні;

3) *слідчий взаємодіє з працівником Експертної служби МВС України.* Питання залучення спеціалістів й експертів, функції яких можуть виконувати працівники Експертної служби МВС України до досудового розслідування, посідають важливе місце в проблематиці взаємодії.

Видається слушною думка С. М. Науменка, що, взаємодіючи з правоохоронними органами, судові експерти наділені певним обсягом повноважень, які стосуються переважно їх участі в кримінальному провадженні, їх доволі детально визначено в законодавстві. Усі права й обов'язки в досліджуваній сфері доцільно розглядати через їх поділ на ті, які необхідні їм для проведення

повного, усебічного й об'єктивного дослідження, і ті, які визначають їхні можливості під час участі в кримінальному провадженні. Водночас з метою вдосконалення компетенції експерта під час взаємодії з правоохоронними органами деякі повноваження потребують уточнення [92].

Влучною є думка С. І. Перліна, що нормативні й організаційні проблеми взаємодії слідчого з працівниками Експертної служби МВС України не набули належного теоретичного розроблення, що призводить до суттєвих складнощів у практичній діяльності. Низка питань правового й організаційного характеру залишається невирішеною, що стримує повноцінне використання можливостей спільної діяльності цих суб'єктів, підвищення її результативності [104, с. 273].

Згідно з Положенням про Експертну службу МВС України 2015 року [109], Експертна служба МВС України виконує широке коло покладених завдань:

1) здійснює судово-експертну діяльність, проводить судову експертизу в кримінальному й виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення;

2) забезпечує в межах повноважень функціонування криміналістичного обліку та перевірку за ним, а також натурних зразків або каталогів продукції, технічної документації, іншої інформації, необхідної для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи;

3) забезпечує участь судових експертів і фахівців установ Експертної служби МВС як спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду відповідно до законодавства;

4) проводить оцінку майна, майнових прав і здійснює професійну оціночну діяльність, здійснює рецензування звітів про оцінку майна (акта оцінки майна), надає висновки в межах повноважень, визначених законодавством;

5) забезпечує проведення відстрілювання вогнепальної зброї та огляд її технічного стану;

6) проводить оцінку відповідності (випробувань, сертифікації, інспектування), розглядає та погоджує проекти технічних умов, іншу технічну та

конструкторську документацію на продукцію, процеси й послуги, виконує інші роботи в межах своєї компетенції;

7) організовує та забезпечує в установленому порядку навчання (підготовку, стажування, курсові збори) й атестацію працівників установ Експертної служби МВС, яких залучають для проведення судової експертизи та/або які беруть участь у розробленні теоретичної та науково-методичної бази судової експертизи;

8) веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС;

9) організовує матеріально-технічне й інше ресурсне забезпечення установ Експертної служби МВС;

10) упроваджує єдину систему управління установами Експертної служби МВС;

11) узагальнює та забезпечує спільне використання судово-експертної практики;

12) здійснює міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи та криміналістики відповідно до законодавства України;

13) проводить науково-дослідну, науково-методичну й інформаційну діяльність у галузі судової експертизи та криміналістики;

14) розробляє та в установленому порядку вносить пропозиції з удосконалення законодавства, інших нормативно-правових і нормативно-технічних документів;

15) виконує в межах своєї компетенції інші роботи й надає платні послуги відповідно до законодавства України [109].

Цей перелік завдань Експертної служби МВС України є доволі широким, тому зосередимо увагу на висвітленні проблематики в межах предмета дослідження. Ідеться про нормативно-правову регламентацію взаємодії слідчого та працівників Експертної служби МВС України, яких може бути залучено як спеціалістів, так і як експертів під час криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми.

Акцентуємо на проведенні слідчих (розшукових) дій, передусім – огляду місця події.

Згідно з Інструкцією про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [42], у межах розділу III Інструкції регламентовано порядок залучення працівників і спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС для участі в проведенні огляду місця події.

Працівники та спеціалізовану пересувну лабораторію Експертної служби МВС можуть залучати до участі в проведенні огляду місця події в кримінальному провадженні за письмовим (як виняток – за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов’язки, у разі виникнення об’єктивних обставин, пов’язаних із вчиненням: убивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, із застосуванням вогнепальної зброї; розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами; зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки; дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п’ятьох й більше осіб; пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п’ятьох і більше осіб; вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв. За фактами вчинення інших злочинів (кримінальних правопорушень) спеціалізовану пересувну лабораторію залучають за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов’язки [42].

Рішення про доцільність залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні огляду місця події приймає керівництво відповідного підрозділу Експертної служби МВС спільно з керівництвом органів досудового

розслідування, з огляду на категорію вчиненого злочину, об'єктивні обставини та необхідність застосування відповідних спеціальних знань [42].

Серед підстав залучення працівників Експертної служби МВС України та спеціалізованої пересувної лабораторії, що стосуються вчинення кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх, називають таку, як «зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки». Проте внаслідок того, що всі тяжкі й особливо тяжкі кримінальні правопорушення, що вчиняють як щодо неповнолітніх, так і за їх участю, викликають особливий суспільний резонанс, вимагають швидкого й ефективного досудового розслідування та судового розгляду, що безпосередньо залежить від якісно зібраної та дослідженої спеціалістами з використанням сучасного арсеналу техніко-криміналістичних засобів криміналістично значущої інформації. Тому, на нашу думку й думку опитаних практиків (додатки А, Б), перелічені підстави залучення працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів і спеціалізованої пересувної лабораторії слід розширити. Видається доцільним доповнити розділ III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [42], такою підставою залучення, як «вчинення неповнолітньою особою або щодо неповнолітньої особи тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, що пов'язано із застосуванням насильства». Таку думку поділяють респонденти (84,2 % слідчих, 88,9 % спеціалістів-криміналістів, 86,5 % працівників Експертної служби МВС України, 74,0 % прокурорів, 74,3 % суддів).

Однак регламентація в Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події [42] можливості залучення до огляду місця події лише пересувної лабораторії зумовлює дискусійність питання щодо можливості залучення окремого працівника

Експертної служби МВС України як спеціаліста до огляду місця події. Крім того, пересувна лабораторія є власне засобом техніко-криміналістичного забезпечення, тому акцент має бути на залученні саме суб'єкта взаємодії – працівника Експертної служби МВС України, а вже вибір техніко-криміналістичних засобів спеціалістом буде залежати від виду кримінального правопорушення, слідчої ситуації, характеристики джерел слідової інформації тощо. Тож не слід обмежуватися залученням до огляду місця події спеціалізованих пересувних лабораторій Експертної служби МВС України, має йтися про залучення працівника Експертної служби МВС України як спеціаліста з відповідними техніко-криміналістичними засобами.

Отже, залучення експерта до проведення судової експертизи та спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій є однією з найпоширеніших процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених за участю неповнолітніх.

За результатами узагальнення матеріалів слідчо-експертної практики розслідування кримінальних правопорушень можна виокремити такі форми залучення працівників Експертної служби до досудового розслідування щодо неповнолітніх:

- залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як експертів шляхом призначення судової експертизи (93,7 % спеціалістів-криміналістів, 96,2 % працівників Експертної служби МВС України);

- залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як спеціалістів (участь у проведенні слідчих (розшукових) дій) (93,7 % спеціалістів-криміналістів, 76,9 % працівників Експертної служби МВС України);

- консультаційна діяльність працівників Експертної служби МВС України (93,7 % спеціалістів-криміналістів, 94,2 % працівників Експертної служби МВС України).

Слушно зауважує В. В. Коваленко, що спеціаліст, надаючи допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому дослідженні слідів,

може надати йому також консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження певних об'єктів, а також щодо кількості матеріалів, потрібних для проведення експертизи [51, с. 137].

М. Г. Щербаковський та М. Г. Чернець зазначають, що залучення спеціаліста до кримінального провадження позитивно позначається на розкритті й розслідуванні злочинів, забезпеченні прав учасників кримінального судочинства, отриманні якісної доказової інформації. Участь спеціаліста як одна із форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві спрямована на формування доказів у кримінальному провадженні [190, с. 405].

Тож обґрунтованою є потреба в підвищенні ефективності взаємодії між підрозділами криміналістичного забезпечення Національної поліції та підрозділами Експертної служби МВС, удосконаленні відповідної нормативно-правової бази, покращенні техніко-криміналістичного забезпечення (так вважають 95,2 % спеціалістів-криміналістів, 96,2 % працівників Експертної служби МВС України, додаток Б);

4) *слідчий взаємодіє з інспектором ювенальної превенції*. На сучасному етапі в структурі поліції основним виконавцем завдань із захисту прав і законних інтересів дітей та профілактики правопорушень серед них є підрозділи ювенальної превенції, які було утворено в липні 2017 року внаслідок реформування колишньої кримінальної міліції у справах дітей [49, с. 116].

Відповідно до розділу II Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044 [39], серед основних завдань підрозділів ювенальної превенції визначено такі:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних й адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов, які цьому сприяють, ужиття в межах компетенції заходів для їх усунення;
- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, і проведення з ними заходів індивідуальної профілактики;

- участь в установленні місцеперебування дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;
- ужиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, учиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми;
- ужиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, зокрема здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;
- провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти;
- взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади й місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і законних інтересів дітей;
- здійснення в межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання [39].

Отже, взаємодія слідчого з інспекторами підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України регламентована нормативно-правовими актами й за своєю природою є обов'язковою, це запорука ефективного розслідування та з'ясування всіх обставин кримінального провадження.

Для забезпечення взаємодії зі слідчим під час реалізації профілактичної діяльності важливо, що в розділі V Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044, запроваджено створення та функціонування профілактичного обліку дітей. З метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейський підрозділу ювенальної превенції заводить обліково-профілактичну справу та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми, що належить до Єдиної інформаційної системи МВС, дітей, щодо яких поліцейські ювенальної превенції здійснюють систему заходів з профілактичної роботи [39]. Отже, вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень є підставою для взяття такої дитини на профілактичний облік і застосування комплексу заходів реагування [49, с. 117].

Отже, можна виокремити такі основні форми взаємодії слідчого й інспектора підрозділу ювенальної превенції Національної поліції України в процесі реалізації криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх:

- спільна участь у реалізації профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження вчинення кримінальних правопорушень;

- ужиття заходів для запобігання та припинення кримінальних протиправних діянь за участю неповнолітніх і надання допомоги в розслідуванні відповідних фактів;

- участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до ст. 496, 500 КПК України;

5) слідчий взаємодіє з педагогом, психологом і лікарем.

Відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводять у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [71]. Згідно з ч. 1 ст. 227 КПК України, під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечують участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [71].

Додатково регламентує кримінальне провадження щодо неповнолітніх глава 38 КПК України. Згідно зі ст. 490 КПК України, допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом, у присутності захисника» [71]. Відповідно до ч. 1 ст. 491 КПК України, «якщо неповнолітній не досягнув шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря» [71].

Педагог, психолог і лікар є учасниками кримінального провадження, які володіють спеціальними знаннями, їх залучають у встановленому КПК України порядку, під час проведення слідчих (розшукових) дій вони набувають статусу спеціаліста.

Зосередимо увагу на таких носіях спеціальних знань, як педагог чи психолог, оскільки їх залучення в межах досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є доволі поширеним (додаток А). Залучений педагог чи психолог повинен відповідати комплексу вимог:

1) наявність педагогічної освіти й досвіду роботи за спеціальністю. Педагог повинен надати документ про освіту із зазначенням галузі знань і набуті спеціальності. Під час вивчення цього документа слід керуватися постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266. Цей нормативно-правовий документ містить визначення шифру галузі, найменування галузі знань, коду спеціальності й найменування спеціальності [121].

Педагог, якого залучають до кримінального провадження щодо неповнолітніх, повинен здобути освіту за такою галуззю знань, як А «Освіта» (спеціальність А1 «Освітні науки»; А2 «Дошкільна освіта»; А3 «Початкова освіта»; А4 «Середня освіта» (за предметними спеціальностями); А5 «Професійна освіта» (за спеціалізаціями); А6 «Спеціальна освіта» (за спеціалізаціями); А7 «Фізична культура і спорт»). Психолог повинен мати освіту за галуззю знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини» (спеціальність С4 «Психологія») [121].

За браку в спеціаліста, якого залучали до проведення слідчих (розшукових) дій, відповідних спеціальних знань, що підтверджують документами про отримання освіти, може поставати питання про допустимість доказів, отриманих у кримінальному провадженні. Крім документів про освіту, до матеріалів кримінального провадження слід додавати документи про досвід роботи відповідного педагога чи психолога із зазначенням вікової групи, з якою працює спеціаліст. Педагог і психолог повинні мати знання та навички роботи саме з віковою групою дітей, до якої належить неповнолітній учасник кримінального провадження [49, с. 143].

Відповідно до п. 2 Порядку реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 7 лютого 2023 року № 493/5/67/32 [112], психолог – це особа, яка має вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» (бакалавр, магістр) і включена до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги [112].

Реєстр психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, – це база даних, яку формує і веде Координаційний центр з надання правничої допомоги, у ньому містяться відомості про психологів, яких можуть залучати у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, до участі в кримінальних провадженнях за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги [112].

Л. Д. Удалова, О. В. Римарчук додають, що психолог – це особа, яка має вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» (бакалавр, магістр), включена до Реєстру психологів, володіє знаннями та навичками, необхідними для ефективної участі в слідчих (розшукових) і процесуальних діях із залученням неповнолітніх, малолітніх осіб, з огляду на їхні вікові та інші особливості й обставини правопорушення [154, с. 606].

Поняття «психолог» і виконувані ним завдання залежно від слідчої ситуації тлумачать за змістом профільних нормативно-правових актів. Відповідно до Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26 липня 2024 року

№ 2218/5/180/523/352-Н/1306 [113], психологом у контексті цього Порядку слід вважати співробітника Центру захисту дитини (за моделлю Барнахус) або іншого психолога, що має вищу освіту за спеціальністю «Психологія» (бакалавр, магістр), знання та навички, необхідні для ефективної участі в слідчій (розшуковій) та процесуальній дії за участю дитини, і має забезпечити її проведення з огляду на вікові й інші особливості дитини, а також обставини правопорушення [113].

Нині в Україні запроваджено Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, що передбачає добір кандидатів у психологи. Зокрема, претенденти зобов'язані успішно пройти конкурс з відбору психологів, порядок проведення якого встановлює Міністерство юстиції України за погодженням із МВС України, і бути включені до Реєстру психологів Координаційного центру з надання правничої допомоги. Зауважимо, що чинний кримінальний процесуальний закон не передбачає процесуальний порядок і критерії добору психологів та педагогів. Здебільшого органи досудового розслідування, прокуратура та суд обирали зазначених учасників за формальними ознаками наявності відповідного документа, який підтверджував би відповідний фах (освіту) [154, с. 606].

Ця проблема залишається актуальною, адже хоча законодавство безпосередньо не регламентує окреслене питання, вивчення емпіричних даних і криміналістичних рекомендацій переконує в необхідності врахування як профільної освіти залученого психолога до проведення слідчих (розшукових) дій, так і досвіду роботи з певною віковою групою дітей. Зазначені вимоги мають стосуватися й залучення до кримінального провадження педагога.

Згідно з розділом II Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, 2023 року [111], у Реєстр вносять такі дані про особу психолога: 1) прізвище, ім'я, по батькові психолога; 2) адміністративно-територіальні одиниці (місто, область

тощо), на території яких психолог здійснює свою діяльність; 3) телефон й електронна пошта; 4) загальний досвід роботи психологом на дату внесення до Реєстру; 5) загальний досвід роботи психологом з дітьми, вік дітей, з якими працює(вав) психолог на дату внесення до Реєстру; 6) відомості про конкурс з відбору психологів, за результатами якого психолога відібрано до Реєстру (дата й номер протоколу комісії з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, що містить інформацію про відібраних претендентів для включення до Реєстру); 7) інформація про внесення відомостей та останніх змін до Реєстру: дата й час внесення відомостей/останніх змін до відомостей Реєстру; прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) відповідального працівника Координаційного центру, який вніс відомості/останні зміни до відомостей Реєстру; 8) інформація про виключення психолога з Реєстру тощо [111].

Отже, акцентуємо на таких відомостях про особу психолога, які фіксують у Реєстрі як «загальний досвід роботи психологом з дітьми, вік дітей, з якими працює(вав) психолог на дату внесення до Реєстру». Ця обставина визначає обов'язок слідчого під час практичної діяльності враховувати зазначені відомості під час залучення психолога як спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, виконання інших завдань у процесі досудового розслідування та судового розгляду [164, с. 563]. Слід додати, що врахування таких обставин має бути обов'язковим і для педагога, що пов'язано з особливостями вікової педагогіки та психології.

Загалом запровадження Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, позитивно сприймають практики (94,7% слідчих, 96,0% прокурорів, 97,1 суддів (додаток А). Ці інновації позитивно позначаються і на процесі криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Адже такий психолог проходить професійний відбір – конкурс з відбору психологів, порядок

проведення якого встановлює Міністерство юстиції України за погодженням з МВС України, де комісія оцінює як формальні вимоги, так і професійні здібності, можливості виконувати поставлені завдання в системі ювенальної юстиції. Такі психологи сприяють виконанню завдань криміналістичного забезпечення, що полягає у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім підозрюваним, застосуванні методик виявлення брехні та її подолання, наданні психологічної допомоги та сприянні реалізації профілактичної діяльності слідчого, виправленні та соціалізації дитини, що перебуває в конфлікті із законом. Також психолог складає висновок про психологічний стан дитини, надає відповідні рекомендації.

Важливо, що згідно з ч. 1 ст. 99 КПК України, до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати: 5) довідки, висновки й інші документи спеціалістів [71]. Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [71]. Отже, психолог за результатами роботи з дитиною складає документ, який використовують у доказуванні в кримінальному провадженні.

Такі висновки чи довідка спеціаліста-психолога відображають характеристику психологічного стану дитини, містять рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій з дитиною, можуть надавати й певну орієнтуючу інформацію щодо події кримінального правопорушення для слідчого. Цей документ може бути предметом подальшого дослідження під час проведення судової психологічної або судової психолого-психіатричної експертизи. Психолог може надати допомогу в оцінці висновку судово-психологічної експертизи та показань неповнолітнього, наданих під час проведення допитів, результатів проведення інших слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім.

Тож постає питання про доцільність запровадження аналогічного Реєстру педагогів і лікарів, яких залучають до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги. Адже на практиці слідчі нерідко вимушені формально вирішувати це питання, залучаючи педагога чи лікаря за принципом,

«якого можливо», а не якого доцільно з огляду на індивідуальні особливості дитини. Крім того, можуть залучатися педагога чи психолога із середовища неповнолітнього: педагога зі школи, де навчається підліток; лікаря з медичної установи, де дитина проходить лікування. Така ситуація може не лише перешкодити встановленню психологічного контакту з неповнолітнім учасником кримінального провадження, а й загрожувати розголошенню таємниці досудового розслідування. Доцільно опрацювати питання щодо створення таких реєстрів педагогів і психологів, яких може залучати слідчий задля надання допомоги в проведенні слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім підозрюваним. Можливим є варіант визначення закладів освіти й медичних установ, де на підставі укладених договорів про співробітництво слідчий за потреби може звертатися й отримувати необхідну допомогу.

Постає потреба й у додатковому навчанні психологів, педагогів, лікарів, яких залучають до виконання завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження, з метою підвищення компетентностей щодо комунікації з дітьми в конфлікті із законом і підвищення ефективності взаємодії зі слідчим.

Також слід зауважити, що в ст. 491 глави 38 КПК України, яка регулює питання участі педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, міститься правило, що участь цих спеціалістів на допиті забезпечують, по-перше, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника, по-друге, якщо неповнолітній не досягнув віку 16-ти років або якщо його визнано розумово відсталим. У юридичній науці щодо конкуренції загальних і спеціальних норм ідеться про конкуренцію однорівневих правових норм за горизонталлю, де спеціальні норми конкретизують зміст загальноправових положень, їх приймають з метою досягнення загальною нормою максимальної ефективності, урахування специфічних суспільних відносин, які вона регулює, а тому спеціальна норма має пріоритет перед загальною. Тож, обираючи варіант вирішення питання участі педагога, психолога, лікаря в проведенні слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього підозрюваного, зокрема допиту, слід керуватися, на перший погляд, вимогами норми спеціальної

ст. 491 КПК України. В іншому випадку виникає ситуація, коли щодо інших слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього участь зазначених спеціалістів на вимогу ст. 227 КПК України є обов'язковою, а в допиті неповнолітнього підозрюваного – з огляду на вимоги ст. 491 КПК України [133, с. 106]. В. В. Романюк вважає, що це правова колізія, яка, з огляду на зазначені вище висновки щодо важливого значення участі педагога та психолога в досліджуваному провадженні, має негативний характер як для захисту прав неповнолітнього підозрюваного, так і для ефективності цього провадження [133, с. 106]. Як шлях подолання цієї колізії В. В. Романюк пропонує, по-перше, ст. 227 КПК України викласти в редакції, яка передбачала б закріплення обов'язковості участі законного представника, педагога, психолога або лікаря в процесуальних, а не лише слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи; по-друге, у ст. 490 КПК України додати посилання на ст. 226, 227 цього Кодексу; по-третє, ст. 491 КПК України викласти в іншій редакції з назвою «Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх» [133, с. 107].

Ми поділяємо думку вченого, адже побудова системи ювенальної юстиції (ювенальна юстиція – спеціалізована система правосуддя для неповнолітніх) [62], згідно з Концепцією реформування кримінальної юстиції України 2008 року, іншими міжнародними та державними планами і програмами реалізації кримінального судочинства щодо неповнолітніх, передбачає розроблення спеціальної процедури ювенальної юстиції, що дасть змогу враховувати права й інтереси неповнолітніх [62]. Такий підхід передбачає комплексне і системне вдосконалення кримінального процесуального законодавства та криміналістичних рекомендацій щодо посилення забезпечення прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх – як тих, що перебувають у контакті із законом, так і тих, що перебувають у конфлікті з ним.

З цього приводу, а саме вдосконалення порядку залучення педагогів і психологів до кримінального провадження, прийнято низку нормативно-правових актів, які спрямовані на підвищення ефективності виконання завдань

кримінального провадження, зокрема за напрямом криміналістичного забезпечення, однак вони стосуються переважно вдосконалення порядку кримінального судочинства щодо неповнолітніх свідків і потерпілих.

Це Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), затверджений наказом Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26 липня 2024 року № 2218/5/180/523/352-Н/1306 [113]. Слід уточнити, що цей Порядок визначає механізм реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), який упроваджується Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх. У межах цього Порядку «дитиною» слід розуміти малолітню або неповнолітню особу, яка є потерпілою від кримінального правопорушення або стала свідком його вчинення (п. 2) [113]. Власне Центр захисту дитини (за моделлю Барнахус) – це міждисциплінарний спеціалізований заклад/структурний підрозділ іншого закладу (відділ, відділення, сектор, дільниця тощо), який створено для проведення окремих слідчих (процесуальних) дій, передбачених КПК України, у дружньому до дитини середовищі й умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правничої, домедичної та інших видів допомоги й послуг дітям, які є потерпілими або стали свідками кримінальних правопорушень [113].

Позитивно сприймаючи функціонування центру захисту дитини (за моделлю Барнахус), уточнимо, що їх функціонування стосується неповнолітніх свідків і потерпілих у кримінальному провадженні. Однак загальні засади та принципи поведіння з неповнолітніми учасниками кримінального провадження (забезпечення найкращих інтересів дитини; заборони/недопущення дискримінації; забезпечення рівного доступу і ставлення до всіх дітей; забезпечення права дітей на участь у процесі прийняття рішень, які їх стосуються, відповідно до їх віку та рівня розвитку, права дітей бути почутими й отримувати інформацію; розумності

строків) [113], є актуальними й щодо поводження з неповнолітніми підозрюваними (обвинуваченими), підсудними.

Отже, підбиваючи підсумок, слід виокремити такі форми взаємодії слідчого із психологом, педагогом і лікарем під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх:

- 1) залучення слідчим педагога та психолога спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій;
- 2) надання консультацій в усній та письмовій формах;
- 3) залучення до проведення заходів, спрямованих на надання допомоги дитині, яка перебуває в конфлікті із законом;
- 4) призначення судових експертиз (судової психологічної, судової психолого-психіатричної, судово-медичної).

Коло суб'єктів, з якими взаємодіє слідчий у контексті виконання завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження, є значно ширшим.

Наприклад, обов'язковим складником є побудова взаємодії з органами опіки та піклування. Згідно зі ст. 55 Цивільного кодексу України, «опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки» [159].

Відповідно до ст. 56 КПК України, органами опіки та піклування є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад. Права й обов'язки органів, на які покладено здійснення опіки та піклування, щодо забезпечення прав й інтересів фізичних осіб, які потребують опіки та піклування, встановлюються законом та іншими нормативно-правовими актами [159].

Питання взаємодії висвітлено в нормах Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995) [124].

У ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» визначено органи та служби у справах дітей, спеціальні

установи й заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень.

Здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладено в межах визначеної компетенції на:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

уповноважені підрозділи органів Національної поліції;

приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;

школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;

спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;

притулки для дітей;

центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації незалежно від форми власності, окремі громадяни [124].

Проблеми криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх викликають занепокоєння, науково-дослідний інтерес і науково-дослідних установ на міжнародному та національному рівнях, яких теж можна розглядати як суб'єктів зовнішньої взаємодії з метою виконання спільних завдань інституту ювенальної юстиції.

Ідеться про діяльність Міжнародної асоціації кримінального права (IAPL/AIDP) (заснована в Парижі 14 березня 1924 року). Її сфера діяльності

охоплює: кримінальну політику та кодифікацію кримінального права; порівняльне кримінальне право; міжнародне кримінальне право (зі спеціалізацією в міжнародному кримінальному правосудді); права людини в здійсненні кримінального правосуддя [200]. Діяльність відбувається у формі Мережі AIDP з питань кримінального правосуддя, до якої входять такі члени: Міжнародний інститут вищих досліджень кримінальних наук Сіракузи (Італія), Коледж кримінально-правових наук (Пекін, Китай), Інститут міжнародних досліджень кримінальної політики (Гент, Бельгія), Європейська академічна мережа з кримінального права (Брюссель, Бельгія), Інститут іноземного та міжнародного права ім. Макса Планка (Фрайбург, Німеччина). Платформа, яку пропонує Мережа, слугує для обміну ідеями та спільної організації заходів (семінарів, круглих столів) [196].

Це міжнародні фонди, що мають на меті захищати права й інтереси дітей у суспільстві, зокрема UNICEF [206] – Дитячий фонд ООН, Консультативна місія Європейського Союзу в Україні [24] беруть активну участь у реалізації проєктів на території України, спрямованих на підвищення рівня безпеки дітей, забезпечення їхніх інтересів, удосконаленні усталених принципів правосуддя, дружнього до дитини.

Тобто йдеться про міжнародний і державний рівні організації взаємодії в процесі виконання завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх відповідно до різноманітних форм реалізації.

Висновки до розділу 3

1. У зв'язку з узгодженням національного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики з міжнародними стандартами, процес кримінального провадження щодо неповнолітніх постійно вдосконалюють, що привертає посилену увагу дослідників. Важливим є криміналістичне забезпечення цієї сфери. Одним з інноваційних напрямів криміналістичного забезпечення

кримінального провадження щодо неповнолітніх є дотримання міжнародних стандартів, залучення їх до національної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на її багатоаспектність, слід розглядати з різних позицій, відповідно до її нормативно-правового закріплення, теоретичного тлумачення і практичного втілення. Міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх ґрунтуються на положеннях міжнародного (Загальна декларація прав людини (1948), Декларація прав дитини (1959), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (1985), Конвенція про права дитини (1989), Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010)) та національного законодавства (Конституція України (1996), КПК України (2012), закони України «Про охорону дитинства» (2001), Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (2011)). По-друге, міжнародні та європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх ураховують особливості реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів.

З огляду на те, що поняття «міжнародні стандарти» за змістом є доволі широким, охоплює і поняття «європейські стандарти», у нашому дослідженні використано узагальнене поняття «міжнародні стандарти». Цікавим аспектом дослідження є відповідність системи криміналістичного забезпечення міжнародним стандартам.

Обґрунтовано, що міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх — це вимоги до діяльності уповноважених суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх і його криміналістичне забезпечення, які відповідають найкращим

міжнародним, європейським зразкам і залучені до національної правотворчої та правозастосовної діяльності.

У контексті формування міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх та їх упровадження до національної правотворчої та правозастосовної практики детально опрацьовано спільний наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 червня 2023 року № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» та на підставі додаткових теоретичних й емпіричних досліджень сформовано міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

2. Питання взаємодії, її організаційно-тактичних засад традиційно охоплені предметом криміналістики, їх досліджують у контексті висвітлення проблематики криміналістичного забезпечення, зокрема кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Необхідною є взаємодія слідчого з представниками правоохоронних і державних органів, підприємств, установ й організацій як на місцевому, так і регіональному, державному та міжнародному рівнях.

Питання взаємодії є складником дослідження криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, а саме:

1) взаємодія є складовою проблематики тактико-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Це питання встановлення психологічного контакту, реалізації інших тактичних прийомів як з учасниками кримінального провадження, зокрема неповнолітнім, так і реалізації організаційно-управлінських тактичних прийомів з окремими представниками правоохоронних і державних органів, спеціалістами (педагогом, психологом), представниками громадськості; питання взаємодії важливі під час планування проведення слідчих (розшукових) дій та розслідування кримінального

правопорушення, організаційного забезпечення цих процесів; взаємодія спрямована на організацію ефективної діяльності слідчо-оперативної групи, сумлінного виконання поставлених завдань її членами тощо;

2) питання взаємодії важливі в контексті формування методико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Висвітлення питань взаємодії є обов'язковим для формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених за участю неповнолітніх, а також окремих видових криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, де критерієм для виокремлення є різні криміналістично значущі ознаки, пов'язані з особою неповнолітнього правопорушника.

Окреслено проблематику удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії слідчого з такими суб'єктами, як прокурор, психолог, педагог, лікар, інспектор ювенальної превенції, спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НПУ, працівник Експертної служби МВС України.

Розтягнуто дискусійні питання за напрямом взаємодії, сформовано пропозиції щодо напрямів їх вирішення. Наприклад, регламентація в Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події 2015 року – порядку залучення до огляду місця події лише пересувної лабораторії – порушує закономірне питання: чи є нормативно визначена можливість залучення власне працівника Експертної служби МВС України як спеціаліста до огляду місця події? Крім того, пересувна лабораторія є власне засобом техніко-криміналістичного забезпечення, тому акцент має бути на залученні саме суб'єкта взаємодії – працівника Експертної служби МВС України, який володіє арсеналом техніко-криміналістичних засобів. Тож не слід обмежуватися залученням до огляду місця події спеціалізованих пересувних лабораторій, має йтися про залучення працівника Експертної служби МВС України як спеціаліста з відповідними техніко-криміналістичними засобами.

Щодо залучення педагога та психолога до проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх виокремлено проблему, пов'язану з тим, що хоча законодавство безпосередньо не регламентує це питання, вивчення емпіричних даних і криміналістичних рекомендацій засвідчує необхідність урахування як профільної освіти залученого психолога та педагога до проведення слідчих (розшукових) дій, так і досвіду роботи з певною віковою групою дітей.

Розглянуто й інші проблемні питання реалізації взаємодії слідчого з іншими компетентними суб'єктами, спрямовані на вдосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення, проведено емпіричні дослідження та запропоновано вирішення нового наукового завдання, суть якого полягає в усебічному дослідженні криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій за цим напрямом.

За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі висновки:

1. На підставі вивчення наукових праць учених з'ясовано, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх було предметом наукового пошуку. Однак недостатньо висвітленими є криміналістичні особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, що засвідчує необхідність подальшого дослідження порушеної теми.

Наукові дослідження, які висвітлюють питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, відображають проблематику у межах двох блоків:

а) стан наукових досліджень проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження (О. Л. Дульський, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Ю. М. Мирошніченко, І. В. Пиріг, В. М. Стратонов, З. М. Топорецька, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, В. В. Юсупов, В. Ю. Шепітько);

б) стан наукових досліджень проблем реалізації кримінального провадження щодо неповнолітніх (О. Ф. Вакуленко, Є. М. Гідулянова, О. Л. Камінська, О. О. Кочура, О. А. Нагорнюк-Данилюк, М. О. Пасека, В. В. Романюк, С. В. Харченко, О. Ю. Хахуцяк, К. О. Юсупова).

Утім власне криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх не було предметом окремого наукового аналізу.

На підставі вивчення думок вчених, поняття «криміналістичне забезпечення» з теоретичного погляду схарактеризовано як окреме вчення науки криміналістики, що спрямовано на формування наукового підґрунтя для застосовуваних криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності за динамічних умов,

пов'язаних зі змінами законодавства, науково-технічним прогресом, реалізацією актуальних завдань суспільства і завдань кримінального провадження. З практичного погляду має йтися про застосування криміналістичних засобів, методів і прийомів діяльності в кримінальному провадженні, які реалізують правоохоронні органи (сторона обвинувачення), адвокатура (сторона захисту) і суд (органи правосуддя). Власне криміналістичне забезпечення має таку структуру: теоретичною основою є загальна теорія криміналістики і три структурні елементи: криміналістична техніка (техніко-криміналістичне забезпечення), криміналістична тактика (тактико-криміналістичне забезпечення), криміналістична методика (методико-криміналістичне забезпечення). Особливою є сфера реалізації криміналістичного забезпечення – кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

2. Комплексно проаналізовано правові засади криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Посилену увагу в законодавстві спрямовано на дотримання прав і свобод дитини як члена суспільства й неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження. Окрему групу нормативно-правових актів становлять ті, які регламентують питання криміналістичного забезпечення.

Нормативно-правові акти, які регламентують криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, систематизовано за такими групами:

1) нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус дитини як члена суспільства й представника правової держави (Конституція України, Сімейний кодекс України 2002 року, Цивільний кодекс України 2003 року, Закон України «Про охорону дитинства» 2001 року);

2) нормативно-правові акти, які регламентують правовідносини з дитиною під час виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень (Конституція України, КПК України, закони України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» 1995 року, «Про Національну поліцію» 2015 року, «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2017 року, Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції

на період до 2028 року, Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України 2017 року, наказ МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» 2017 року, наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» 2023 року тощо);

3) нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус неповнолітнього як особливого учасника кримінального провадження та визначають засади кримінального провадження щодо неповнолітнього (Конституція України, КПК України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року);

4) нормативно-правові акти, які регламентують питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження (КПК України, закони України «Про судову експертизу», «Про Національну поліцію» 2015 року, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень 1998 року, наказ МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» 2017 року, Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» 2020 року тощо).

Комплексний підхід дав змогу сформулювати пропозиції до врегулювання окресленої сфери правовідносин.

Ключове значення як правова основа має КПК України, що регламентує особливості реалізації прав, свобод й обов'язків неповнолітнього підозрюваного, проведення процесуальних дій за його участю, з огляду на практику Європейського суду з прав людини. Акцентовано на дотриманні положень міжнародного права, які є частиною правової системи України (Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») 1985 року).

Особливий правовий статус неповнолітнього підозрюваного відповідає засадам кримінального провадження, а також ураховує особливості, пов'язані з додатковим забезпеченням його прав і свобод (глава 2 КПК України). Такі засади охоплюють як досудове розслідування, так і судовий розгляд.

3. Актуальність вивчення іноземного досвіду криміналістичного забезпечення щодо неповнолітніх пов'язана з тим, що врахування останніх тенденцій розвитку світової практики й досвіду розвинених демократичних держав є необхідним для визначення стратегії національного криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, оскільки дасть змогу задіяти всі механізми, що забезпечать динамічне вдосконалення правотворчої та правозастосовної практики.

Опрацьовано іноземний досвід криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх з метою визначення особливостей його залучення до національної правозастосовної практики. Вивчено досвід реалізації криміналістичного забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх на прикладі низки іноземних держав (Австралія, Велика Британія, Канада, Грузія, Франція, Німеччина).

На підставі здійснених досліджень виокремлено засади, які комплексно з позицій кримінального процесу та криміналістики має бути враховано під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, утілюють найкращий досвід провідних іноземних держав:

- слідчі й інші процесуальні дії за участю неповнолітньої особи мають проводити виключно спеціально уповноважені ювенальний слідчий, дізнавач, прокурор, які є компетентними та пройшли спеціалізоване навчання, а судовий розгляд таких справ має відбуватися в системі ювенальної юстиції;

- забезпечувати спілкування та проведення з неповнолітнім слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в умовах дружнього середовища до дитини, ураховуючи за необхідності особливі потреби певних категорій неповнолітніх – з інвалідністю, з особливостями розвитку, малолітніх;

– залучати можливості техніко-криміналістичного забезпечення, судових експертиз задля повного й об’єктивного з’ясування всіх обставин кримінального провадження за участю неповнолітніх.

4. Виокремлено напрями реалізації техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, з огляду на інноваційні підходи до виконання поставлених завдань:

а) створення умов для проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх:

– використання слідчих валіз різної комплектації, пересувних криміналістичних лабораторій (містять комплекти пошукових засобів для роботи з трасологічними слідами, мікрооб’єктами, документами, трупом, біологічними слідами для ДНК-досліджень, комплекти фото- й відеотехніки, БПЛА, освітлювальну апаратуру, набори інструментів, пакувальних засобів, засоби зв’язку тощо). На початковому етапі розслідування під час огляду місця події застосування техніко-криміналістичних засобів сприяє отриманню первинної інформації, на підставі аналізу якої можна висунути версії про причетність до вчинення кримінального правопорушення неповнолітнього;

– проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми в межах «зеленої кімнати», що відбувається згідно зі спеціально розробленою методикою, за комплексного техніко-криміналістичного забезпечення (укомплектовані терапевтичний зал і робоче приміщення, розділені «венеційським склом», належне освітлення, засоби відеозапису);

– пред’явлення для впізнання неповнолітнього підозрюваного поза візуальним спостереженням з метою реалізації процесуальних і тактичних завдань передбачає техніко-криміналістичне забезпечення, що полягає в облаштуванні двох спеціальних приміщень, розділених перегородкою зі спеціального скла, прозорого з одного боку, за наявності належного освітлення, якісної і повної відеофіксації слідчої (розшукової) дії;

б) фіксація перебігу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх:

– техніко-криміналістичне забезпечення підготовки як протоколу, так і додатків до нього. Обґрунтовано обов'язковість застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім підозрюваним, що передбачає дотримання вимог до засобу відеозапису й рекомендацій до процесу відео фіксації, а також збереження отриманих результатів. Окрім загальних вимог, слід ураховувати тактичні особливості застосування відеозапису, пов'язані з недопущенням створення напруження, перешкоджання встановлення психологічного контакту, обмеження ініціативи неповнолітнього учасника слідчої (розшукової) дії;

– проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім у режимі відеоконференції за неможливості безпосередньої участі неповнолітнього в досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин (перебування на стаціонарному лікуванні, територіальна віддаленість тощо). Слід забезпечити наявність спеціальних технічних засобів та їх використання з дотриманням криміналістичних рекомендацій. Використання в дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій має забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку;

в) ведення систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків. З огляду на соціально-демографічні дані та криміналістичні ознаки, ведуть і використовують під час розслідування:

– профілактичний облік і зняття з профілактичного обліку дітей, щодо яких заведено обліково-профілактичну справу;

– інформаційну підсистему «СЛІД», що належить до інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» Єдиної інформаційної системи МВС України;

– криміналістичні обліки Експертної служби МВС України;

г) залучення спеціальних знань, зокрема відповідних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, які використовують власний «арсенал» засобів техніко-криміналістичного забезпечення. Під час розслідування

кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, залучають доволі широкий перелік спеціалістів, серед них:

- спеціаліст-криміналіст – з метою виявлення, вилучення, дослідження і використання криміналістично значущої інформації під час проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій (97,4 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

- працівник Експертної служби МВС України – для ефективного виявлення криміналістично значущої інформації з використанням найсучасніших можливостей техніко-криміналістичного забезпечення та попереднього криміналістичного дослідження об'єктів (89,5 % слідчих, 78,0 % прокурорів, 85,7 % суддів);

- судово-медичний експерт – за умови проведення огляду трупа, виявлення частин розчленованого трупа та в інших випадках залучення спеціальних знань із галузі судової медицини (15,8 % слідчих, 12,0 % прокурорів, 8,6 % суддів);

- кінолог зі службовим собакою – з метою розшуку правопорушника, слідів кримінального правопорушення «за гарячими слідами» (10,5 % слідчих, 18,0 % прокурорів, 17,1 % суддів);

- вибухотехнік – у разі наявності інформації про загрозу або вчинення вибуху, підпалу або інших дій, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами (9,5 % слідчих, 12,0 % прокурорів, 8,6 % суддів);

- спеціаліст у сфері інформаційних технологій – для розслідування кримінальних правопорушень, механізм реалізації яких пов'язаний з використанням комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а також виявлення, вилучення та дослідження електронних (цифрових) слідів (53,2 %, 64,0 % прокурорів, 77,1 % суддів);

- психолог – для надання психологічної допомоги дитині, встановлення психологічного контакту з неповнолітнім, формування висновку про його психологічний стан, допомоги слідчому в отриманні показань від неповнолітнього підозрюваного про подію кримінального правопорушення (98,7 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

– педагог – для надання методичної допомоги під час розслідування, встановлення психологічного контакту з дитиною, допомоги слідчому у формуванні характеристики неповнолітнього підозрюваного (46,3 % слідчих, 54,0 % прокурорів, 68,6 % суддів);

– лікар – для надання медичної допомоги під час розслідування, встановлення криміналістично значущої інформації шляхом застосування знань у галузі медицини (13,7 % слідчих, 26,0 % прокурорів, 28,6 % суддів);

д) залучення експертів і проведення експертиз. Під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, проводять значну кількість експертних досліджень, з огляду на різноманіття їх класифікації та за умови відповідності експертній методиці: криміналістичні, товарознавчі, психологічні, судово-медичні, судово-психіатричні тощо.

5. До засобів тактико-криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх віднесено тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції, а також виокремлено тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

Слідчі (розшукові) дії щодо неповнолітніх проводять з огляду на соціальну та психологічну характеристику дитини, її фізичний та інтелектуальний розвиток, а застосовані тактичні прийоми мають відповідати критеріям допустимості.

Зосереджено увагу на ключовому засобі тактико-криміналістичного забезпечення за таких умов – тактичному прийомі.

Виокремлено тактичні прийоми, які реалізує слідчий щодо неповнолітнього підозрюваного, поведінка якого переважно характеризується протидією досудовому розслідуванню (89,5 % слідчих, 84,0 % прокурорів, 77,2 % суддів):

– урахування психологічних особливостей особистості неповнолітнього допитуваного, узгодження з огляду на такі дані поведінки слідчого;

– посилення (за умови протидії) або послаблення (за умови взаємодії) стану емоційної напруженості;

– створення ефекту несподіванки або використання раптовості (постановка контрольного запитання, пред'явлення речового доказу);

- забезпечення послідовного висвітлення подій;
- припущення контрверсії, надання контрдоказів (протилежне судження про подію чи предмет дослідження);
- тактичні прийоми спростування хибного алібі;
- постановка прямих запитань;
- створення «легенди» (без застосування обману чи зловживання довірою);
- максимальна деталізація інформації (за умови надання завідомо неправдивих показань або добросовісного забування певних обставин).

Утім арсенал тактико-криміналістичних засобів постійно доповнюють й удосконалюють, зокрема йдеться про процесуальне інтерв'ю. Розглянуто особливості його реалізації щодо неповнолітнього підозрюваного.

Увагу спрямовано на дискусійне питання щодо визначення поняття процесуального інтерв'ю, його процесуальне й тактико-криміналістичне значення. Проаналізовано підходи дослідників щодо таких позицій: процесуальне інтерв'ю як окрема процесуальна дія; тотожність допиту і процесуального інтерв'ю; процесуальне інтерв'ю як тактичний прийом.

Обґрунтовано позицію, що процесуальне інтерв'ю слід розглядати як систему тактичних прийомів, які реалізують у межах допиту неповнолітнього підозрюваного, з метою використання отриманих результатів у доказуванні під час кримінального провадження.

6. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх має своїм призначенням сформувати криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Кожна криміналістична методика має вирізнятися як специфікою складу кримінального правопорушення, так й індивідуальним суб'єктом його вчинення (неповнолітнім), іншими криміналістично значущими ознаками. З огляду на дані практичних досліджень, акцентовано на побудові криміналістичних методик, які найчастіше вчиняють неповнолітні та мають підвищений ступінь суспільної небезпечності. Ідеться про формування криміналістичної методики розслідування

крадіжок, грабежів, розбоїв, хуліганства, кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків тощо.

Основою для побудови криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, є:

- характеристика певного виду кримінального правопорушення, визначеного КК України;
- характеристика особи неповнолітнього правопорушника, потерпілого, інших криміналістично значущих елементів криміналістичної характеристики;
- характер первинної інформації (типова слідча ситуація), що обумовлює алгоритм першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та їх особливості на початковому етапі розслідування;
- наступний етап розслідування;
- особливості використання спеціальних знань;
- питання взаємодії слідчого з іншими компетентними суб'єктами;
- реалізація профілактичної діяльності.

З огляду на різноманіття кримінальних правопорушень, що вчиняють неповнолітні, майже в усіх класифікаційних групах виокремлено ознаку, пов'язану з причиновим зв'язком вчиненого кримінального правопорушення з його суб'єктом – неповнолітнім. Отже, наявність спеціального суб'єкта впливає на криміналістичну характеристику й методику розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Відповідно до цього напряму досліджень, а саме створення комплексів криміналістичних рекомендацій вищого рівня узагальненості, що стосуються різних видів протиправних посягань, але вчинюваних спеціальним суб'єктом, слід розробляти методику розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Крім традиційних структурних елементів, важливе значення має висвітлення питань взаємодії: внутрішньої, тобто взаємодії слідчого з підрозділами НПУ, іншими правоохоронними органами; зовнішньої, пов'язаної із взаємодією слідчого з представниками закладів освіти, державних органів, громадських організацій.

Обґрунтовано пропозицію про доцільність включення до структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, питань взаємодії слідчого з правоохоронними, державними органами, закладами освіти, громадськими організаціями. Таку думку поділяють опитані практики (95,8 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 97,1% суддів, 96,8% спеціалістів-криміналістів, 90,4% працівників Експертної служби МВС України) і питань профілактичної діяльності слідчого й інших компетентних суб'єктів щодо попередження злочинності неповнолітніх (95,3 % слідчих, 92,0 % прокурорів, 94,3 % суддів, 95,2 % спеціалістів-криміналістів, 92,3 % працівників Експертної служби МВС України).

7. На підставі теоретичних й емпіричних досліджень міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх сформовано та узагальнено так:

- забезпечення ефективності роботи органу досудового розслідування та прокурора, з огляду на дотримання прав дитини та забезпечення її інтересів (98,4 % слідчих, 100,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

- оперативність досудового розслідування (строком не довше ніж два місяці) (83,7 % слідчих, 86,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

- дотримання принципів відновного правосуддя (63,2 % слідчих, 86,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

- роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно до віку та вручення пам'ятки підозрюваному неповнолітньому та законному представнику про права, гарантії, соціальні послуги з боку держави, а також з огляду на особливі потреби окремої категорії неповнолітніх – дітей з інвалідністю, певними особливостями розвитку (100,0 % опитаних);

- проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання (97,9 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

- призначення законного представника з огляду на думку неповнолітнього, їхні довірливі відносини (98,4 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

– заміна законного представника неповнолітнього за умови, коли його дії спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього (97,9 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

– можливість залучення як законного представника неповнолітнього попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання (98,4 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

– обмеження участі законного представника в проведенні процесуальної дії, з огляду на рекомендації психолога. Мотивованою постановою слідчого, прокурора залучати до проведення певної слідчої дії іншого законного представника (96,3 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 94,2 % суддів) (96,3 % слідчих, 94,0 % прокурорів, 94,2 % суддів);

– забезпечення виїзду ювенального прокурора та спеціально уповноваженого (ювенального) слідчого на місце вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень (злочинів) (73,7 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

– застосування слідчим, дізнавачем, прокурором заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, за умови присутності там неповнолітнього (78,9 % слідчих, 92,0 % прокурорів, 94,3 % суддів);

– залучення до кримінального провадження психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, включений до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема психологів системи освіти, соціальної сфери, і поліції (з огляду на міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи), за потреби залучення їх як спеціалістів (97,9 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 91,4 % суддів);

– залучення до проведення огляду місця події залежно від слідчої ситуації спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС, спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії НПУ, судово-медичного експерта (81,6 % слідчих, 88,0 % прокурорів, 88,6 % суддів);

– забезпечення виїзду на місце події працівника служби у справах дітей, інших компетентних суб'єктів для забезпечення оцінювання рівня безпеки дитини,

організації надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, зокрема психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги (57,9 % слідчих, 84,0 % прокурорів, 88,6 % суддів);

– забезпечення проведення процесуальних дій з огляду на найменшу травматизацію неповнолітнього (99,5 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів) шляхом застосування такого алгоритму: передусім уживати заходів щодо проведення процесуальних дій без участі неповнолітнього, якщо це не перешкодить установленню обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; у разі неможливості вжиття таких заходів проводити якомога менше процесуальних дій за участю неповнолітнього у випадках, у край необхідних для досягнення завдань кримінального провадження; застосовувати відеофіксацію під час проведення процесуальних дій за участю неповнолітнього (потерпілого, підозрюваного) за його згодою використовувати дистанційне досудове розслідування;

– забезпечення допиту неповнолітнього під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, ч. 11 ст. 615 КПК України (59,5 % слідчих, 82,0 % прокурорів, 85,7 % суддів);

– проведення процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини, за методикою «зелена кімната»; у спеціально облаштованому приміщенні; в іншому місці за погодженням особи, яка бере участь у слідчій дії; на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги; приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури (100,0 % опитаних);

– проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх (зокрема, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення) без необґрунтованих затримок після події, однак з огляду на психологічний стан неповнолітнього, рекомендацій психолога щодо можливості проведення з ними процесуальних дій (67,9 % слідчих, 80,0 % прокурорів, 88,6 % суддів);

– недопущення надання показань неповнолітніми (свідками та потерпілими) у присутності неповнолітнього підозрюваного (50,5 % слідчих, 78,0 % прокурорів, 82,8 % суддів);

– проведення з огляду на рекомендації психолога всіх процесуальних дій за участю неповнолітнього – слідчим, дізнавачем, прокурором тієї самої статі (51,1 % слідчих, 72,0 % прокурорів, 80,0 % суддів);

– здійснення допиту за методикою «зелена кімната» не лише за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за згодою неповнолітнього (98,4 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 97,1 % суддів);

– проведення слідчого експерименту, інших слідчих (розшукових) дій з огляду на обставини вчинення кримінального правопорушення в умовах, дружніх до дитини (98,4 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

– встановлення ювенальним слідчим, дізнавачем до повідомлення неповнолітньому про підозру даних, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, зокрема шляхом проведення допитів (батьків, родичів, осіб з близького оточення, друзів, учителів, сусідів) (94,2 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 94,3 % суддів);

– залучення захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не досягнув віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законодавством про кримінальну відповідальність (100,0 % опитаних);

– урахування передусім думки неповнолітнього під час вирішення питання про його відмову від захисника чи заміну на іншого (96,8 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 100,0 % суддів);

– забезпечення права неповнолітньому підозрюваному та його законному представнику, захиснику подавати докази в кримінальному провадженні (100,0 % опитаних);

– використання рекомендацій психологів за результатами роботи з неповнолітнім під час вирішення питання щодо заміни або обмеження участі законного представника в слідчих (розшукових) діях, призначення експертиз, тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього. Забезпечувати (за необхідності) допит психологів, які проводили опитування неповнолітніх або були присутніми під час здійснення слідчих (розшукових) дій за їх участю (77,9 % слідчих, 98,0 % прокурорів, 97,1% суддів);

– надсилання на дослідження для проведення судових психологічних експертиз матеріалів кримінального провадження, відеозаписів слідчих (розшукових) дій за участю дитини. Забезпечення участі спеціаліста під час допиту неповнолітньої особи з метою подальшої можливості проведення судово-психологічної експертизи за матеріалами відеозаписів (55,3 % слідчих, 68,0 % прокурорів, 82,9 % суддів);

– здійснення затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри в учиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення (98,4 % слідчих, 100 % прокурорів і суддів);

– під час обрання запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім розглядати: передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, у якій перебуває неповнолітня особа; особисте зобов'язання; домашній арешт; у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою (100,0 % опитаних);

– встановлення під час допиту неповнолітнього умов життя та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотивів його вчинення, наявності ризиків у кримінальному провадженні (100,0 % опитаних);

– звернення за погодженням і погодження клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за наявності обґрунтованих ризиків (учинення в майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до

клопотання долучати акти обстеження житлово-побутових умов, дані, що характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей та підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України (100,0 % опитаних) тощо.

8. Висвітлено проблематику вдосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом підвищення ефективності взаємодії слідчого з такими суб'єктами, як прокурор (76,8 % слідчих), психолог (83,7 %), педагог (63,2 %), лікар (43,3 %), інспектор ювенальної превенції (71,6 %). У контексті реалізації завдань криміналістичного забезпечення розслідування увага було зосереджено на таких суб'єктах взаємодії, як спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НПУ (96,3% слідчих) і працівник Експертної служби МВС України (84,2 %).

Обґрунтовано, що хоча головним завданням прокурора є прокурорський нагляд за проведенням досудового розслідування, слідчий і прокурор взаємодіють у межах кримінального провадження шляхом участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, за умови їх безпосереднього проведення прокурором, під час виконання доручень і вказівок прокурора, а також прийняття основних процесуальних рішень у кримінальному провадженні (повідомлення про підозру, направлення обвинувального акта до суду тощо). Така діяльність у кримінальному провадженні потребує криміналістичного забезпечення та має специфіку за умови залучення як учасників кримінального провадження неповнолітніх.

Взаємодія слідчого зі спеціалістом-криміналістом спрямована на реалізацію ключових завдань щодо збирання, дослідження та використання криміналістично значущої інформації та передбачає такі форми:

– взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, освідування, інших видів огляду; допиту учасників кримінального провадження, зокрема неповнолітнього; обшуку; слідчого експерименту; пред'явлення для впізнання; зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи

засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; отримання зразків для експертизи; призначення судової експертизи);

- взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

- взаємодія під час криміналістичного забезпечення проведення інших процесуальних дій, передусім що спрямовані на збирання доказів й окремих заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового доступу до речей і документів, затримання уповноваженою службовою особою).

Виконує завдання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх взаємодія слідчого з працівниками Експертної служби МВС України, яку реалізують у таких формах:

- залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як експертів шляхом призначення судової експертизи (93,7 % спеціалістів-криміналістів, 96,2 % працівників Експертної служби МВС України);

- залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як спеціалістів для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій (93,7 % та 76,9 % опитаних);

- консультаційна діяльність працівників Експертної служби МВС України (93,7 % та 94,2 % опитаних).

Розглянуто проблемне питання, що за змістом Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339, серед підстав залучення до огляду місця події працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів та спеціалізованої пересувної лабораторії, названо таку, як «згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки». Утім унаслідок того, що всі тяжкі й особливо тяжкі кримінальні правопорушення, що вчиняють як щодо неповнолітніх, так і за участю неповнолітніх, викликають особливий суспільний резонанс, вимагають швидкого й ефективного досудового розслідування та

судового розгляду, що безпосередньо залежить від якісно зібраної та дослідженої спеціалістами з використанням сучасного арсеналу техніко-криміналістичних засобів криміналістично значущої інформації, – слід розширити можливості криміналістичного забезпечення розслідування. Обґрунтовано необхідність доповнення розділу III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339, такою підставою, як «вчинення неповнолітньою особою або щодо неповнолітньої особи тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, пов'язаного із застосуванням насильства». Таку думку поділяють респонденти (84,2 % слідчих, 88,9 % спеціалістів-криміналістів, 86,5 % працівників Експертної служби МВС України, 74,0 % прокурорів, 74,3 % суддів). Це сприятиме ефективнішому виявленню, вилученню та дослідженню криміналістично значущої інформації з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Аргументовано необхідність підвищення ефективності взаємодії між підрозділами криміналістичного забезпечення НПУ й підрозділами Експертної служби МВС, удосконалення відповідної нормативно-правової бази, обґрунтовано важливість покращення техніко-криміналістичного забезпечення (95,2 % спеціалістів-криміналістів, 96,2 % працівників Експертної служби МВС України).

Виокремлено основні форми взаємодії слідчого й інспектора підрозділу ювенальної превенції Національної поліції України за досліджуваних умов:

- спільна участь у реалізації профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження вчинення кримінальних правопорушень;
- ужиття заходів для запобігання та припинення кримінальних протиправних діянь за участю неповнолітніх і надання допомоги в розслідуванні відповідних фактів;
- участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до ст. 496, 500 КПК України.

Щодо взаємодії із психологом та педагогом під час проведення слідчих (розшукових) дій акцентовано на необхідності врахування як профільної освіти залученого психолога чи педагога, так і досвіду роботи з певною віковою групою дітей.

Схвально оцінено запровадження Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги (94,7 % слідчих, 96,0 % прокурорів, 97,1 % суддів). Це позитивно позначається на криміналістичному забезпеченні кримінального провадження щодо неповнолітніх. Адже такий психолог проходить професійний відбір (конкурс), фахова комісія оцінює як формальні вимоги, так і професійні здібності, можливості виконувати поставлені завдання в системі ювенальної юстиції. Такі психологи сприяють реалізації завдань криміналістичного забезпечення, що полягає у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім підозрюваним, застосуванні методик виявлення брехні та її подолання, наданні психологічної допомоги та сприянні реалізації профілактичної діяльності слідчого, виправленню дитини, що перебуває в конфлікті із законом. Психолог складає висновок про психологічний стан дитини, надає відповідні рекомендації. Важливо, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати довідки, висновки й інші документи спеціалістів. Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, вони можуть бути джерелами доказів у кримінальному провадженні. Отже, психолог за результатами роботи з дитиною складає документ, який використовують у доказуванні в кримінальному провадженні. Такий висновок чи довідка спеціаліста-психолога висвітлює характеристику психологічного стану дитини, містить рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій з дитиною, може надавати й певну орієнтуючу інформацію щодо події кримінального правопорушення для слідчого. Зазначений документ може бути предметом подальшого дослідження під час проведення судово-психологічної або судової психолого-психіатричної експертизи. Психолог може надати допомогу в оцінюванні висновку судово-психологічної експертизи та показань неповнолітнього, наданих під час

проведення допитів, результатів проведення інших слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім.

Позитивно оцінюючи запровадження Реєстру психологів, порушено питання про доцільність запровадження аналогічного Реєстру педагогів та лікарів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб. Адже на практиці слідчі нерідко вимушені формально вирішувати це питання, не враховуючи індивідуальні особливості дітей. Акцентовано на необхідності подальшого опрацювання питання щодо створення таких реєстрів педагогів та психологів, можливим є варіант визначення закладів освіти й медичних установ, де на підставі укладених договорів про співробітництво слідчий за потреби може звертатися й отримувати необхідну допомогу. Констатовано потребу додаткового навчання психологів, педагогів, лікарів, яких залучають до виконання завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження, з метою підвищення рівня компетентності в комунікації з дітьми у конфлікті із законом й ефективності взаємодії зі слідчим.

Виокремлено форми взаємодії слідчого із психологом, педагогом і лікарем під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх: залучення як спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; надання консультацій в усній та письмовій формах; залучення до проведення заходів, спрямованих на надання допомоги дитині, яка перебуває у конфлікті із законом; призначення судових експертиз (судово-психологічної, судової психолого-психіатричної, судово-медичної).

Отже, кримінальне провадження щодо неповнолітніх має особливості, які відрізняють його від загального порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством. Ефективність кримінального провадження щодо неповнолітніх залежить від його комплексного криміналістичного забезпечення, що враховує як традиційні криміналістичні засоби, методи та прийоми, так і криміналістичні інновації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апробація «зеленої кімнати» в ННІ № 3. *Національна академія внутрішніх справ* : [сайт]. URL: <https://www.navs.edu.ua/news/aprobaciya-zelenoyi-kimnati-v-nni-n-3.html>
2. Балац Р. М. Особливості вивчення особи неповнолітнього у кримінальному провадженні. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 28 листоп. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 201–203. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/72.pdf
3. Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Повноваження прокурора на проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні: окремі проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Вип. 1. С. 16–25. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-1-3>
4. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2019. 152 с.
5. Блінова Г. О. Інформаційні бази даних для поліції превентивної діяльності як складова інтегрованої системи управління ризиками у сфері публічної безпеки та цивільного захисту : метод. рек. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 84 с.
6. Бондар В. С. Взаємодія органів досудового розслідування з підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у виявленні та розслідуванні незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Ч. 1. С. 92–101. DOI: [10.32850/sulj.2021.3.1.16](https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.16)
7. Бортун М. І. Поняття «взаємодія» в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2017. № 9–10. С. 52–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2017_9-10_8
8. Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 298 с.

9. Вапнярчук В. В. Поняття і система слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 73–77.
10. Ващук О. П. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2017. 430 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. уклад. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
12. Веселов М. Ю., Коваленко П. О., Устименко А. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: порівняльний аналіз міжнародного і національного (українського) правового регулювання. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 83–87.
13. Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : метод. рек. / кол. авт.: А. В. Захарко, І. В. Пиріг, В. Д. Поливанюк, Д. Б. Санакоєв. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 32 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13538/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%91%d0%9f%d0%9b%d0%90.pdf
14. Вирок Арцизького районного суду Одеської області від 26 серп. 2021 р. Справа № 492/214/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99202870>
15. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 10 черв. 2021 р. Справа № 161/155/19. Провадження № 1-кп/161/323/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97569072>
16. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 9 берез. 2021 р. Справа № 161/17403/20. Провадження № 1-кп/161/274/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95396624>
17. Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 27 груд. 2022 р. Справа № 206/613/22. Провадження № 1-кп/206/98/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108176290>

18. Гідулянова Є. М. Кримінальне провадження у справах малолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2008. 18 с.
19. Гора І.В., Колесник В.А. Питання криміналістичного забезпечення досудового розслідування екоциду. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. №13. С. 1-17. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16622355>
20. Гресь Ю.О., Агафонова А.В. Тактичні особливості допиту неповнолітніх осіб, втягнутих у злочинну діяльність. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 36 (75) № 5. 2025. С. 134-140. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/5_2025/25.pdf
21. Гречана С. І. Міжнародні стандарти тактики допиту неповнолітніх під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 3. С. 143–170. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.24>
22. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 238 с.
23. Дановська І. І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 42 с.
24. Довідкова інформація. *Консультативна місія Європейського Союзу в Україні* : [сайт]. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/>
25. Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти : монографія. Одеса : Юридика, 2025. 458 с.
26. Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2026. 546 с.
27. Дуфенюк О. М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Вип. 8.

С. 163–173. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3086/1/%d0%b4%d1%83%d1%84%d0%b5%d0%bd%d1%8e%d0%ba-163-173.pdf>

28. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : міжнар. док. від 25 січ. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

29. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень–грудень 2024 року та за січень–грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistik>

30. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень–грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushehnyya-2>

31. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень–грудень 2023 року, січень–грудень 2024 року, січень–жовтень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

32. Єрмоєнко І. В. Взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні: підстави, форми та принципи. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 3. Ч. 1. С. 157–160. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/35.pdf

33. Журавель В. А. Окремі методики у структурі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 1. С. 187–201.

34. Журавель В. А., Павлюк Н. В., Резнікова О. І. Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 32. С. 13–30.

35. Зелені кімнати: рекомендації до обладнання / [Н. П. Бочкор, О. В. Даценко, К. Б. Левченко та ін.]. Київ : Україна, 2012. 28 с. URL: rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/green_room_equipment.pdf?fbclid=IwAR3VrGjRw2gF6TRZcwIIIL4lzYzuq82JIR86nyHfm43h4XiN-4NBOufpDaE

36. Землянська В. Аналіз практики судових та правоохоронних органів з впровадження процедури медіації в Англії, Бельгії та Німеччині. *Відновне*

правосуддя в Україні. 2007. № 1. С. 76–81. URL: [https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01\(5\)/08-Zarubizhnyi_dosvid/050801.pdf](https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01(5)/08-Zarubizhnyi_dosvid/050801.pdf)

37. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81#w1_1

38. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 17 лип. 2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>

39. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19 груд. 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#n7>

40. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України : наказ МВС України від 10 жовт. 2009 р. № 390. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>

41. Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ МВС України від 16 берез. 2020 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>

42. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>

43. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства

юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

44. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / за ред. І. П. Красюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 359 с.

45. Іщенко А. В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1996. 37 с.

46. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с.

47. Камінська О. Л. Дізнання щодо неповнолітніх у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 247 с.

48. Капліна О. В. Проблеми визначення компетенції слідчого та прокурора на етапі закінчення досудового розслідування. *Право України*. 2018. № 8. С. 72–84. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000976270>

49. Кашпур А. С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2023. 250 с.

50. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей : монографія / Програма Ради Європи «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми». Рада Європи, 2013. 51 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>

51. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2004. 253 с.

52. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

53. Когут І. А. Поняття взаємодії слідчого та дізнавача із прокурором під час досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 617–620. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-10/156

54. Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді : монографія. Львів : Тріада Плюс, 2009. 436 с.

55. Колесник Ю. В. Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

56. Комаринська Ю. Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2021. № 2 (29). С. 82–90. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212902.82>

57. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

58. Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

59. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) : міжнар. док. від 25 жовт. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

60. Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія. Харків : Вапнярчук Н. Н., 2006. 176 с.

61. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

62. Концепція реформування кримінальної юстиції України : Указ Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008/ed20080417/find?text=%DE%E2%E5%ED%E0%EB%FC%ED%E0+%FE%F1%F2%E8%F6%B3%FF#Text>

63. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 19 с.

64. Костицький М. В. Про науку кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і законодавство (філософський погляд). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. Вип. 1. С. 31–37.
65. Кочура О. О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження : монографія / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : НікаНова, 2015. 249 с.
66. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.
67. Криміналістика : мультимед. підруч. / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lec22.html>
68. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.
69. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 704 с.
70. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / [Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін.]. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.
71. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
72. Крукевич О. М. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 258–262.
73. Лакатош Н. Й. Організаційно-правові основи ювенальної юстиції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2019. 19 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/688/aref_Lakatosh%20N.Y..pdf
74. Лапкін А. В. Прокурор як менеджер досудового розслідування. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1 (62). С. 197–202. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15687/1/Lapkin_197-202.pdf

75. Латковський П. П., Волощук О. Т. Міжнародні стандарти судової експертизи у механізмах міжнародної правової допомоги у контексті протидії злочину агресії та транснаціональній злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 412–415. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/93>
76. Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 35 с.
77. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
78. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. *Право України*. 2014. № 10. С. 106–115.
79. Луцик В. В., Гавгун С. Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 317–323. DOI: [10.36695/2219-5521.1.2020.63](https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.63)
80. Макарова О. П., Радіонова Л. О. Особливості допиту неповнолітніх. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2018. С. 272–274. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2018/pdf/88.pdf
81. Мальована Т. І. Склад та роль осіб, які беруть участь під час допиту дитини у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 307–311.
82. Малюга В. М. Криміналістична сутність та функції взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. № 3. С. 71–77. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_2/2015-3_2.pdf
83. Марушев А. Д. Принципи взаємодії слідчого з учасниками досудового слідства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 133–138.

84. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських / Національна поліція України. Київ, 2021. 48 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf>

85. Мировська А. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012, 20 с.

86. Мировська А.В., Комаринська Ю.Б., Несен О.О. Концептуальні засади роботи з потерпілим в умовах воєнного стану (тактичний та психологічний аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 487-490 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/112>

87. Мирошніченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: онтологічний, методологічний і праксеологічний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 262–267.

88. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : міжнар. док. від 29 листоп. 1985 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu85321?an=2&ed=1985_11_29

89. Моргун Н.С., Сєдакова В.В., Бондар С.В.. Європейський досвід розвитку національних кримінальних процесуальних систем. *Держава та регіони. Серія «Право»*. № 2(76.). 2022. С. 72-80. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.2.11>

90. Навчально-методичний посібник для лабораторних і практичних занять та самостійної роботи з «Криміналістики» / [уклад.: І. І. Когутич, З. Гулкевич, Я. Ю. Окріпський та ін.]. Львів : Тріада плюс, 2010. 548 с.

91. Нагорнюк-Данилюк О. А. Медіація в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 207 с.

92. Науменко С. М. Компетенція експертів як суб'єктів взаємодії з правоохоронними органами. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. 508 с.

93. Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лип. 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>

94. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>

95. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 624 с.

96. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Праксеологічні основи криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 51. С. 146–149. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/31.pdf>

97. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2022. 713 с.

98. Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Чорноус Ю. М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 182–190. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.25>

99. Одерій О. В. Криміналістична класифікація злочинів проти довкілля: загальні положення. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 1 (48). С. 142–149.
100. Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей : метод. рек. / [В. В. Літвінова, М. С. Цуцкірідзе, Ю. А. Усенко та ін.]. Київ, 2023. 78 с. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483
101. Павлюк Н. В. Роль відеофіксації під час допиту за участю неповнолітніх підозрюваних. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.07>
102. Пасека М. О. Особа неповнолітнього правопорушника як об'єкт криміналістичного дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 18 с.
103. Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/41.pdf>
104. Перлін С. І. Правові та організаційні особливості взаємодії слідчого з підрозділами Експертної служби МВС України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 270–277.
105. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
106. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.
107. Пілюков Ю. О. Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

108. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, 2007. 576 с.

109. Положення про Експертну службу МВС України : наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

110. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2008 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>

111. Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України від 13 квіт. 2023 р. № 1326/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23#Text>

112. Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України, МВС України, Офісу Генерального прокурора від 7 лют. 2023 р. № 493/5/67/32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text>

113. Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>

114. Практикум з криміналістики: проведення практичних занять із використанням навчально-тренувальних полігонів навчально-наукового інституту № 1 : навч.-практ. посіб. / [А. О. Антощук, Ю. М. Чорноус та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 93 с.

115. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

116. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні : Закон України від 9 жовт. 2024 р. № 4009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20>

117. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20>

118. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9#w1_27

119. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 1 черв. 2023 р. № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

120. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19 груд. 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

121. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

122. Про медіацію : Закон України від 16 листоп. 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
123. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1434469263087461>
124. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>
125. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>
126. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 4 листоп. 2020 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0509905-20#Text>
127. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
128. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
129. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
130. Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 164 с.
131. Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. / [О. Г. Рувін (голова авт. кол.), А. О. Полтавський (заст. голови авт. кол.), Т. В. Будко та ін.] ; за заг. ред. О. Г. Рувіна, С. Г. Кримчука, А. В. Свінцицького. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : КНДІСЕ, 2021. 102 с.
132. Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія. Харків : Друк. Мадрид, 2016. 252 с.

133. Романюк В. В. Участь педагога, психолога та лікаря у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (67). С. 101–109. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/89e25511-2d7d-47e7-8a17-7dad2c97b11d/content>
134. Свириденко О. А. Психолого-правова характеристика тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2018. 318 с.
135. Сергєєва Д. Б., Старенький О. С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 81–89.
136. Сердюк В. П. Відеозапис у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2016. 20 с.
137. Сизоненко А. С. Причини та умови злочинності неповнолітніх осіб в Україні. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 72–80. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/73-_Syzonenko.pdf
138. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*. 2019. № 20 (2). С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.07>
139. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с.
140. Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 151–161.
141. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

142. Скрипник М. Світовий досвід у судово-експертній діяльності. *Експертно-дослідна служба України* : [сайт]. URL: <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertniy-diyalnosti/>
143. Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 265–272.
144. Старко О. Л. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 203–205. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/48>
145. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : Ніка-Нова, 2012. 382 с.
146. Стратонов В. М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності : монографія. Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2009. 440 с.
147. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ у Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 16 с.
148. Суворов О. М. Взаємодія підрозділів «К» Служби безпеки України із слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/14175>
149. Судова система Німеччини. *Німеччина як на долоні* : [сайт]. URL: <https://jaknadoloni.de/>
150. Таран О., Чернявський С. Наукова доктрина кримінального процесуального права як інструмент верифікації наукових гіпотез. *Наука і правоохоронна*. 2026. Вип.1 (71). С. 57-63. DOI: <https://doi.org/10.33270/05267101.5>
151. Тетерятник Г. К. Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С. 115–119.

152. Тіщенко В. В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. XIX. С. 361–381.
153. Топорецька З. М. Проблеми визначення поняття та змісту криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 135–140.
154. Удалова Л. Д, Римарчук О. В. Особливості залучення у кримінальне провадження учасників, які відіграють допоміжну роль. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 604–608. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/141>
155. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Паливода А. В., 2005. 324 с.
156. Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 237 с.
157. Хахуцяк О. Ю. Захист прав неповнолітніх обвинувачених у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 16 с.
158. Хмелевська Я. В. Досвід побудови ювенальної юстиції Англії та Уельсу і його роль для України. *Галицькі студії. Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 4. С. 111–117. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-16
159. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
160. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи : навч.-практ. посіб. Дніпро, 2007. 94 с.
161. Червінко М. В. Стандарти облаштування та технічне забезпечення «Зелених кімнат». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2021. Т. 32 (71). № 5. С. 62–67. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/5_2021/14.pdf

162. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

163. Чечотка І. Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 138–145. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.18>

164. Чечотка І. Р. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, І. І. Мотиль та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 560–564.

165. Чечотка І. Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх: іноземний досвід та вітчизняна практика. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 9. С. 210–218. DOI: 10.36919/3041-1149

166. Чечотка І. Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Івано-Франківськ, 21 жовт. 2025 р.). Івано-Франківськ : Ун-т Короля Данила, 2025. С. 133–136.

167. Чечотка І. Р. Поняття і зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 30 трав. 2025 р.). Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2025. С. 188–190.

168. Чечотка І. Р. Правовий статус дитини «у конфлікті із законом» у кримінальному провадженні. *Міжнародна та національна безпеки: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 60-річчю ДДУВС (Дніпро, 16 берез. 2026 р.). Дніпро : ДДУВС, 2026. С.

169. Чечотка І. Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного*

законодавства : матеріали наук.-практ. конф. (Рівне, 5–6 груд. 2025 р.). Одеса : Мол. вчений, 2025. С. 203–207.

170. Чечотка І. Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2025. № 75. С. 96–100. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.20>

171. Чечотка І. Р. Тактико-криміналістичні засоби у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 23 квіт. 2026 р.). Житомир : Поліський національний університет, 2026. С.

172. Чечотка І. Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Т. 2. С. 247–253. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.31>

173. Чорноус Ю. М. Вплив міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 77–90. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_8_8

174. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження: рівні, напрями та форми реалізації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. № 65. С. 40–51. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.04>

175. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

176. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 1. С. 149–155.

177. Чорноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22. DOI: <https://doi.org/10.33270/03202601.13>

178. Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини у тактиці проведення слідчих

(розшукових) дій. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 38–47. DOI: <https://doi.org/10.33270/02212202.38>

179. Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні. *Нове українське право*. 2023. Вип. 4. С. 191–198. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.25>

180. Чорноус Ю., Лісіцький А. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: наукові засади та практичні рекомендації : монографія. Харків : Право, 2025. 256 с.

181. Чорноус Ю., Чечотка І. Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С. 80–88. DOI: [10.33270/05267101.8](https://doi.org/10.33270/05267101.8)

182. Шепітько В. Ю. Допит неповнолітнього: психологія і тактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1990. 24 с.

183. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2004. 728 с.

184. Шепітько В. Ю. Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення до європейських стандартів у протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 4–11. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2017.01>

185. Шмиголь Т. Г. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.

186. Шмітько В. В. Організаційно-правові та психологічні основи взаємодії слідчого та прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 100–111. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243502.100>

187. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 269 с.

188. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
189. Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 40 с.
190. Щербаковський М. Г., Чернець М. Г. Особливості залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків, 2012. С. 405–406.
191. Щербинський К. С. Зарубіжний досвід протидії злочинності неповнолітніх. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 260–262. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/134.pdf
192. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 32 с.
193. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 40 с.
194. Юсупова К. О. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи участі захисника в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2023. 282 с.
195. Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.
196. AIDP Network for Criminal Justice. *Association Internationale De Droit Penal (AIDP)* : [site]. URL: <https://penal.org/en/aidp-network-criminal-justice>

197. Child-friendly Spaces for children in contact with the law in Georgia. *UNICEF* : [site]. URL: <https://www.unicef.org/georgia/stories/child-friendly-spaces-children-contact-law-georgia>
198. Children and young persons. *College of Policing* : [site]. URL: <https://www.college.police.uk/app/detention-and-custody/detainee-care/children-and-young-persons/>
199. Contraventions Act (S.C. 1992, c. 47). *Government of Canada* : [site]. URL: <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-38.7/>
200. History of the International Association of Penal Law. *Association Internationale De Droit Penal (AIDP)* : [site]. URL: <https://penal.org/en/node/168>
201. Investigating. *College of Policing* : [site]. URL: <https://www.college.police.uk/app/investigation/forensics>
202. Judgment of the Court (Third Chamber), 5 September 2024, In Case C-603/22. URL: <https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&text=&docid=289805&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=8998884>
203. *National Crime Agency* : [site]. URL: nationalcrimeagency.gov.uk/what-we-do
204. *National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC)* : [site]. URL: <https://www.nspcc.org.uk/about-us/>
205. Table of Contents. *Justice Laws* : [site]. URL: <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/N-5/>
206. *UNICEF* : [site]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/what-we-do>
207. Victoria Police Forensic Services Department (VPFSD). *Victoria Police* : [site]. <https://www.police.vic.gov.au/forensic-services>
208. Youth Criminal Justice Act (S.C. 2002, c. 1) 19.02.2002. *Justice Laws* : [site]. URL: <https://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/y-1.5/FullText.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

**Узагальнені результати анкетування 190 слідчих органів Національної поліції, 50 прокурорів, 35 суддів
(анкетування проведено в усіх регіонах України)**

№	Запитання анкети	Відповіді слідчих НПУ (190 осіб), %		Відповіді прокурорів (50 осіб), %		Відповіді суддів (35 осіб), %	
Ваш стаж роботи:							
	менше ніж 1 рік	26	13,7	2	4,0	—	—
	1–3 роки	78	41,0	16	32,0	2	5,7
	4–10 років	56	29,5	23	46,0	14	40,0
	понад 10 років	30	15,8	11	22,0	19	54,3
Чи вважаєте Ви актуальним дослідження з метою формування теоретичних засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх?							
	так	180	94,7	47	94,0	33	94,3
	ні	2	1,1	1	2,0	—	—
	інший варіант	8	4,2	2	4,0	2	5,7
Міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, на Вашу думку, є:							
	ефективність роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини та забезпечення її інтересів	187	98,4	50	100,0	35	100,0
	оперативність досудового розслідування в кримінальних провадженнях (строком не довше ніж два місяці)	159	83,7	45	86,0	32	91,4
	дотримання принципів відновного правосуддя	120	63,2	43	86,0	32	91,4
	роз’яснення прав неповнолітньому доступним способом із врученням пам’ятки	189	99,5	49	98,0	35	100,0
	проведення процесуальних дій спеціально	180	94,7	50	100,0	35	100,0

уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання						
призначення законного представника з огляду на думку неповнолітньої особи, їхні довірливі стосунки, взаєморозуміння	187	98,4	49	98,0	35	100,0
заміна законного представника неповнолітнього за умови, коли дії законного представника спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього, є інші обґрунтовані підстави	186	97,9	48	96,0	32	91,4
можливість залучення як законного представника неповнолітнього попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання	187	98,4	48	96,0	34	97,1
обмеження участі законного представника в проведенні процесуальної дії з огляду на рекомендації психолога. Мотивованою постановою слідчого, прокурора залучати до проведення певної слідчої (розшукової) дії іншого законного представника	183	96,3	47	4,0	33	94,2
забезпечувати з огляду на інтереси неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт з ним	159	83,7	45	86,0	32	91,4
уживати заходів щодо нерозголошення персональних даних про неповнолітніх (закритий	156	82,1	42	84,0	28	80,0

судовий розгляд; нерозголошення медіа даних про неповнолітнього, як причетного до вчинення кримінального правопорушення, так і потерпілого)						
зазначення, під час внесення відомостей у ЄРДР, що особою, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, є неповнолітній	190	100,0	50	100,0	35	100,0
роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно до віку та вручення пам'ятки неповнолітньому підозрюваному, законному представнику про права, обов'язки і соціальні послуги з боку держави, а також з огляду на особливі потреби окремої категорії неповнолітніх – дітей з інвалідністю, певними особливостями розвитку	190	100,0	50	100,0	35	100,0
забезпечення виїзду ювенального прокурора та спеціально уповноваженого (ювенального) слідчого на місце вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень	140	73,7	48	96,0	34	97,1
застосування слідчим, дізнавачем, прокурором заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа	150	78,9	46	92,0	33	94,3

залучення до кримінального провадження психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, включений до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб, через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема психологів системи освіти, соціальної сфери, та поліції (з огляду на міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи), за потреби залучати їх як спеціалістів	186	97,9	48	96,0	32	91,4
залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС або спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії підрозділу криміналістичного забезпечення територіальних органів Національної поліції України та судово-медичного експерта до огляду місця події в разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням неповнолітнім особливо тяжких злочинів та за умов інших слідчих ситуацій	155	81,6	44	88,0	31	88,6
забезпечення виїзду на місце події працівника служби в справах дітей для забезпечення оцінки рівня безпеки дитини, умов перебування дитини про відомий факт залишення його без опіки (піклування) батьків, організації надання	110	57,9	42	84,0	31	88,6

	їй необхідної комплексної соціальної допомоги, зокрема психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги						
	винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника – неповнолітнього правопорушника – уповноваженими підрозділами Національної поліції України за результатами оцінки ризиків за фактами вчинення домашнього насильства	101	53,2	39	78,0	27	77,1
	забезпечення проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій з огляду на найменшу травматизацію неповнолітнього шляхом застосування такого алгоритму: передусім уживати заходів щодо проведення процесуальних дій без участі неповнолітнього, якщо це не перешкодить установленню обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; у разі неможливості вжиття таких заходів проводити якомога менше процесуальних дій за участю неповнолітнього у випадках, у край необхідних для досягнення мети кримінального провадження; застосовувати відеофіксацію під час проведення процесуальних дій за участю неповнолітнього	189	99,5	49	98,0	35	100,0

(потерпілого, підозрюваного) за його згодою; використовувати можливість здійснення дистанційного досудового розслідування							
забезпечення проведення допиту неповнолітнього під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 225, ч. 11 ст. 615 КПК України	113	59,5	41	82,0	30	85,7	
проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини, за: а) методикою «зелена кімната»; б) у спеціально облаштованому приміщенні; в) в іншому місці за погодженням особи, яка бере участь у процесуальній дії; г) на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги, д) у приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури	190	100,0	50	100,0	35	100,0	
проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх (зокрема, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення) без необґрунтованих затримок після подій, які стали предметом провадження, однак з огляду на психологічний стан неповнолітнього та рекомендації психолога щодо	129	67,9	40	80,0	31	88,6	

	можливості проведення з ними процесуальних дій						
	проведення освідування, відібрання біологічних зразків за згодою неповнолітнього, який досягнув віку 14 років, а щодо неповнолітнього віком до 14 років – на підставі згоди його та законних представників; забезпечення обов’язкової присутності законного представника під час здійснення зазначених дій у разі наявності ухвали слідчого судді про примусове відібрання зразків для експертного дослідження	118	62,1	44	88,0	33	94,3
	недопущення надання показань неповнолітніми (свідками та потерпілими) у присутності неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого)	96	50,5	39	78,0	29	82,8
	проведення з огляду на рекомендації психолога всіх слідчих (процесуальних) дій за участю неповнолітнього слідчим, дізнавачем (прокурором) тієї самої статі	97	51,1	36	72,0	28	80,0
	проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітнього переважно у вільний від навчання чи роботи час	151	79,5	39	78,0	27	77,1
	проведення допиту й інших слідчих (розшукових), процесуальних дій (за можливості) з неповнолітнім упродовж години (з перервою) і загалом не довше ніж 2 год на день	170	89,5	40	80,0	32	91,4

забезпечення проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітнього із залученням лікаря – за наявності даних про вади розумового чи фізичного розвитку, психічне чи інше захворювання, хворобливий стан або за висновком психолога, а також у разі перебування дитини в закладі охорони здоров'я	185	97,4	43	86,0	34	97,1
здійснення допиту за методикою «зелена кімната» не лише за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за згодою неповнолітнього (удом або іншому зручному для дитини місці; проведення слідчих дій в умовах, дружніх до дитини)	187	98,4	48	96,0	34	97,1
проведення слідчого експерименту, інших слідчих (розшукових) дій з огляду на обставини вчинення кримінального правопорушення в умовах, дружніх до дитини	187	98,4	49	98,0	35	100,0
встановлення ювенальним слідчим, дізнавачем до повідомлення неповнолітньому про підозру даних, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, зокрема шляхом проведення допитів (батьків, родичів, осіб з близького	179	94,2	48	96,0	33	94,3

	оточення, друзів, учителів, сусідів)						
	проведення допиту ювенальним прокурором особисто неповнолітнього, який вчинив діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягнув віку 11-ти років, за участю законного представника (з кола близьких осіб, з огляду на інтереси дитини, надаючи перевагу тій особі, з якою в дитини склалися довірливі стосунки, у разі відсутності такої особи – за участю представника, визначеного органом опіки і піклування), дитячого психолога, захисника про умови проживання та виховання дитини, наявність негативного впливу в сім'ї та дорослих підбурювачів	160	84,2	47	94,0	33	94,2
	забезпечення проведення з неповнолітніми, які вчинили діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягли віку 11-ти років, заходів для запобігання вчиненню ними суспільно небезпечних діянь, їх участь у програмах соціальної реабілітації та реінтеграції	170	89,5	47	94,0	33	94,2
	залучення захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не	190	100,0	50	100,0	35	100,0

досягнув віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність							
урахування передусім думки неповнолітнього під час вирішення питання про його відмову від захисника чи заміну на іншого	184	96,8	48	96,0	35	100,0	
забезпечення права неповнолітньому підозрюваному та його законному представнику, захиснику подавати докази в кримінальному провадженні	190	100,0	50	100,0	35	100,0	
використання рекомендацій психологів за результатами роботи з неповнолітнім під час вирішення питання щодо заміни або обмеження участі законного представника в слідчих (розшукових) діях, призначення експертиз, можливості та шляхів проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього. Забезпечення (за необхідності) допиту психологів, які проводили опитування неповнолітніх або були присутніми під час здійснення слідчих (розшукових) дій за участю останніх	148	77,9	49	98,0	34	97,1	
направлення на дослідження для проведення судових психологічних експертиз матеріалів кримінального	105	55,3	34	68,0	29	82,9	

провадження, відеозаписів слідчих (розшукових) дій за участю дитини. Забезпечення участі спеціаліста під час допиту неповнолітнього з метою подальшої можливості проведення судово-психологічної експертизи за матеріалами відеозаписів слідчих (розшукових) дій						
здійснення затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення	187	98,4	50	100,0	35	100,0
під час обрання запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім слід розглядати: передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, у якій перебуває неповнолітня особа; особисте зобов’язання; домашній арешт; у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою	190	100,0	50	100,0	35	100,0
перегляд наявності підстав для тримання під вартою неповнолітнього, у разі коли ризики перестали існувати та зібрано докази в кримінальному провадженні, ініціювати питання щодо заміни запобіжного заходу з тримання під вартою на м’якший захід	185	97,4	49	98,0	34	97,1
допитувати особисто ювенальним прокурором за участю захисника, законного	186	97,7	49	98,0	34	97,1

	представника та психолога із застосуванням відеофіксації неповнолітнього перед вирішенням питання: про направлення до суду клопотання про поміщення неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до приймальника-розподільника для дітей; про обрання стосовно неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою						
	встановлення під час допиту неповнолітнього умов життя та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотивів його вчинення, наявності ризиків у кримінальному провадженні	190	100,0	50	100,0	35	100,0
	звернення за погодженням і погодження клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за наявності обґрунтованих ризиків (вчинення в майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до клопотання долучати акти обстеження житлово-	190	100,0	50	100,0	35	100,0

побутових умов, дані, що характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей та підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України							
урахування ризиків подальшого впливу неповнолітнього підозрюваного на неповнолітнього потерпілого під час обрання запобіжного заходу особі, яка вчинила кримінальне правопорушення стосовно нього	111	58,4	39	78,0	30	85,7	
інше	2	1,1	1	2,0	2	5,7	

Під час криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх реалізується взаємодія слідчого з такими суб'єктами, як (запитання до слідчих):

прокурор	146	76,8					
психолог	159	83,7					
педагог	120	63,2					
лікар	65	43,3					
інспектор ювенальної превенції	136	71,6					
спеціаліст-криміналіст підрозділу криміналістичного забезпечення НПУ	183	96,3					
працівник Експертної служби МВС України	160	84,2					
інший суб'єкт	20	10,5					

Чи вважаєте Ви, що слід доповнити розділ III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події (наказ МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339) такою підставою для залучення працівників і спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС України, як «вчинення неповнолітньою особою або щодо неповнолітньої особи

тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, що пов'язано із застосуванням насильства»?							
	так	160	84,2	37	74,0	26	74,3
	ні	15	7,9	3	6,0	4	11,4
	інший варіант	15	7,9	10	20,0	5	14,3
Як Ви оцінюєте запровадження Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб, через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги та використання такої можливості під час залучення їх як спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми?							
	позитивно	180	94,7	48	96,0	34	97,1
	негативно	3	1,6	1	2,0	–	–
	не має значення	7	3,7	1	2,0	1	2,9
До розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, залучали таких спеціалістів:							
	спеціаліст-криміналіст	185	97,4	48	96,0	34	97,1
	працівник Експертної служби МВС України	170	89,5	39	78,0	30	85,7
	судово-медичний експерт	30	15,8	6	12,0	3	8,6
	кінолог зі службовим собакою	20	10,5	9	18,0	6	17,1
	вибухотехнік	18	9,5	6	12,0	3	8,6
	психолог	186	98,7	49	98,0	35	100,0
	педагог	88	46,3	27	54,0	24	68,6
	лікар	26	13,7	13	26,0	10	28,6
	спеціаліст у сфері інформаційних технологій	101	53,2	32	64,0	27	77,1
	інший спеціаліст	13	6,8	5	10,0	4	11,4
Чи притаманні для розслідування кримінальних правопорушень і проведення слідчих (розшукових) дій щодо неповнолітнього підозрюваного заходи протидії досудовому розслідуванню?							
	так	170	89,5	42	84,0	27	77,2
	ні	12	6,3	2	4,0	3	8,6
	інший варіант	8	4,2	6	12,0	5	14,2
Чи вважаєте Ви, що профілактична діяльність слідчого щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень неповнолітніми повинна бути обов'язковою складовою криміналістичної методики їх розслідування?							
	так	181	95,3	46	92,0	33	94,3
	ні	2	1,0	1	2,0	1	2,8
	інший варіант	7	3,7	3	6,0	1	2,8
Чи вважаєте Ви доцільним включення до структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених							

неповнолітніми, питань взаємодії слідчого з правоохоронними, державними органами, закладами освіти, громадськими організаціями?							
	так	182	95,8	47	94,0	34	97,1
	ні	1	0,5	—	—	—	—
	інший варіант	7	3,7	3	6,0	1	2,8

ДОДАТКИ

Додаток Б

**Узагальнені результати анкетування 63 спеціалістів-криміналістів органів
Національної поліції, 52 працівників Експертної служби МВС України
(анкетування проведено в усіх регіонах України)**

№	Запитання анкети	Відповіді спеціалістів-криміналістів НПУ (63 осіб), %		Відповіді працівників Експертної служби МВС України (52 осіб), %	
1. Ваш стаж роботи:					
	менше ніж 1 рік	9	14,3	2	3,8
	1–3 роки	19	30,2	18	34,6
	4–10 років	20	31,7	26	50,0
	понад 10 років	15	23,8	6	11,5
2. Чи вважаєте Ви актуальним дослідження з метою формування теоретичного підґрунтя засад криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх?					
	так	180	94,7	51	98,1
	ні	2	1,1	1	1,9
	інший варіант	8	4,2	—	—
3. Міжнародними стандартами криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх, на Вашу думку, є:					
	ефективність роботи органу досудового розслідування та прокурора з огляду на дотримання прав дитини та забезпечення її інтересів	63	100,0	52	100,0
	оперативність досудового розслідування в кримінальних провадженнях (строком не довше ніж два місяці)	63	100,0	52	100,0
	дотримання принципів відновного правосуддя	60	95,2	51	98,1
	роз'яснення прав неповнолітнього доступним способом із врученням пам'ятки	62	98,4	52	100,0
	проведення процесуальних дій спеціально уповноваженими	58	92,1	50	96,2

ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання				
призначення законного представника з огляду на думку неповнолітньої особи, їхні довірливі відносини, взаєморозуміння	57	90,5	51	98,1
заміна законного представника неповнолітнього за умови, коли дії законного представника спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього, є інші обґрунтовані підстави	56	88,9	52	100,0
можливість залучення як законного представника неповнолітнього попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, який пройшов спеціалізоване навчання	56	88,9	51	98,1
обмеження участі законного представника в проведенні процесуальної дії з огляду на рекомендації психолога. Мотивованою постановою слідчого, прокурора залучати до проведення певної слідчої дії іншого законного представника	57	90,5	48	92,3
забезпечувати з огляду на інтереси неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт із ним	50	79,4	44	84,6
уживати заходів щодо нерозголошення персональних даних про неповнолітніх (закритий судовий розгляд; нерозголошення медіа даних про неповнолітнього, як причетного до вчинення кримінального правопорушення, так і потерпілого)	49	77,8	44	84,6

	зазначення під час внесення відомостей у ЄРДР, що особою, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, є неповнолітній	62	98,4	52	100,0
	роз'яснення прав доступною для неповнолітнього мовою відповідно до віку та вручення пам'ятки неповнолітньому підозрюваному й законному представнику про права, обов'язки і соціальні послуги з боку держави, а також з огляду на особливі потреби окремої категорії неповнолітніх – дітей з інвалідністю, певними особливостями розвитку	63	100,0	52	100,0
	забезпечення виїзду ювенального прокурора та спеціально уповноваженого (ювенального) слідчого на місце вчинення неповнолітнім злочинів	47	74,6	48	92,3
	застосування слідчим, дізнавачем, прокурором заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа	45	71,4	40	76,9
	залучення до кримінального провадження психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, включений до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб, через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема психологів системи освіти, соціальної сфери, поліції (з огляду на міжнародні стандарти щодо їхньої	44	69,8	39	75,0

	кваліфікації – дитячі психологи), за потреби залучати їх як спеціалістів				
	залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС або спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії підрозділу криміналістичного забезпечення територіальних органів Національної поліції України та судово-медичного експерта до огляду місця події в разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням неповнолітнім особливо тяжких злочинів та за умов інших слідчих ситуацій	58	92,1	43	82,7
	забезпечення виїзду на місце події працівника служби у справах дітей для забезпечення оцінки рівня безпеки дитини, умов перебування дитини, про відомий факт залишення його без опіки (піклування) батьків, організації надання їй необхідної комплексної соціальної допомоги, зокрема психологічної, медичної, безоплатної правничої допомоги	55	87,3	44	84,6
	винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника – неповнолітнього правопорушника – уповноваженими підрозділами Національної поліції України за результатами оцінки ризиків за фактами вчинення домашнього насильства	40	63,5	38	73,1
	забезпечувати проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій з огляду на найменшу травматизацію неповнолітнього шляхом застосування такого алгоритму:	61	96,8	52	100,0

передусім уживати заходів щодо проведення процесуальних дій без участі неповнолітнього, якщо це не перешкодить установленню обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; у разі неможливості вжиття таких заходів проводити якомога менше процесуальних дій за участю неповнолітнього у випадках, у край необхідних для досягнення мети кримінального провадження; застосовувати відеофіксацію під час проведення процесуальних дій за участю неповнолітнього (потерпілого, підозрюваного) за його згодою; використовувати можливість здійснення дистанційного досудового розслідування				
забезпечувати допит неповнолітнього під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 225, ч. 11 ст. 615 КПК України	39	61,9	36	69,2
проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій в умовах, дружніх до дитини: а) за методикою «зелена кімната»; б) у спеціально облаштованому приміщенні; в) в іншому місці за погодженням особи, яка бере участь у процесуальній дії; г) на базі спеціально облаштованих приміщень центрів з надання безоплатної правничої допомоги, д) у приміщенні органу досудового розслідування, дізнання, прокуратури	59	93,7	50	96,2

проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх (зокрема, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення) без необґрунтованих затримок після подій, які стали предметом провадження, однак з огляду на психологічний стан неповнолітнього та рекомендації психолога щодо можливості проведення з ними процесуальних дій	54	85,7	51	98,1
проведення освідування, відібрання біологічних зразків за згодою неповнолітнього, який досягнув віку 14-ти років, а щодо неповнолітнього віком до 14-ти років – на підставі згоди його і законних представників; забезпечувати обов’язкову присутність законного представника під час здійснення цих дій у разі наявності ухвали слідчого судді про примусове відібрання зразків для експертного дослідження	45	71,4	46	88,5
недопущення надання показань неповнолітніми (свідками й потерпілими) у присутності неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого)	60	95,2	43	82,7
проведення з огляду на рекомендації психолога всіх слідчих (процесуальних) дій за участю неповнолітнього слідчим, дізнавачем (прокурором) тієї самої статі	43	68,3	45	86,5
проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітнього переважно у вільний від навчання чи роботи час	40	63,5	38	73,1

проведення допиту й інших слідчих (розшукових), процесуальних дій (за можливості) з неповнолітнім упродовж години (з перервою) і загалом не довше ніж 2 год на день	61	96,8	51	98,1
забезпечення проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю неповнолітнього із залученням лікаря – за наявності даних про вади розумового чи фізичного розвитку, психічне чи інше захворювання, хворобливий стан або за висновком психолога, а також у разі перебування дитини в закладі охорони здоров'я	61	96,8	52	100,0
здійснення допиту за методикою «зелена кімната» не лише за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за згодою неповнолітнього (удода або іншому зручному для дитини місці; проведення слідчих дій в умовах, дружніх до дитини)	53	84,1	50	96,1
проведення слідчого експерименту, інших слідчих (розшукових) дій з огляду на обставини вчинення кримінального правопорушення в умовах, дружніх до дитини	59	93,7	50	96,1
встановлення ювенальним слідчим, дізнавачем до повідомлення неповнолітньому про підозру даних, які характеризують неповнолітнього, його батьків, щодо умов проживання та виховання, наявності негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого, зокрема шляхом проведення допитів (батьків, родичів, осіб з близького	63	100,0	51	98,1

	оточення, друзів, вчителів, сусідів)				
	проведення допиту ювенальним прокурором особисто неповнолітнього, який вчинив діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягнув віку 11-ти років, за участю законного представника (з кола близьких осіб, з огляду на інтереси дитини, надаючи перевагу тій особі, з якою в дитини склалися довірливі стосунки, у разі відсутності такої особи – за участю представника, визначеного органом опіки і піклування), дитячого психолога, захисника про умови проживання та виховання дитини, наявність негативного впливу в сім'ї та дорослих підбурювачів	51	80,9	46	88,5
	забезпечення проведення з неповнолітніми, які вчинили діяння, що формально підпадає під ознаки кримінального правопорушення, але не досягли віку 11-ти років, заходів для запобігання вчиненню ними суспільно небезпечних діянь, їх участь у програмах соціальної реабілітації та реінтеграції	60	95,2	48	92,3
	залучати захисника з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не досягнув віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність	63	100,0	52	100,0

ураховувати передусім думку неповнолітнього, вирішуючи питання про його відмову від захисника чи заміну на іншого	52	82,5	48	92,3
забезпечення права неповнолітньому підозрюваному та його законному представнику, захиснику подавати докази в кримінальному провадженні	62	98,4	51	98,1
використання рекомендацій психологів за результатами роботи з неповнолітнім під час вирішення питання щодо заміни або обмеження участі законного представника у слідчих (розшукових) діях, призначення експертиз, можливості та шляхів проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього. Забезпечувати (за необхідності) допит психологів, які проводили опитування неповнолітніх або були присутніми під час здійснення слідчих (розшукових) дій за участю останніх	51	80,9	45	86,5
направлення на дослідження для проведення судових психологічних експертиз матеріалів кримінального провадження, відеозаписів слідчих (розшукових) дій за участю дитини. Забезпечення участі спеціаліста під час допиту неповнолітнього з метою подальшої можливості проведення судово-психологічної експертизи за матеріалами відеозаписів слідчих (розшукових) дій	62	98,4	52	100,0
здійснення затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи	59	93,7	52	100,0

	особливо тяжкого кримінального правопорушення				
	під час обрання запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім розглядати: передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, у якій перебуває неповнолітня особа; особисте зобов'язання; домашній арешт; у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою	56	88,9	51	98,1
	переглядати наявність підстав для тримання під вартою неповнолітнього, у разі коли ризики перестали існувати та зібрано докази в кримінальному провадженні, ініціювати питання щодо заміни запобіжного заходу з тримання під вартою на м'якший	59	93,7	47	90,4
	допитувати особисто ювенальним прокурором за участю захисника, законного представника та психолога із застосуванням відеофіксації неповнолітнього перед вирішенням питання: про направлення до суду клопотання про поміщення неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до приймальника-розподільника для дітей; про обрання стосовно неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою	41	65,1	47	90,4
	встановлювати під час допиту неповнолітнього умови життя та виховання, наявність негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотиви його	63	100,0	52	100,0

	вчинення, наявність ризиків у кримінальному провадженні				
	звертатися за погодженням і погоджувати клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за наявності обґрунтованих ризиків (учинення в майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до клопотання долучати акти обстеження житлово-побутових умов, дані, що характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей та підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України	63	100,0	52	100,0
	ураховувати ризики подальшого впливу неповнолітнього підозрюваного на неповнолітнього потерпілого під час обрання запобіжного заходу особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, стосовно нього	50	79,4	42	80,8
Чи вважаєте Ви, що слід доповнити розділ III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події (наказ МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339) такою підставою для залучення працівників і спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС України, як «вчинення неповнолітньою особою або щодо неповнолітньої особи тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, що пов'язано із застосуванням насильства»?					
	так	60	95,2	45	86,5
	ні	1	1,6	5	9,6

	інший варіант	2	3,2	2	3,8
Визначте форми залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених щодо неповнолітніх:					
	залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як експертів шляхом призначення судової експертизи	63	100,0	52	100,0
	залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування як спеціалістів (участь у проведенні слідчих (розшукових) дій	57	90,5	48	92,3
	консультаційна діяльність працівників Експертної служби МВС України	60	95,2	51	98,1
Чи є потреба в підвищенні взаємодії між підрозділами криміналістичного забезпечення Національної поліції та підрозділами Експертної служби МВС, удосконаленні відповідної нормативно-правової бази, покращенні техніко-криміналістичного забезпечення?					
	так	60	95,2	50	96,2
	ні	1	1,6	1	1,9
	інший варіант	2	3,2	1	1,9
Чи вважаєте Ви, що профілактична діяльність слідчого щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень неповнолітніми повинна бути обов'язковою складовою криміналістичної методики їх розслідування?					
	так	60	95,2	48	92,3
	ні	1	1,6	2	3,8
	інший варіант	2	3,2	2	3,8
Чи вважаєте Ви доцільним включення до структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, питань взаємодії слідчого з правоохоронними, державними органами, закладами освіти, громадськими організаціями?					
	так	61	96,8	47	90,4
	ні	—	—	—	—
	інший варіант	2	3,2		9,6

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д. ю. н., професор, заслужений юрист України, полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

2025 року

АКТ № 83217-2025

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

заступника начальника управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковника поліції Ананченка Володимира

членів комісії:

начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Романова Максима

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, майора поліції Андрія Крушеницького

комісія відповідно до доручення Національної поліції України №34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду

основних положень та результатів дисертаційного дослідження Четотки Ірини Романівни на тему «Криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Комісією встановлено, що висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять у системі службової підготовки, а також при проведенні нарад, семінарів, а викладені у них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час розслідування кримінальних проваджень за участю неповнолітніх.

Матеріали, викладені у висновках до дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

Володимир АНАНЧЕНКО

Члени комісії:

Максим РОМАНОВ

Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
2026 року

АКТ

18.02.2026

м. Київ

№ 22-07

Впровадження результатів дисертації
Чечотки І. Р. на тему «Криміналістичне
забезпечення кримінального провадження
щодо неповнолітніх» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, кандидата
юридичних наук, старшого наукового співробітника полковника поліції
Корольчука Віктора Володимировича;

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги
Петрівни;

– завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата
юридичних наук, доцента майора поліції Антошука Андрія Олександровича;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації Чечотки Ірини
Романівни на тему: «Криміналістичне забезпечення кримінального провадження
щодо неповнолітніх», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 – Право, вивчила подані наукові праці здобувачки, та на основі
проведеного аналізу зробила висновок, що робота містить низку обґрунтованих
теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення діяльності з
криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Проаналізовано основні результати дослідження І. Р. Чечотки, зокрема
наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Чечотка І.Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення
кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025.
Вип. 1-2 (67-68). С. 138-145. <https://doi.org/10.33270/0525676812>

2. Чечотка І.Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2025. № 75. С. 96-100. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.20>

3. Чечотка І.Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх: іноземний досвід та вітчизняна практика. *Європейський правничий часопис*: ПВНЗ "Європейський університет". 2025. Вип. 9. С. 210-218. DOI 10.36919/3041-1149

4. Чечотка І.Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Том 2. С. 247-253. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.31>

5. Чечотка І.Р. Поняття і зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова, 2025. С. 188-190.

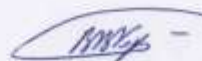
6. Чечотка І.Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару* (м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 р.) – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2025. С. 133-136.

7. Чечотка І.Р. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* [Текст]: матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конференції присвяченій Захисникам України (Київ, 28 листоп. 2025 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 622-626.

8. Чечотка І.Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства*: матеріали науково-практичної конференції (м. Рівне, 5-6 грудня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 203-207.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці І. Р. Чечотки містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій», «Криміналістичне забезпечення досудового розслідування», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Віктор КОРОЛЬЧУК

Ольга АНТИПОВА

Андрій АНТОЩУК
Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ

18.08.2026

м. Київ

№ 23-НО
J

Впровадження результатів дисертації
Чечотки І. Р. на тему «Криміналістичне
забезпечення кримінального провадження
щодо неповнолітніх» в наукову діяльність
НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги
Петрівни;
- завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата
юридичних наук, доцента майора поліції Антошука Андрія Олександровича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації Чечотки Ірини
Романівни на тему: «Криміналістичне забезпечення кримінального провадження
щодо неповнолітніх», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 – Право, вивчила подані наукові праці здобувачки, та на основі
проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку
обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення
діяльності з криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо
неповнолітніх.

Проаналізовано основні результати дослідження І. Р. Чечотки, зокрема
наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Чечотка І.Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення
кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025.
Вип. 1-2 (67-68). С. 138-145. <https://doi.org/10.33270/0525676812>
2. Чечотка І.Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального
провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. Сер.: Юриспруденція. 2025. № 75. С. 96-100. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.20>

3. Чечотка І.Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх: іноземний досвід та вітчизняна практика. *Європейський правничий часопис*: ПВНЗ "Європейський університет". 2025. Вип. 9. С. 210-218. DOI 10.36919/3041-1149

4. Чечотка І.Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство*, 2025. № 5. Том 2. С. 247-253. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.31>

5. Чечотка І.Р. Поняття і зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова, 2025. С. 188-190.

6. Чечотка І.Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 р.) – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2025. С. 133-136.

7. Чечотка І.Р. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* [Текст]: матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конференції присвяченій Захисникам України (Київ, 28 листоп. 2025 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 622-626.

8. Чечотка І.Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства*: матеріали науково-практичної конференції (м. Рівне, 5-6 грудня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 203-207.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Чечотки І. Р. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Ольга АНТИПОВА
 Андрій АНТОШУК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Чечотка І. Р. Актуальні питання криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 138–145. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.18>

2. Чечотка І. Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2025. № 75. С. 96–100. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.20>

3. Чечотка І. Р. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження за участю неповнолітніх: іноземний досвід та вітчизняна практика. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 9. С. 210–218. DOI: 10.36919/3041-1149

4. Чечотка І. Р. Удосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх за напрямом дотримання міжнародних та європейських стандартів. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Т. 2. С. 247–253. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.31>

5. Чорноус Ю., Чечотка І. Сучасний стан і напрями розвитку криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С. 80–88. DOI: 10.33270/05267101.8

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Чечотка І. Р. Поняття і зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 30 трав. 2025 р.). Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2025. С. 188–190.

7. Чечотка І. Р. Методико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного*

стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Івано-Франківськ, 21 жовт. 2025 р.). Івано-Франківськ : Ун-т Короля Данила, 2025. С. 133–136.

8. Чечотка І. Р. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, І. І. Мотиль та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 560–564.

9. Чечотка І. Р. Правові засади кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Правова система, держава та суспільство в умовах сучасного законодавства* : матеріали наук.-практ. конф. (Рівне, 5–6 груд. 2025 р.). Одеса : Мол. вчений, 2025. С. 203–207.

10. Чечотка І. Р. Правовий статус дитини «у конфлікті із законом» у кримінальному провадженні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 796-799.

11. Чечотка І. Р. Тактико-криміналістичні засоби у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови* : зб. наук. ст. за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 23 квітня 2026 р.) Житомир : Поліський національний університет, 2026. С. 40-43.